

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HADİS USULÜ ESERLERİNE GÖRE MERDUD
HADİS TÜRLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Safiye İNCEYILMAZ

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Hadis**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER

Ağustos – 2015

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HADİS USULÜ ESERLERİNE GÖRE MERDUD
HADİS TÜRLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Safiye İNCEYILMAZ

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Hadis**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER

Ağustos – 2015

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HADİS USULÜ ESERLERİNE GÖRE MERDUD
HADİS TÜRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Safiye İNCEYILMAZ (127213005)

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Hadis

Bu tez 13/08/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Muhammet
BEYLER

Yrd.Doç.Dr. Fatma
KIZIL

Yrd.Doç.Dr. Ebubekir
SİFİL

Yrd.Doç.Dr. Mehmet
DİNÇOĞLU

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Safiye İNCEYILMAZ

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Hadis Usulü Eserlerine Göre Merdud Hadis Türleri

Tezin Yazarı: Safiye İNCEYILMAZ **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER

Kabul Tarihi: 13.08.2015

Sayfa Sayısı: vii+102

Anabilim dalı: Temel İslam Bilimleri **Bilimdali:** Hadis

Hadis usulü ilminin en önemli ve şümüllü konularından biri olan merdud hadis reddedilmesi gereken hadisleri ifade eden ve makbul hadisin mukabili olarak kullanılan bir kavramdır. Tez içerisinde zayıf hadisler ve mevzu hadisler olmak üzere iki başlık altında ele aldığımız merdud hadislerin zayıf hadisler başlığı altında birçok türü mevcuttur.

Birinci bölümde merdud hadis lügat ve ıstılâhî manaları itibariyle incelenip kavramın doğuşu ve gelişim seyri belirlediğimiz eserler içerisinde incelenmiş ve merdud hadis türlerinin eserlerdeki yerleri de tespit edilmiştir. Akabinde merdud kavramıyla doğrudan alakalı olan ta'n noktaları konusu ele alınarak râvide cerhi gerektiren tenkit noktaları açısından hadis türlerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise merdud hadis türleri belirlenen kaynakların telif tarihi esas alınarak tanımlarının ortaya çıkışı, değişim ve gelişimi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde de kavramların tanımlarındaki değişim ve farklılıklar göz önünde bulundurularak hem kavramın kendi iç bütünlüğü içindeki değişimi hem de diğer kavramlarla ilişkisi açısından tespit edilen farklılıkları mukayeseli olarak işlenmeye çalışılmıştır.

Netice itibariyle merdud hadis türlerinin hadis usulünde doğuşu tespit edilip teşekkül sürecinden bahsedilerek, kavramın mütekâmil tarifine ulaşma sürecinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu minvalde, türlerin mukayesesi ile ortaya konulan verilerin değerlendirilmesi yapılarak kavramların anlam çerçevesinin tespiti hedeflenmiştir. Nihayetinde merdud kavramının tarifine ve kapsamına giren türlerin mahiyeti incelenmiş ve mukayeseli olarak kavramların muhtevası ve hükümleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hadis Usulü, Merdud Hadis, Zayıf Hadis.

Yalova University Institute Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: Types of Rejected (Mardūd) Ahādīth

Thesis Author: Safiye İNCEYILMAZ **Advisor:** Asst. Prof. Dr. Muhammet BEYLER

Date of Acceptance: 13.08.2015

Total Number of Pages: vii+102

Department: Islamic Sciences

Fied of Study: Hadīth

One of the most important and comprehensive subjects of the science of hadīth methodology, the rejected hadīth is a term which denotes the traditions to be rejected, and used as the counterpart of the accepted (maqbul) hadīth. Under the heading of weak ahādīth, there are many types of rejected hadīth which are studied in the thesis as two parts, weak and forged traditions.

In the first chapter, rejected hadīth is analysed in terms of its meaning in literal and technical sense, and its origins and development are studied within the framework of the selected sources. Thus, the place of types of rejected ahādīth in the sources is established. Subsequently, a closely related subject, the reasons for criticism of transmitters, is dealt with, and the types of traditions are mentioned in terms of causes of invalidation of transmitters. In the second chapter, origin, variation and development of descriptions rejected traditions are discussed based on the chronology of the sources. In the third chapter, considering the differences among the definitions of the terms, both the internal variation of the definitions given for the terms and differences in terms of its relation to the other terms are tried to analysed comparatively.

As a result, by determining and discussing the origins of rejected traditions, and their development process, it is aimed to show stages in which the term reached its perfect state. In this context, it is also aimed to establish the semantic framework of the terms by the comparison of their types. Finally, the nature of the types included in the definition and scope of rejected hadīth is analysed, and a comparative evaluation is made about the content of the terms.

Anahtar kelimeler: Ahādīth Methodology, Mardūd Ahādīth, Weak Ahādīth

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, KAYNAKLARI VE METODU

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MERDUD HABER VE RED SEBEPLERİ

I. MERDUD KAVRAMI.....	6
A. Sözlük Anlamı.....	7
B. İstilah Anlamı.....	8
C. Merdud İstilahının Doğuşu ve Gelişimi.....	9
II. METÂİN-İ AŞERE.....	19
A. Râvinin Adaleti İle İlgili Ta‘n Sebepleri.....	20
1. Kizbü’r-Râvî.....	20
2. İttihâmü’r-Râvî bi’l-Kizb.....	21
3. Fısku’r-Râvî.....	21

4. Bid‘atü’r-Râvî.....	22
5. Cehâletü’r-Râvî.....	22
B. Râvinin Zabtı İle İlgili Ta‘n Sebepleri.....	24
1. Fuhsü’l-Galat.....	24
2. Gaflet.....	24
3. Vehim.....	25
4. Muhâlefetü’s-Sikât	25
5. Sûü’l-Hıfz.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS USÛLÜ ESERLERİNDE MERDUD HADİS ÇEŞİTLERİ

I. ZAYIF HADİS VE ÇEŞİTLERİ.....	29
A. Seneddeki İnkıtâ Sebebiyle Zayıf Hadis.....	29
1. Muallak Hadis.....	30
2. Mürsel Hadis.....	33
3. Mu‘dal Hadis	37
4. Munkatı‘ Hadis.....	39
5. Müdelles Hadis.....	43
B. Râvîde Cerhi Gerektiren Haller Sebebiyle Zayıf Hadis.....	49
1. Metrûk Hadis.....	49
2. Şâz Hadis.....	51
3. Münker Hadis.....	54
4. Muallel Hadis.....	57

5. Müdrec Hadis.....	59
6. Maklûb Hadis.....	63
7. Muhtarib Hadis.....	66
8. Musahhaf ve Muharref Hadis.....	68
II. MEVZÛ HADİS.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERDUD HADİS TÜRLERİNİN BİRBİRİYLE İRTİBATI VE MUKAYESESİ

I. SENEDDEKİ İNKİTÂ SEBEBİYLE ZAYIF OLAN HADİS TÜRLERİNİN BİRBİRİYLE İRTİBATI.....	75
A. Muallak Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	75
B. Munkatı' Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	76
C. Mu'dal Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	79
D. Mürsel Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	80
E. Müdelles Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	81
II. RÂVÎDE CERHİ GEREKTİREN HALLER SEBEBİYLE ZAYIF OLAN HADİS TÜRLERİNİN BİRBİRİYLE İRTİBATI.....	82
A. Metrûk Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	82
B. Şâz Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	83
C. Maklûb Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı.....	84
III. MERTEBELERİ AÇISINDAN MERDUD HADİS TÜRLERİ.....	85
IV. AMEL EDİLEBİLİRLİK AÇISINDAN MERDUD HADİS TÜRLERİ.....	88

SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	102

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber 'in (s.a.v.) risâletiyle birlikte ortaya çıkan ve O'nun sözlerini ihtiva eden hadislerin tespiti ve aslına uygun olarak sonraki nesillere aktarımı hususunda Müslümanlar asırlardır ciddi çalışmalar yapmışlar ve üstün gayret sarf etmişlerdir. Zira İslam dininin ikinci kaynağı olma niteliğini taşıyan hadislerin aslına uygun muhafazası ve nakli, yüce dinimiz İslâm'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanması açısından çok büyük önem arz etmektedir. Hal böyle iken son derece ehemmiyete sahip bu eşsiz birikimin tespiti ve naklinin sıhhatine yönelik olarak çeşitli usul ve kaideler ortaya konulmuş ve bu da hadis usulü ilminin teşekkülüne imkân sağlamıştır.

Her alanda olduğu gibi hadis ilminde de alana ait istilahlara tespiti ve anlam çerçevesinin tam olarak belirlenmesi o ilim dalının doğru anlaşılmasının temel prensiplerindendir. Bu minvalde tezde hadis usulü ilminin en kapsamlı ve tartışmalı kavramlarından olan merdud hadis ve türlerinin mustalahu'l-hadis içerisindeki yerleri araştırılarak her bir terim anlam bakımından incelenmeye çalışıldı. Konu, hadis usulü alanında kaleme alınmış kaynaklardan derlenen bazı eserler bağlamında tarihi seyri de dikkate alarak mukayeseli olarak ele alındı.

Bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan tezde ilk olarak çalışmanın sınırları ve yönteminden bahsedildikten sonra belirlenen kaynaklar beyan edilmiştir. Merdud hadisin kavramsal çerçevesi, doğuşu ve gelişimi üzerinde durulan birinci bölümde merdud hadis ile ilintili olarak metâin-i aşere konusuna da değinilmiştir. Burada merdud kelimesinin ortaya çıkışında taşıdığı anlam, akabindeki değişim ve gelişmelerle birlikte merdud hadis kapsamına giren hadis terimlerinin saptanmasına özen gösterilmiştir. İkinci bölümde merdud hadis türleri belirli bir tasnif içerisinde her bir kavramın ayrı ayrı tanım ve tavsiflerinden bahsetmek suretiyle ele alındı. Bu bölümde usul eserleri içerisindeki konum ve tarifleri aşama aşama takip edilerek terimlerin nihai tanımına ulaşmasına kadar olan sürecin takibine vukûfiyet amaçlanmıştır. Son bölümde ise önceki bölümlerde ortaya konulan veriler ve tespitler ışığında mukayeseli bir bakışla değerlendirmelerde bulunulmuştur. Değerlendirmeler yapılırken müelliflerin muarız görüşlerine yer verilerek kavramların hükümleri üzerinde çeşitli mülâhazalar söz konusu olmuştur.

Hadis usulü eserlerinin telif dönemleri esas alınarak ve mukayeseli olarak yapılan bu araştırma ve tespitler neticesinde ortaya çıkan bilgi manzûmesinin aslına uygun olarak ve bu mümtaz ilmi birikimi zedelemekten ufak da olsa bir katkı sağlamasını temenni ederek Allah Teâlâ'dan, tarafımızdan hâsıl olan hatalar sebebiyle bağışlanmayı istiyor ve bu terakümün bizlere sağlam bir şekilde ittisaline vesile olan ilim ehlinin affına sığınarak şefaathlerini umuyoruz. İlmi çalışmalarında daima beni destekleyen ve dualarını hep hissettiğim aileme müteşekkirim. En büyük şükür sebebim olan ilim payesiyle tanışmama vesile kılınan ve bizi ilme kılavuzlayan çok kıymetli hocam Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU'na minnettarlığımı sunarım. İlmi çalışmalarımın ilk basamağı olan bu çalışmamda danışmanlığı vesilesiyle ilme olan iştîyâkimin artmasına vesile olan ve çalışmalarımız esnasında bana karşı olan anlayışı, sabrı ve fedakârlığından dolayı hocam Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER'e ayrıca bu aşamada ilmi çalışmalarımızı sağlam bir şekilde yürütmemizde ve bu tezin inşasında büyük katkıları bulunan hocalarım Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL ve Yard. Doç. Dr. Ebubekir SİFİL ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİNÇOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

Safiye İNCEYILMAZ

Yalova 2015

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selam
b.	: İbn
bk.	: Bakınız
DİA	: <i>Diyanet İslâm Ansiklopedisi</i>
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
r.a.	: Radıyallahu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkikini Yapan
ts.	: Tarihsiz
ö.	: Ölüm/Vefat Tarihi
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU KAYNAKLARI VE METODU

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Hadis usulü ilminin gayesi hadislerin sahihini sakiminden ayırmak ve sıhhati hakkında bir yargıya vararak o hadisle amel edilip edilemeyeceği hususuna açıklık getirmektir. Bu, ilim ehlinin İslâm ümmeti namına bir vazifesi ve ilmî sorumluluğu olmaktadır. Hadislerin sıhhatli bir şekilde nakli ilk dönemlerden itibaren ciddiyle üzerinde durulan bir konudur. Nitekim hadis usulü alanında buna yönelik olarak ilmî prensipler geliştirilmiş ve pek çok kavram oluşturulmuştur. Bu kavramlardan hadislerin sıhhatini ifade etmek üzere kullanılan sahih, hasen ve zayıf hadis konuları hadis usulünün temel konuları niteliğini taşımaktadır. Söz konusu kavramlar genel itibariyle makbul ve merdud kısımlarından birisine dâhil edilmektedir.

Merdud hadis ve kapsamına giren hadis çeşitleri konusunda ilim ehli arasında bazı ihtilaflar bulunmakta olup bu ihtilaf ve tenkitlerin sağlam bir şekilde tahlili ve yorumu için öncelikle söz konusu kavramların anlam çerçevesinin tam olarak tespiti gerekmektedir. Kavramların mahiyetinin anlaşılmasının ardından söz konusu kavramların zayıf hadisler içerisindeki derece ve mertebelerinin araştırılıp bu bağlamda kavramların hükmü üzerinde durularak kendisiyle amel edilebilecek olanların beyanı ile merdud kapsamına giren zayıf hadis türlerinin tespiti mümkün olmaktadır. Ancak bu tespitin kavramların hadis usulü ilmi içerisinde uğradığı değişimin göz önünde bulundurularak yapılması doğru bir sonuca ulaşmak için son derece önemlidir. Bu sebeple bu çalışmada ağırlıklı olarak üzerinde durulan konu, kavramların anlamlarının tespiti ve tahlili olmuştur. Bunun yanında söz konusu kavramların birbiriyle irtibatı ile aralarındaki farklara değinerek merdud hadis kavramı içerisinde mutlak manada dâhil edilebilen zayıf hadis çeşitleri ile bazı durumlarda ondan ayrılan türlerin izahının da yapılması hedeflenmiştir. Nihayetinde kavramların kapsamına giren tariflerin ortaya konulmasının ardından birbirlerine kıyasla daha net bir şekilde anlam çerçevesinin çizilmesiyle kavramlar hakkında daha net ve doğru hükümlere ulaşılması mümkündür.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU

Çalışmanın kaynakları tezin başlığından da anlaşıldığı üzere hadis usulü eserleridir. Hadis usulü eserlerinden de müteahhirûn, mütekaddimûn ve son dönem

kaynaklarına yönelik olarak genel bir tarama yaptıktan sonra konu açısından önemli ve farklı görülen açıklamaların yer aldığı ve hadis usulü tarihinde dönüm noktaları oluşturan eserlerin tercih edilmesiyle bir seçim yapılmaya çalışıldı. Eserler belirlenirken merdud hadis ve türleri ile alakalı olarak yapılmış bazı tezlerle birlikte kimi makale ve kitaplar ile *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nin ilgili maddeleri taranarak oradaki veriler de dikkate alınmıştır. Ayrıca konunun genişliği sebebiyle yüksek lisans sınırlarını aşmaması düşüncesinden hareketle mevcut hadis usulü eserleri içerisinde konumuz açısından temsil kabiliyeti olan belli sayıda eser seçilmiştir. Seçilen eserler üzerinde ayrıntılı incelemelerde bulunulmakla birlikte gerekli görüldüğünde hazırlanan liste dışındaki kaynaklara müracaat edildiği de olmuştur.

Eserlerin tespit edilme aşamasına geçmeden önce hadis tarihi, usulü ve edebiyatına dair sağlam bir mâlumata sahip olabilmek adına bu alanlarla ilgili okumalar gerçekleştirildi. Eserlerin seçilmesinin ardından konunun türlerini teşkil eden yaklaşık on beş kavram bu eserler içerisinde taranmak suretiyle yerleri tespit edilerek incelendi. Çalışmalar esnasında hadis usulü kitâbiyatının tarihi seyrinin dikkate alındığı da belirtilmelidir. Zira bu tezde farkındalık oluşturmanın amaçlandığı temel noktalardan biri de kavramların hadis usulü literatüründeki tekâmül sürecinin izlenmesidir.

Tez yazımında *DİA*'nın imla usulleri esas alınmıştır. Konuların işlenişinde ve dipnot gösteriminde kaynakların kronolojik sırasına dikkat edilmiştir. Ayrıca merdud hadis türlerinin işlenişinde İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Nüzhetü'n-nazar* adlı eserindeki tasnifi esas alınmıştır. Zira bu kaynak merdud hadis konusunun türleriyle birlikte sistemli bir şekilde işlendiği ilk eser olma niteliğini taşımanın yanında Arapça ve Türkçe birçok eserde de onun usulünün takip edildiği bir kaynaktır.

Bu çalışmada kavramların tahlili ve karşılaştırması, aşağıda kronolojik sırasıyla zikredilecek olan hadis usulü eserleri üzerinden yapılmıştır. Merdud hadis ve türleri müstakil olarak hadis usulü eseri niteliği taşımayıp bazı usul konularına yer veren mütekaddimûn dönemi ilk kaynakları olarak değerlendirilen eserlerden İmam Şâfi'î'nin (ö. 204/819) *er-Risâle*, Müslim'in (ö. 261/874) *Mukaddime*, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Kitâbü'l-İlel* adlı eseri içerisinde incelenmiştir. Aynı döneme ait ilk müstakil usul eserleri olan Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Hatîb el-Bağdadî'nin (ö. 463/1071)

el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye adlı eserler kavramların gelişim seyrinde doğuş dönemine ait önemli bilgilerin elde edildiği kaynaklardır.

Müteahhirûn dönemi eserlerinden hadis usulü alanında büyük önemi haiz olan ilk dönem kaynaklarından İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *Ulûmü'l-hadîs*, Zeynüddîn el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfîyeti'l-hadîs*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh* ve bu eserinden sonra te'lif ettiği *Nüzhetü'n-nazar*, Sehâvî (ö. 902/1497)'nin *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfîyeti'l-hadîs*, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tedrîbü'r-râvi fî şerhi Takribi'n-Nevevî*, Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker*, Emîr es-San'ânî'nin (ö. 1182/1768) *Tevzîhu'l-efkâr li me'âni Tenkîhi'l-enzâr* isimli eserleri konu açısından önemli tespitlerin yapılabildiği istifadelerin sağlandığı eserlerdendir.

Son dönem eserlerinden ise Leknevî'nin (ö.1304/1886) *Zaferü'l-emânî fî şerhi Muhtasari'l-Cürcânî*, Cemâlüddîn el-Kâsımî'nin (ö. 1866-1914) *Kavâidü't-tahdîs*, Tâhir el-Cezâirî'nin (ö. 1852-1920) *Tevcîhü'n-nazar*, Babanzâde Ahmed Naîm'in (ö. 1353/1934) *Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi*, Ahmed Muhammed Şâkir'in (ö. 1892-1958) *el-Bâ'isü'l-hasîs*, Tehânevî'nin (ö. 1892-1974) *Kavâid fî ulûmi'l-hadîs*, Subhî es-Sâlih'in (ö. 1926-1986) *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, Nûrettin İtr'in *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs* adlı eserleri de kavramlar hakkında daha net bilgilerin elde edildiği ve birçok mülahazaların bir arada zikredildiği kaynaklardır.

Bu eserlerin yanında Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-İlmâ'* adlı eseri tetkik edilmiş ancak eser içerisinde hadis öğrenim adabı, rivayet usulleri, rivayet lafızları gibi teknik konular işlenmiş olup konumuzla alakalı herhangi bir bilginin yer almadığı tespit edilmiş ve bu çalışmanın kaynakları arasına dâhil edilememiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 275/889) *Kitâbü'l-Merâsîl*'i Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Takrib ve't-teysîr*'i, Mahmûd Tahhân'ın *Teyşîru mustalahi'l-hadîs*'i de tezde zaman zaman müracaat edilen eserlerdendir.

Çalışmanın birinci bölümünde merdud kavramının lügat ve istilâh manalarına temas edildikten sonra yukarıda zikredilen ana kaynaklar dikkate alınarak merdud kavramının doğuşu ve gelişimi incelenmiştir. Kaynak olarak kullanılan eserlerin kronolojik sırasına dikkat edilerek onlar içerisinde merdud kavramı tespit edilip muhtevası değerlendirilmiş ayrıca merdud hadis kapsamına dâhil edilen hadis türlerinin

eserler içerisindeki yerleri de tespit edilmiştir. Bu kavramların eserler içerisindeki yerleri dipnotta sırasıyla zikredilmiştir. Akabinde de red sebepleri olarak iki temel sebepten bahsedilmiş olup bunlardan ilki olan isnaddaki inkıtâ konusu ikinci ve üçüncü bölümde tetkik edilmiş râvînin ta‘n edilmesine sebep olan halleri ise bu birinci bölümde metâin-i aşere başlığı altında ele alınmıştır. Ta‘n sebebiyle merdud kabul edilen hadis çeşitlerine ise diğer bölümlerde tafsilatlı bir şekilde değinilecektir.

İkinci bölümde ise ana kaynaklar içerisinde merdud hadis türlerinin tarifleri kapsamına giren bilgiler yine kaynakların kronolojik sırasına riayetle zikredilerek merdud hadis türlerinin kavramsal çerçevesindeki değişim ve gelişimlerin tespiti hedeflenmiştir. Burada yer alan bilgilerin sırasıyla zikredilerek sunulması söz konusu değişimi daha net bir şekilde görebilmek ve bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara toplu bilgi sunmuş olmak açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu bölümde sunulan tasvîrî bilgilerin üçüncü bölümde yapılacak olan mukayese ve değerlendirmelere de mesnet teşkil etmesi önemsenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise birinci ve ikinci bölümde verilen bilgilerden de çıkarımlar yapılarak mukayese ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu bölümde öncelikle merdud hadis kavramlarının kendi aralarındaki benzerlik ve farklılığa işaret edilmiş akabinde de merdud hadis türlerinin mertebeleri ele alınarak bu bağlamda hükümlerinden bahsedilmiştir. Böylece merdud hadis kapsamına giren ve amele konu olan zayıf hadis türleri değerlendirilmiş ve bunların tespiti yapılmıştır

BİRİNCİ BÖLÜM

MERDUD HABER VE RED SEBEPLERİ

I. MERDUD KAVRAMI

Bilindiği üzere İslâmî ilimler geleneği içerisinde genel bir ifade ile Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itlak olunan söz, fiil, takrirler ile ona izâfe edilen hılkî ve hulkî vasıflara *hadis* denilmektedir. Bazı âlimler tarafından çeşitli kayıtlamalarla aralarındaki farklılığa işaret edilmesine rağmen geleneksel anlayış içerisindeki genel kabul ve yaygın kullanıma göre *sünnet*, *haber* ve *eser* kelimeleri de hadis ile eş anlamlı kabul edilmektedir. Söz konusu kayıtlamalar, sahâbe ve tâbiîne izâfe edilen mevkûf ve maktû haberlerin de hadis olarak telakki edilmesinin ardından terimler arasında umum husus cihetinden bir sınıflandırma ile meydana gelmiştir.

İslâmiyet'in anlaşılması ve yaşanması açısından ve de diğer İslâmî ilimler için kaynak niteliği taşıması sebebiyle hadis ilmi ilk asırlardan itibaren Müslümanlar indinde araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Bu araştırmalarda amaç, dini doğru anlama ve uygulamaya vesile olması açısından hadislerin sahihini, sahih olmayanından ayırmakla hem şahsî ve toplumsal menfaatin muhafazası hem de ilmî bir sorumluluk olması bakımından tebliğ görevini doğru bir şekilde yerine getirme gayretinden müteşekkildir.

Hadislerin sahihini, sakîminden ayırma amacına mâtuf, hadis âlimleri bu noktada yaptıkları sınıflandırmaya göre hadisler, bize gelmesi itibariyle mütevâtir ve âhâd olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır.¹ Bunlardan mütevâtir haber, yalan üzere birleşmeleri aklen ve âdeten mümkün olmayan bir kalabalığın başından sonuna kadar kendileri gibi bir kalabalık tarafından rivayeti anlamına gelmekle birlikte bu haber tenkite tabi tutulmaksızın sahih kabul edilir ve kesin bilgi ifade eder.² Mütevâtir hadisin şartlarını taşımayan hadislere ise âhâd haber denilmektedir. Mütevâtir haberin tamamı makbul kabul edilirken âhâd haberler râvî sayıları açısından farklı kısımlara ayrılmakla birlikte râvîlerinin doğruluk ve yalancılık vasıflarının araştırılması neticesinde kabul ve red yönünden haber hakkında hükme varılmaktadır.³

Bu minvalde âhâd haberin makbul veya merdud kısımları içerisindeki konumunu tespit edebilmek için çeşitli usul ve kaideler belirlenmiş ve birçok hadis türleri meydana gelmiştir. Râvîlerinin araştırılması neticesinde doğruluklarına hükmedilmesi hadisle

¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuhbeti'l-fiker*, Beyrut 1971, s. 25-32.

² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 26.

³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 32.

istidlâle yani kendisiyle amel edilebileceği yargısına varılmasını ve hadise makbul olma sıfatını kazandırır. Buna mukabil red sıfatının esasını teşkil eden râvînin yalancılığı sabit olursa hadisin de merdud sayılmasına sebep olmaktadır.⁴ Binaenaleyh makbul ve merdud kavramları hadis usulü ıstılahında muâriz iki kavram olarak kullanılmaktadır.

Âhâd hadisler sıhhat ve hüküm açısından sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayrılmakla birlikte bunlardan sahih ve hasen hadis makbul, zayıf hadis ise merdud sıfatını hâizdir. Sahih hadis, adalet ve zabt sahibi râvîlerin muttasıl senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadistir.⁵ Bu tanıma göre hadisin sahih olabilmesi için beş tane şart mevcuttur: Râvînin adalet sahibi olması, râvînin zabt sıfatına sahip olması, hadisin senedinin muttasıl (kesintisiz) olması, hadisin şâz olmaması ve illetten uzak olması. Sahih hadis, sahih li-zâtihî ve sahih li-gayrihî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hasen hadis, zabtı biraz gevşek olan râvîlerin muttasıl bir senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis şeklinde tanımlanmaktadır. Hasen hadis de hasen li-zâtihî ve hasen li-gayrihî kısımlarına ayrılmaktadır.⁶

Çalışmanın asıl konusu olan merdud hadis kapsamına giren zayıf hadis, genel bir ifade ile sahih ve hasen hadisin şartlarını taşımayan hadis şeklinde tanımlanmakla beraber konunun tafsilatlı bir şekilde incelenmesi çalışmanın ileriki bölümlerinde incelenecektir.

A. Sözlük Anlamı

Merdud (مردود) sözcüğünün kökü olan “ردّ” kelimesi bir şeyi geri çevirmek, değiştirmek yahut geri döndürmek gibi anlamlara gelmektedir. “ردّ” fiili “إلى” harf-i cerri ile kullanıldığında iade etmek, geri vermek, reddetmek “على” harf-i cerri ile de cevap vermek, karşılık vermek, kabul etmemek gibi manaları ihtiva etmektedir.

⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 32.

⁵ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, Dımaşk 1998, s. 11, 12; Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr (Tedrîbü'r-râvî ile birlikte)*, Kahire 2004, s. 45; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 37.

⁶ Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, s. 123; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 37, 38.

Kelimenin “ردّ الباب” kapıyı kapatmak; “ردّ الجواب” cevap vermek; “ردّ السلام” selamı almak manalarında terkip halinde kullanımları da mevcuttur.⁷

“مردود” kelimesi ise bu “ردّ” fiilinin ism-i mefûl kalıbı olup geri çevrilen, iade edilen anlamlarında kullanılmaktadır. Merdud kelimesinin merdûde (مردودة) şeklindeki müennes kullanımı mecaz bir manaya delalet etmekte olup “boşanmış kadın” anlamına gelmektedir.⁸

B. İstılah Anlamı

Hadis usulünde merdud hadis kavramı, “reddedilmesi gereken”⁹ hadislere delâlet etmek üzere makbulün mukabili olarak genel manada kullanılan bir tabirdir. Hadisin reddedilmesi durumu sahih hadis tanımında değinilen kabul şartlarından bir veya birkaçının bulunmamasıyla meydana gelmektedir. Babanzâde Ahmet Naîm Bey (ö. 1872/1934) “haber-i merdud zaîf ve sakîm namını alan hadistir ki haberin hem hadis-i sahih hem de hadis-i hasen sıfatını cem etmemiş nevidir” şeklinde bir tanımlama yapmış akabinde de altı tane kabul şartının olduğundan bahsetmiştir. Daha önce bahsi geçen beş kabul şartlarına ek olarak Ahmet Naim Bey “râvî-i mestûr hakkında mütâbeat yani başka tarikten de rivayet edilmiş olup kuvvet bulmuş olmak” şartını da ekleyerek bu şartlardan hangi biri bulunmazsa hadisin merdud olacağını beyan etmiştir.¹⁰ Merdud hadis, sened veya metni bakımından Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olma ihtimali hiç olmayan veya ait olmama ihtimali daha kuvvetli bulunan hadis¹¹ tanımlamasıyla da yukarıdaki tarifıyla aynı anlama tekabül etmektedir.

Merdud hadis kavramına İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) haber-i vâhid bahsi içerisinde değinerek daha önce bahsi geçtiği gibi âhâd hadislerin ya kendisiyle makbul ya da merdud haber türüne dâhil edileceğini ifade etmiştir.¹² Râvînin

⁷ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, Beyrut 1998, I, 346-347; Ahmed b. Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*, Mısır 1979, II, 386; İbn Manzûr Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, Kahire ts., I, 1621-1622; Komisyon, *el-Mu'cemü'l-vasît*, Kahire 2004, 337.

⁸ Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 347.

⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 32.

¹⁰ Babanzâde Ahmet Naîm, *Tecrîd Mukaddimesi (Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tegrîd-i Sarîh Tercemesi I. Cilt)* Ankara 1982, s. 270.

¹¹ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 2013, s. 175.

¹² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 32.

doğruluğuna hüküm verilecek kabul sıfatları bulunduğu haberin doğruluğu zannı galebe çalar ve haber makbul kabul edilir. Buna mukabil ravi ve haberi red sıfatını hâiz olduğunda haber merdud sayılır ve hadis bu iki gruptan birine dâhil edilir. Ancak haberi makbul veya merdud kılacak bir karine bulunamaz ise o hadisle amel hususunda tevakkuf edilir yani hadis delil olarak kullanılmaz. Bu takdirde hadis, kendisi hakkında red sıfatının sabit olması sebebiyle değil, ancak kabulü gerektiren bir sıfatın bulunmayışı sebebiyle merdud hadis kapsamına girer.¹³

C. Merdud İstilahının Doğuşu ve Gelişimi

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra devlet idaresi halifeler tarafından yürütölmeye başlanmıştır. İslâm devletinin üçüncü halifesi Hız. Osman'ın (r.a.) birinci hicri asrın ilk yarısında şehit edilmesi ile başlayan siyasi karışıklıklar ondan sonraki halife Hız. Ali (r.a.) zamanında da yeni hâdise ve anlaşmazlıklarla devam etmiştir. Söz konusu siyasi karışıklıklar ve ihtilaflar neticesinde ortaya çıkan çeşitli itikadî fırkaların, mensubu buldukları grubun görüşünü savunmak ve öne çıkarmak maksadıyla hadis vaz'ına başladıkları bilinmektedir.¹⁴

Hız. Peygamber (s.a.v.) zamanında ve sahâbe arasında hadis nakli konusunda güvensizlik bulunmazken siyasi ihtilaflarla birlikte zuhur eden çeşitli fırkalar sebebiyle hadis rivayetinde ciddi problemler ortaya çıktı. Hadis rivayet eden kişilere ilk olarak onu kimden aldığı sorusu yöneltilir oldu. Zira hadis vaz'ı, "fitne" olarak tabir edilen bu karışıklıkların ardından ortaya çıkmış ve hadis nakletme ile ilgili ilk araştırmalar da bu olaylar neticesinde başlamıştır.¹⁵

Temel anlamda Hız. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinin sağlam bir şekilde muhafazasına yönelik olarak hadis rivayeti hususunda gösterilen titizlik hadis râvîlerinin rivayete ne derece ehil olduklarını tespit manasına gelen cerh ve ta'dîl ilminin doğuşuna sebep olmuştur. Bunun neticesinde prensip ve şartları belirlenerek hicri ikinci asrın başlarından itibaren cerh ve ta'dîl ilmi ortaya çıkmıştır. Bu ilim

¹³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 32-33.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara 2006, s. 113-166; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İstanbul 2013, s. 36-69.

¹⁵ Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 167; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 36.

vesilesiyle hadis râvîleri güvenilirlikleri yönünden tetkike tâbi tutulmuş ve sınıflandırılmaya başlanmıştır.¹⁶ Söz konusu tetkik ve tasnif sonucunda hadis ilminin usul ve kaideleri de geliştirilerek zaman içerisinde hadisin kabul veya reddine taalluk eden birçok hadis ıstılahı ortaya çıkmıştır.

Hadis çeşitlerinden reddedilmesi gereken hadisleri ifade etmek üzere kullanılan merdud hadis kavramının ortaya çıkışı, kullanımı ve gelişiminden bahsetmek konunun kapsamını ve sınırlarını kavramak açısından elzem görülmüştür. Burada merdud kelimesi, araştırmaya kaynaklık etmesi açısından belirlenen eserler içerisinde incelenerek ihtiva ettiği anlama değinilecek ve genel olarak merdud hadis kapsamına dâhil edilen hadis türlerinden söz konusu eserler içerisinde yer alanlar belirtilip geçtikleri yerler dipnotlarda gösterilecektir. Hadis türlerinin mahiyeti ise ikinci bölümde konu edilecektir.

Merdud hadis kavramını müstakil hadis usulü eserleri içerisinde incelenmesinden önce usul konularına yer veren ve bu açıdan ilk kaynaklar olarak nitelendirilen eserler bağlamında araştırıldığında, İmam Muhammed b. İdrîs Şâfi'î'nin (ö. 204/819) *er-Risâle* adlı eserinde merdud tabirine yer verildiği görülmüştür. İmam Şâfi'î, haber-i vâhid başlığı altında kendisine “bir şahidin şahitliğine müsaade etmediği halde haber-i vâhidi nasıl kabul ettiği” sorusunun yöneltilmesi üzerine verdiği cevapta: “Muhaddisin zan altında olduğunda haberinin merdud olduğunu, zan altında tutulmadığında ise haberi kabul edilen bir kişi olduğunu” beyan etmiştir.¹⁷ Buna ek olarak eser içerisinde ele alınan hadis usulü konularından mürsel, munkatı',¹⁸ müdelles¹⁹ terimleri merdud hadis türlerindedir.

İlk kaynaklar içerisinde yer alan ve hadis ilmine dair pratik bazı bilgiler ihtiva eden *Sahîh-i Müslim*'in *Mukaddime*'si içerisinde merdud hadis terimi bulunmamakla birlikte merdud hadis çeşitlerinden münker, muallel,²⁰ mürsel²¹ ve tedlîs kavramları yer almaktadır.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s.167-176; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 39.

¹⁷ Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î, *er-Risâle*, Beyrut 1999, s. 206

¹⁸ Şâfi'î, *er-Risâle*, s. 235-239.

¹⁹ Şâfi'î, *er-Risâle*, s. 197-200.

²⁰ Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Beyrut 2009, s. 3-4.

²¹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 18-20.

Ebû İsâ et-Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Câmi*'ine aldığı hadislerin durumlarını izah etmek amacıyla son bölüm olarak kaleme aldığı bir bakıma mukaddime niteliğindeki *Kitâbu'l-İlel*'inde de merdud kavramına rastlanmamakla beraber tespit edildiği kadarıyla merdud hadis türlerinden mürsel, münker ve şâz²² kelimeleri eser içerisinde geçmektedir.

Hicri dördüncü asırda çeşitli soru ve sorunlar etrafında mütekaddimûn müellifler tarafından baştan sona konuların senedli bilgilerle işlendiği ve belirli bir tasnife tabi tutulmaksızın aktarıldığı müstakil usul eserlerinden ilk hadis usulü eseri niteliği taşıyan Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahmân er-Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î* adlı eseri içerisinde merdud hadis kavramına yer verilmemiştir. Ancak merdud hadisin alt başlıklarından olan mürsel, şâz ve müdelles²³ terimlerine eser içerisinde yer verilmekle birlikte konuların izahı yapılmaksızın râvînin cerh edilmesine delalet eden lafız olarak zikredilmiştir.

el-Hâkim lakabıyla tanınan Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs* eserinde de yine merdud kavramına değinilmemiştir. Ancak merdud hadis çeşitlerinden olan mürsel, munkatı', mu'dal, müdrec, müdelles, muztarib, muallel, şâz ve musahhaf²⁴ konuları sırasıyla ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

Mütekaddimûn dönemi müstakil hadis usulü müellefâtından incelenen eserler içerisinde merdud hadis teriminin sadece Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* adlı eserinde yer aldığı görülmektedir. Hatîb, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) büyük günahlar hakkındaki hadislerini zikrettiği bölüm içerisinde “adalet vasfını kaybetmiş kimsenin haberi, merduddur”²⁵ şeklinde bir kayıta bulunmuştur. Ayrıca merdud hadis türlerinden mürsel, mu'dal, munkatı', müdelles,²⁶ şâz, müdrec, musahhaf²⁷ hadis konuları da eserde işlenmiştir.

²² Ebû İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Beyrut 2011, s. 892-895.

²³ Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahmân er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, Beyrut 1771, s. 240, 310, 404.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Riyad 2010, s. 174-179, 180-186, 202-207, 208-211, 354-375, 363, 376-393, 394-400, 454-461.

²⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, Beyrut 2009, s. 122.

²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 31.

²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 159-160, 237-238, 269-278.

Nihayetinde mütekaddimûn dönemine ait ilk kaynaklar olarak nitelendirilen eserlerden *er-Risâle*'de merdud kelimesi yer almıştır. Ancak burada sözlük anlamında kullanılmış olup mahiyetinden ve türlerinden bahsedilmemiştir. İlk müstakil hadis usulü eserleri içerisinde ise genel olarak merdud hadisin kapsamına giren hadis türlerinin çoğundan söz edilmiş olup merdud kelimesine yalnızca Hatîb'in eserinde rastlanmıştır. Burada merdud kelimesi adalet vasfını kaybetmiş râvî için bir cerh lafzı olarak kullanılmıştır. Binaenaleyh bu dönemde merdud hadis kavramının bir hadis çeşidi olarak ele alınmamış olup sözlük anlamıyla ve bir cerh lafzı olarak yer aldığı görülmüştür.

Bilindiği üzere ilk müstakil usul eseri olma özelliğine sahip bu üç eser içerisinde hadis usulü konularının tamamına değinilmemekle birlikte büyük bir kısmı işlenmiş ve bu eserler kendisinden sonraki eserlere önemli ölçüde kaynaklık etmiştir. Bu dönem akabinde hadis usulü konularının tamamının derinlemesine sistematik bir şekilde ve senedsiz olarak ele alındığı, çeşitli mevzû ve terimlerin sınırlarının belirlenip anlam çerçevesinin çizilerek işlendiği ve kendisinden sonraki müelliflere kaynaklık edecek mahiyette eserlerin telif edildiği dönem olarak nitelendirilen müteahhirûn dönemi ise hicri altıncı asra tekâbül etmektedir.

Bu dönem eserlerinden biri olan ve kendisinden önceki müelliflerin dağınık bir şekilde eserlerinde yer verdikleri konuları yeni bir üslup ve tertiple ele alarak daha önce temas edilmemiş mevzûları bir tarife kavuşturmuş ve bu yönüyle de kendisinden sonraki müelliflere ciddi anlamda yol gösterici olması sebebiyle usul-i hadis alanında dönüm noktası olarak değerlendirilen²⁸ *Mukaddimetü İbni's-Salâh* ismiyle meşhur olmuş İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) '*Ulûmü'l-hadîs* adlı eserinde de merdud hadis konusu mevzu bahis edilmemiştir. Bununla birlikte zayıf hadis ve alt başlıkları olarak mürsel, munkatı', mu'dal, ta'lik, tedlîs, şâz, münker, muallel, muztarib, müdrec, mevzû, maktûb ve musahhaf²⁹ konuları ele alınmıştır.

Ebü'l-Fadl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî (ö. 806/1404) İbnü's-Salâh'ın '*Ulûmü'l-hadîs*'ini 1002 beyitte özetleyip *Tebşiratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehâ* ismini verdiği ve *Elfiyye* diye meşhur olan bu eser üzerine yazdığı ve *Fethu'l-*

²⁸ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2013, s. 223.

²⁹ İbnü's-Salâh, '*Ulûmü'l-hadîs*, s. 51-56, 56-59, 59-67, 67-70, 73-76, 76-79, 80-82, 89-93, 93-95, 95-98, 98-101, 101-102, 279-284.

mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs adını verdiği şerh içerisinde merdud kelimesi bir cerh lafzı olarak birçok yerde geçmektedir. Müellif merdûdü'l-hadîsi cerh lafızlarının üçüncü mertebesinde zikretmiştir.³⁰ Bununla birlikte zayıf hadis çeşitleri olarak ta'lik, mürsel, munkatı', mu'dal, tedlîs, şâz, münker, muallel, muztarib, müdrec, mevzû, maktûb ve tashîf³¹ konuları anlatılmıştır.

İbn Hacer tarafından telif edilen ve İbnü's-Salâh'ın bazı görüşlerini tenkit etmekle birlikte Irâkî'ye çeşitli noktalarda yöneltmiş olduğu eleştirilerini içeren *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*'da, müellif merdud hadis kavramından bir hadis çeşidi olarak bahsetmemiş ve *'Ulümü'l-hadîs* içerisinde geçen zayıf hadis terimlerine yer vererek konularla alakalı muhalif görüşlerini serdetmiştir. Bu kavramlardan ta'lik, mürsel, munkatı', mu'dal, tedlîs, şâz, münker, muallel, muztarib, müdrec, mevzû ve maktûb³² hadis konuları ayrı ayrı ele alınmıştır.

İbn Hacer'in İbnü's-Salâh'ın *'Ulümü'l-hadîs*'ini esas alarak telif ettiği *Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*'i ve yine kendisinin bunun şerhi olarak kaleme aldığı *Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuhbeti'l-fiker* adlı eserinde merdud kavramına yer vererek hadisleri taksim ederken makbulün mukabili olarak merdud kavramından bahsetmiştir. İbn Hacer, hadisleri mütevatir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayırmış ve âhâd haberlerin de makbul ve merdud olmak üzere iki şekilde incelenebileceğini belirtmiştir. Merdud haberi, ya isnaddan râvî düşmesiyle ya da râvînin diyanetine veya zabtına delalet eden bir ta'n (kusur) sebebiyle reddi gerektiren hadis şeklinde tanımlamıştır.³³ Akabinde de zayıf hadis çeşitlerinden olan muallak, mürsel, mu'dal, munkatı', müdelles hadisleri senedinden bir veya birkaç râvînin düşmesi sebebiyle, mevzû, metrûk, münker, muallel hadisleri râvîdeki adalet veya zabt kusuru sebebiyle, müdrec, maktûb, muztarib, şâz, münker, musahhaf-muharref³⁴ hadisleri de muhalefet sebebiyle merdud olan hadisler şeklinde bir sınıflandırma yaparak izah etmiştir. Bu

³⁰ Ebü'l-Fazl Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Huseyn el-İrâkî, *Fethu'l-mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, Beyrut 2008, s. 137.

³¹ İrâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 29-31, 57-62, 63, 64, 69-74, 74-76, 76-78, 86-93, 93-95, 95-100, 101-108, 109-111, 243-245.

³² İbn Hacer el Askalânî, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, Kahire 2008, I, 176-182; II, 28-55, 56-58, 59-64, 95-131, 132-151, 152-158, 186-203, 242-246, 275-298, 299-321, 322-344.

³³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 58.

³⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 50-51, 58, 59, 60, 61, 62-63, 64-67, 68/2, 68-69, 69-72, 73, 50-51, 52, 75.

tanım ve tasnifiyle İbn Hacer bir ilki gerçekleştirmiş hadis usulü sahasında da eseri çok önemli bir konumu haiz olup rağbet görmüştür.

Irâkî'nin *Elfiyye*'si üzerine şerh yazanlardan biri olan Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî (ö. 902/1497), Irâkî'nin kendi eseri üzerine yazdığı şerhine verdiği ismi ve eserin tertibini aynen takip etmekle birlikte birçok farklı yorum ve izahlarda bulunmuştur. Sehâvî'nin sözü edilen *Fethu'l-muğîs* adlı eserinde bir hadis çeşidi olarak merdud kavramına yer verilmemekle birlikte bir cerh lafzı olarak merdud kelimesine birçok yerde rastlanmaktadır. Buna ek olarak zayıf hadis çeşitleri olarak muallak, mürsel, munkatı', mu'dal, tedlîs, şâz, münker, muallel, muztarib, müdrec, mevzû, mablûb ve musahhaf³⁵ hadis türleri ele alınmıştır.

İmâm Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr* isimli muhtasarı üzerine Celâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî* adıyla kaleme aldığı şerhte merdud hadis terimini kullanmakla birlikte onun taksimatından bahsetmemiş yalnızca haberlerin ya makbul ya da merdud olacağını beyan ederek³⁶ zayıf hadis ve çeşitleri üzerinde durmuştur. Zayıf hadis çeşitlerinden de mürsel, munkatı', mu'dal, muallak, tedlîs, şâz, münker, metrûk, muallel, muztarib, müdrec, mevzû, mablûb, musahhaf, ve muharref³⁷ terimleri ele alınmıştır.

Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîh-i Nuhbetü'l-fiker*'i üzerine kaleme aldığı *Şerhu Şerhi Nuhbetü'l-fiker* adlı eseri te'lif etmiştir. Müellif bu eserinde merdud hadis ve çeşitleri hususunda İbn Hacer'in tasnif ve tariflerine yer vererek hadisleri muallak, mürsel, mu'dal, munkatı', müdelles, mevzû, metrûk, münker, muallel, müdrec, mablûb, muztarib, musahhaf-muharref şeklinde işlemiştir.³⁸

³⁵ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis*, Beyrut 2009, I, 63-73, 152-172, 173-179, 196-216, 217-221, 222-227, 243-255, 256-261, 262-272, 273-296, 297-306; II, 63-70.

³⁶ Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Kahire 2004, s. 44. İfadenin Arapçası şöyledir: المرود لا حاجة إلى تقسيمه لأنه لا ترجيح بين أفراده

³⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 159-169, 170-176, 177-182, 183-187, 188-194, 195-200, 201-202, 203-204, 215-226, 227-230, 231-238, 239-252, 253-259, 464-465, 466,

³⁸ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân el-Kârî el-Herevî, *Şerhu Şerhi Nuhbetü'l-fiker*, Beyrut ts., s. 391-398, 399-408, 409-411, 412-415, 416-422, 435-452, 453, 454-457, 458-461, 462-474, 475-477, 481-487, 488-493.

Emîr es-San‘ânî ismiyle marûf Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâ‘îl (ö. 1182/1768) tarafından Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm el-Vezîr’in (ö. 840/1436) *Tenkîhu’l-enzâr fî ulûmi’l-âsâr* adlı hadis usulü kitabına şerh olarak kaleme alınan *Tavzîhu’l-efkâr li me‘ânî Tenkîhi’l-enzâr’ı* içerisinde çeşitli yerlerde merdud kelimesi geçmekle birlikte buralarda hadisin kabul edilemeyeceği anlamını ihtiva etmektedir. Ayrıca zayıf hadis başlığı altında mürsel, munkatı‘, mu‘dal, tedlîs, şâz, münker, muallel, muztarib, müdrec, mevzû, mablûb ve musahhaf³⁹ hadis konuları işlenmiştir.

Yukarıda zikredilen müteahhirûn dönemi müelliflerinden İbnü’s-Salâh ve Irâkî bir hadis çeşidi olarak merdud hadis kavramına değinmemiştir. Ancak müellifler merdud hadis kapsamına giren zayıf hadis çeşitlerine eserlerinde geniş bir şekilde yer vermişlerdir. İbn Hacer kaleme aldığı *en-Nüket* adlı eserinde merdud hadis kavramından bahsetmemiş ancak daha sonra te’lif ettiği *Nüzhetü’n-nazar*’da merdud kavramına yer vermiştir. Böylece merdud hadis kavramından bir hadis çeşidi olarak bahseden ve onun çeşitlerini beyan eden ilk müellif İbn Hacer olmuştur. Müellif burada mütevatir dışındaki hadisleri âhâd olarak isimlendirmiş ve bunu da makbul ve merdud olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Kendisinden önceki müelliflerin zayıf hadis başlığı altına ele aldıkları hadis çeşitlerini merdud hadis kapsamında kendine has bir tasnifle zikretmiştir.

Hadis usulü kitâbiyatının mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemleri özelinde gelişim gösterdiği ve bu dönemlere ait te’lifât üzerine tefekkür edilerek ve ondan istifadeyle yeni meselelere çözüm sunma gayretinden müteşekkil günümüze kadar uzanan zaman diliminin son dönem olarak tabir edildiği bilinmektedir. Bu dönemin müelliflerinden Abdulhay el-Leknevî’nin (ö. 1304/1886) Seyyid Şerîf el-Cürcânî’nin (ö. 816/1413) *el-Muhtasar fî usûli’l-hadis* adlı eserinin üzerine yazdığı *Zaferü’l-emânî fî şerhi Muhtasari’l-Cürcânî* isimli şerh içerisinde merdud hadis kavramına yer verilmemiş ancak zayıf hadis ve çeşitleri konu edilmiştir. Bu bağlamda zayıf hadis

³⁹ Ebû İbrahim İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl el-Emîr es-San‘ânî, *Tavzîhu’l-efkâr li me‘ânî Tenkîhi’l-enzâr*, Medine ts., I, 283-322, 323-329, 324-329, 346-376; II, 3-7, 25-34, 34-50, 50-67, 68-97, 98-113, 419.

çeşitlerinden muallak, müdrec, mürsel, musahhaf, munkatı‘, mu‘dal, şâz, münker, muallel, müdelles, muztarib, maktûb ve mevzû⁴⁰ hadis konularından bahsedilmiştir.

Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî (ö. 1866-1914) tarafından te‘lif edilen ve müelliflerin hadis usulü konularına dair verdiği bilgileri ihtiva eden derleme niteliğindeki *Kavâidü't-tahdîs min fînûni mustalahi'l-hadîs* adlı eser içerisinde İbn Hacer'in merdud hadis tanımından bahsedilmiş⁴¹ ancak müellif merdud hadis türlerinde farklı bir usul takip etmiştir. Zayıf hadis türlerini muallak, müdrec, musahhaf, munkatı‘, mu‘dal, şâz, münker, metrûk, muallel, muztarib, maktûb, müdelles, mürsel ve mevzû sırasında ele almıştır.⁴²

Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed el-Cezâirî (ö. 1852-1920) tarafından kaleme alınan ve son dönemde yazılmış muteber hadis usulü eserlerinden olan *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser* adlı eserde müellif hadisin makbul ve merdud olmak üzere iki kısma ayrıldığını beyan ederek sahih ve hasen hadisin makbulün kısımları olduğunu zayıf hadisin ise merdud hadis kapsamına girdiğini ifade etmiştir.⁴³ Akabinde de İbn Hacer'in tasnifini esas alarak zayıf hadisin seneddeki inkıtâ ve râvîde ta‘nı gerektiren bir halin bulunması sebebiyle meydana geldiğini beyan edip bu iki sebebe dayalı olarak zayıf hadis türlerini muallak, mürsel-mu‘dal-munkatı‘, müdelles, mevzû-metrûk, münker, muallel, müdrec, maktûb ve muztarib sırasıyla ele almıştır.⁴⁴

Bu dönem içerisinde Babanzâde Ahmed Naîm Bey tarafından kaleme alınan ve Cumhuriyetin ilanından sonra yazılmış ilk Türkçe hadis usulü kitabı olma özelliğine sahip bulunan *Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi*'nde daha öncede bahsi geçtiği üzere haber-i merdud, zaîf ve sakîm nâmını alan hadistir ki haberin ne hadis-i sahîh ne de hadis-i hasen sıfatını cem etmemiş nev‘idir, şeklinde bir tarif bulunmakta ve şâz, münker,

⁴⁰ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *Zaferü'l-emânî fî şerhi Muhtasari'l-Cürcânî*, Beyrut 2008, s. 224-230, 230-257, 259-261, 264-268, 353-354, 354-356, 356-363, 360-363, 364-375, 376-397, 398-408, 409-417, 418-492.

⁴¹ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî, *Kavâidü't-tahdîs min fînûni mustalahi'l-hadîs*, Beyrut 2012, s. 153.

⁴² Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs*, s. 180, 181-182, 186-188, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213-214, 215, 216, 216-218, 219, 249-258.

⁴³ Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed el-Cezâirî, *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, Beyrut 2009, s. 553.

⁴⁴ Tâhir el-Cezâirî, *Tevcîhü'n-nazar*, s. 554, 555-565, 566-573, 574, 575-576, 577-580, 581-583.

metrûk, mürsel, munkatı‘, mu‘dal, muallak, müdelles, muallel, mevzû, müdrec, maktûb, muztarib ve musahhaf-muharref⁴⁵ hadis çeşitleri merdud hadis olarak ele alınmaktadır.

Ebü'l-Fidâ İmâduddin İsmail b. Kesîr'in (ö. 774/1372) *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* adlı eseri üzerine Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1892-1958) tarafından kaleme alınan *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhi ihtisâri ulûmi'l-hadîs* isimli şerhte merdud hadis konusu bulunmama ile birlikte merdud hadis türlerinden muallak, mürsel, munkatı‘, mu‘dal, müdelles, şâz, münker, muallel, muztarib, müdrec, mevzû, maktûb, musahhaf-muharref⁴⁶ mevzûlarına değinilmiştir.

Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî'nin (ö. 1892-1974) *Kavâid fî ulûmi'l-hadîs* isimli eserinde de merdud kavramına değinilmemiş, bununla birlikte zayıf hadis ve çeşitleri ele alınmıştır. Zayıf hadis çeşitlerinden muallak, munkatı‘, mürsel, müdrec, musahhaf, muharref, mu‘dal, müdelles, şâz, münker, mevzû, metrûk, muallel, muztarib ve maktûb⁴⁷ konuları sırayla işlenmiştir.

Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübânî'nin (ö. 1926-1986) *‘Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh* adlı eserinde hadisin makbul ve merdud olmak üzere iki kısımdan oluştuğu ve zayıf hadislerin merdud hadis kapsamına girdiği belirtilerek merdud hadis konusuna değinilmiştir. Akabinde zayıf hadis nev'ilerinden mürsel, munkatı‘, mu‘dal, müdelles, muallel, muztarib, maktûb, şâz, münker, metrûk, muallak, müdrec, musahhaf ve mevzû⁴⁸ hadisler izah edilmiştir.

Merdud hadis terimini tahlil etmek üzere son olarak incelediğimiz Prof. Dr. Nûrettîn İtr'in kaleme aldığı *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs* adlı eserin muhtevasında makbul ve merdud hadisin türlerinden bahsedilmiştir. Bu minvalde merdud hadis zayıf, muzaaf, metrûk, matrûh ve mevzû⁴⁹ hadis olmak üzere beş başlığa ayrılarak ele alınmıştır. Zayıf hadis çeşitleri sened zincirinde iskâtın meydana gelmesi sebebiyle

⁴⁵ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 120-123, 123-126, 126-127, 141-148, 149, 149, 157-162, 163-175, 176-189, 282-295, 299-305, 306-311, 312-316, 317-318.

⁴⁶ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhi ihtisâri 'Ulûmü'l-hadîs*, Riyad 1996, I, 121-128, 153-161, 162-166, 167-171, 172-178, 179-182, 183, 196-220, 221-223, 224-236, 237-265, 266-279; II, 470-479.

⁴⁷ Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî, *Kavâid fî ulûmi'l-hadîs*, Beyrut 2007, s. 39-44.

⁴⁸ Subhî b. İbrahim es-Sâlih el-Lübânî, *‘Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, Beyrut ts., s. 166-168, 168, 169, 170-178, 179-186, 187-190, 191-195, 196-202, 203-206, 206-214, 224-229, 244-249, 254-262, 263-274.

⁴⁹ Nûrettîn İtr, *Menhecü'n-nakd fî 'Ulûmü'l-hadîs*, Dimaşk 1997, s. 286-297, 298, 299, 300, 301.

munkatı‘, mürsel, muallak, mu‘dal, müdelles⁵⁰ ve hadis rivayetindeki ihtilaflar sebebiyle şâz, münker, muztarib, maktûb, müdrec, musahhaf ve muallal⁵¹ şeklinde sınıflandırarak ele alınmıştır.

Konuları tasnifi ve işleyişi açısından farklı bir tarza sahip olan Nûrettin İtr’in muzaaf hadis konusunu zayıf hadis başlığı altında zikretmesi incelenen eserlerde benzerine rastlanmayan bir uygulamadır. Müellif, burada muzaaf hadisi senedde veya metinde meydana gelen zayıflık hakkında kesin hüküm verilemeyen, bazılarının zayıf kabul edip bazılarının da onu zayıf hadisten daha kuvvetli saydığı hadis şeklinde tarif etmiştir.⁵² Genel kabule göre muza‘af hadisin zayıf olduğu hakkında hadis âlimleri arasında ittifak olmayan, bazılarına göre zayıf olan, bazılarına göre zayıf olmayan hadis⁵³ şeklinde tanımlandığı için ve merdud hadislerin taksimatı hususunda bu çalışmada esas alınan eser olan *Nüzhetü’n-nazar*’da yer almaması sebebiyle tez içerisinde muza‘af hadisten yalnızca burada bahsetmekle iktifa edilecektir.

Netice itibariyle merdud teriminin ilk defa İbn Hacer tarafından bir hadis çeşidi olarak beyan edilmesinin ardından son dönemde te’lif edilen eserlerden bazılarında aynı tasnifle anlatılmış bazı eserlerde ise bu tasniften bahsedilmemiş yalnızca zayıf hadis ve çeşitleri konu edilmiştir. Bu mefhum ilk dönemlerde tamamen lügavî manasından hareketle “reddedilen”, “kabul edilmeyen” hadis manasında kullanılmakla birlikte bir cerh lafzı olarak eserler içerisinde zikredildiği de görülmüştür. Bir ıstılah olarak merdud hadisin tarifi yapılmamış ve çeşitlerinden bahsedilmemiştir. Merdud hadis çeşitleri ise genel olarak zayıf hadis başlığı altında mevzû hadisi de içine alan bir tasnifle anlatılmıştır. Son dönem müelliflerinden bazıları da İbn Hacer’in tasnifini esas alarak merdud hadis taksiminden yukarıda zikredildiği gibi bahsederken bazıları hadis türlerini başka taksimlerle ele almışlardır.

⁵⁰ Nûrettin İtr, *Menhecü’n-nakd*, s. 367-369, 369-374, 374-378, 378-380, 380-386.

⁵¹ Nûrettin İtr, *Menhecü’n-nakd*, s. 428-429, 430-432, 433-435, 435-439, 439-444, 444-447, 447-454.

⁵² Nûrettin İtr, *Menhecü’n-nakd*, s. 298.

⁵³ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 241.

II. METÂİN-İ AŞERE

İslam dininin ikinci kaynağı olan hadis, metin ve sened unsurlarından müteşekkil olup hadisin sıhhati bu unsurların tahlil ve tetkiki neticesinde ortaya konulmaktadır. Metin, senedin bittiği yerde başlayan sözlü kısım ve hadisin yapısındaki asıl bölüme verilen isim iken burada ele alınacak olan ve konunun temelini teşkil eden sened ise hadisi nakleden râvîler ile hadisin hangi yolla alındığını ifade eden lafızlardan oluşan sözü ilk söyleyenine nispet etme gayesine mâtuf bir hadis terimidir.⁵⁴ İsnad ve tarik kelimeleriyle eş anlamlı olarak da kullanılan senedin sıhhati, hadisi rivayet eden râvîlerin durumunu tespit etme ameliyesi neticesinde ortaya çıkar.

Râvînin güvenilirlik vasfının belli olması için onda bulunması gereken bazı nitelikler vardır. Bunlardan râvînin mânevi âlemine yönelik olarak müslüman olma, bülüğa ermiş olma, akıllı olma, takva sahibi olma ve murûet sıfatını haiz olma gibi niteliklerin genel ifadesi olan adalet, râvînin taşıması gereken ilk vasfıdır. Râvînin sahip olması gereken ikinci vasıf ise öğrendiği hadisi belleyip başkasına naklini doğru bir şekilde gerçekleştirebilecek ehliyeteye sahip olmayı ifade eden zabt sıfatıdır. Zabıt sahibi râvînin uyanık olması, hadisi ezberinden naklediyorsa ezberlemiş olması, kitabından rivayet ediyorsa kitabını iyi muhafaza etmiş olması ve de mana ile rivayet ediyorsa manayı bozacak şeyleri iyi biliyor olması gerekir.⁵⁵

Râvînin bazı kusurları sebebiyle adalet ve zabıt sıfatı zarar görür ve râvî cerh edilir. Ta'n sözlükte "mızrakla vurmak, sözle ayıplamak, kötölemek" manalarına gelmektedir. Hadis ıstılahında ise, adalet ve zabıt sıfatlarından birini veya her ikisini tam anlamıyla taşımadığını söyleyerek râvîyi tenkit etmek ve hadislerinin merdud sayılmasına sebep olan kötü halleri nedeniyle onu cerh etmek manasında kullanılır.⁵⁶ İlk dönemlerden itibaren râvînin haline yönelik değerlendirmeler yapılmakla birlikte bu, terimlerle değil cümlelerle ifade ediliyordu. Hadis râvîsinin taşıması gereken vasıflara ve bir râvînin hadisini terk etmeye sebep olacak kusurlara değinilmiş ve hadis rivayetinde bunlara dikkat edilmiştir.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2009, s. 29-34.

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 104-106; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 260-264.

⁵⁶ "Tan", *DİA*, Bünyamin Erul, XXXIX, s. 558; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara 2006, s. 84.

Hadisi reddetmenin sebepleri birçoğdur. Ancak bunların tamamı Şu iki temel sebepten birine dayanır: İsnaddaki kopukluk ve ravinin ta‘n edilmiş olmasđ.⁵⁷ İsnaddaki inkıtâ sebebiyle reddedilen hadis çeşitleri diğer bŐlŐmlerde konu edilecektir. Râvîlerin ta‘n edilmelerine sebep olan haller ise genel olarak on başlık altında toplanmıŐ ve bunlara “metâin-i aşere” denilmiştir. Tezde tetkik edilen eserler içerisinde beşi râvînin adaleti, beşi ise râvînin zabtıyla ilgili olmak ũzere en Şiddetlisinden başlayarak sırasıyla on ta‘n noktasından bahseden ilk müellif İbn Hacer‘dir. *Nüzhetü‘n-nazar* adlı eserinde İbn Hacer, ta‘n noktalarını râvînin adaletine ve zabtına taalluk etmek ũzere iki başlık altında ve kusurun derecesine göre incelemiştir.⁵⁸ Bu minvalde mevzû İbn Hacer‘in tarifleri esas alınarak ancak adalet ve zabt ile alakalı olanları ayrı ayrı iŐlenmek suretiyle tafsilatlı bir Şekilde izah edilmeye çalışılacaktır.

A. Râvînin Adaletiyle İlgili Ta‘n Sebepleri

Râvînin adalet sıfatıyla ilgili kusurları beş madde altında ŞÖyle sıralanmaktadır: Kizbü‘r-râvî, ittiĥâmü‘r-râvî bi‘l-kizb, fisku‘r-râvî, bid‘atü‘r-râvî, cehâletü‘r-râvî.

1. Kizbü‘r-Râvî

Râvînin Hz. Peygamber‘in (s.a.v.) söylemediği Şeyi kasten Hz. Peygamber‘e (s.a.v.) izâfe ederek rivayet etmesidir.⁵⁹ Burada râvînin açık bir Şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) adına yalan söylemesi durumu sebebiyle hâsıl olan bu kusur, ta‘n noktalarının en Şiddetlisi olarak değerlendirilmektedir. BÖyle bir râvînin rivayeti *mevzû* ve *muhtelak*⁶⁰ isimleriyle nitelendirilmekte ve bir hadis usulü terimi olarak da hadis vaz‘ etmek (uydurmak) Şeklinde ifade edilmektedir. Bu Şekilde kasten yalancılığı tespit edilen bir râvînin hadisi reddedilir, hiğerbir zaman kabul edilmez ve mevzû olduğunu bile bile durumunu beyan etmeksizin rivayeti de haramdır.⁶¹

⁵⁷ Mahmûd et-Tahhân, *TeyŐiru mustalahi‘l-hadıs*, Riyad 2004, s. 77.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi iğerin bkz. İbn Hacer, *Nüzhetü‘n-nazar*, s. 63-75.

⁵⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü‘n-nazar*, s. 64.

⁶⁰ Ahmed Na‘m, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 282.

⁶¹ Ahmed Na‘m, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 282.

2. İttihâmü'r-Râvî bi'l-Kizb

Hadisin bilinen kaidelere muhalif olarak veya yalnızca bir râvîden rivayet edilmesi dolayısıyla râvînin yalanla itham edilmesidir. Böylece râvînin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnadı bilinmese de günlük hayatında yalan söylediği bilinmektedir. Yalancılıkla itham edilen râvînin rivayeti kasten yalan söylediği bilinen râvînin rivayetinin altında bir derecede kabul edilmektedir.⁶²

Ahmed Naîm ittihâmü'r-râvî bi'l-kizb mevzûunu izah ederken İbn Hacer'in yukarıdaki tanımıyla bağlantılı olarak yalancılık töhmeti altında bulunan râvînin verdiği haberin iki dereceli olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, dinin zarûreten malum olan kaidelerine muhalif olmasıyla birlikte râvînin rivayetinde tek kalması sebebiyle zannî delile dayanarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnatta bulunmuş olması kanaati hâkim olur -hadis vaz'ına dair bir karine bulunmasa dahi- ve böyle bir râvînin rivayeti *mevzûa mülhak* olur.⁶³

İkincisi râvînin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kasten yalan isnadı söz konusu olmamakla birlikte başkasından ya da kendisinden bahsederken yalan söylediği bilirse bu fisk kabilindedir ve böylesi bir rivayet reddolunur, hadise de *metrûk* ve *matrûh* denir.⁶⁴ Günlük hayatta yalancılığı ile tanınan bir râvînin bu alışkanlığı sebebiyle hadis rivayetinde de tesâhül göstermesi endişesine binaen hadisi kabul edilmemektedir.

3. Fısku'r-Râvî

Râvînin fiil ve sözlerinde küfre ulaşmayacak derecede günah sahibi olması şeklinde tanımlanmıştır. Fısk ile kizbü'r-râvî arasında umum- husus ilişkisi vardır.⁶⁵ Kizbü'r-râvî daha özel, fisk ise daha genel manayı ifade etmektedir.⁶⁶ Fısk ya itikatta ya da amelde olmakla birlikte itikattaki fisk da küfür ya da bid'at kabul edilmektedir. Ta'nın bu nevi küfür derecesinde olmayan fisk-ı amelîdir. Kasten Hz. Peygamber'e (s.a.v.) izâfe ederek hadis uydurmanın da fisk-ı amelî olduğunda şüphe yoktur. Lakin hadis ilmi erbabınca en şiddetli ta'n o olduğu için red sebeplerinin baş tarafına

⁶² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 64.

⁶³ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 294.

⁶⁴ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 295.

⁶⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 64.

⁶⁶ Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, Beyrut ts., s. 432.

geçirilmiştir.⁶⁷ Haram fiilleri işlemekten kaçınmayan fâsık bir râvî, fâsık olarak terke müstehak olur; onun münker sayılan bu hadisleri de kendisinden alınmaz ve rivayet edilmez.⁶⁸ Fısk ile muttasıf olan râvîlerin rivayet ettikleri hadislere münker denilmekle birlikte buradaki münker, mârufun mukabili olup başkasının rivayetine muhalif olan hadis manasında olmayıp râvîsi fâsık olan hadis anlamındadır.⁶⁹

4. Bid‘atü’r-Râvî

Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bildirilen şeylerin hilafına yani Sünnet'e aykırı olarak sonradan ortaya çıkan şeylere inatla değil, şüphe ile inanmayı ifade eder.⁷⁰ Bid at, râvînin akidesine ait bir ta‘ndır.⁷¹ Râvînin bid‘at ehli fırkalardan birine mensup olması veya onların görüşlerini benimsemesi manasına gelir. Bid‘at sahibini bazen küfre, bazen fıska düşürür. Bid‘atı iki kısma ayırmak gerekir. Birincisi küfre götüren bid‘attir ki kişinin küfrü gerektiren şeylere inanması böyledir. Hakikatte şer‘an mütevatir olan ve dinde zarûreten bilinen kaideleri inkâr eden veya bunun aksine inanan kimsenin rivayeti reddolunur.⁷² İkincisi ise fıska düşüren bid‘attir. Bu bid‘at sahibinin fasıklıkla itham edilmesine sebep olurken sahibinin küfrünü gerektirmez.⁷³ Fıska düşen bid‘at sahibi râvînin rivayetini mutlak şekilde reddedenler bulunduğu gibi mezhebi lehine yalancılığı helal saymayan bid‘atçilerin rivayetlerini kabul edenler de vardır. Mezhebinin propagandasını yapmayanların rivayetleri kabul edilmiş, mezhebinin lehine propaganda yapanların rivayeti reddedilmiştir.⁷⁴

5. Cehâletü’r- Râvî

Râvî hakkında cerh ve ta‘dîl yönünden durumunun bilinmemesidir.⁷⁵ Râvînin bilinmemesi ya zâtının, yahut da halinin meçhûl olması demektir ki bu hal râvînin adaletinin ta‘nına sebeptir.⁷⁶ Hadis âlimleri bu tür râvîleri *meçhûl* terimiyle ifade ederek rivayetlerinin kabul edilmeyeceğini belirtmişlerdir. *Meçhûl*, hadis öğrenimiyle meşhur

⁶⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 296.

⁶⁸ Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 90.

⁶⁹ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 296.

⁷⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 64.

⁷¹ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 327.

⁷² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 81.

⁷³ Mahmûd et-Tahhân, *Teyisîru mustalahi'l-hadîs*, s. 153.

⁷⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 81, 82.

⁷⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 64.

⁷⁶ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 319.

olmamış veya âlimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve kendisinden sadece bir râvînin hadis rivayet etmiş olduğu kimsedir.⁷⁷

Cehâletin yani râvînin zât ve sıfatlarının meçhul olmasının iki sebebi vardır: Birincisi, râvînin isim, künye, lakab, neseb gibi çeşitli ve pek çok sıfatları olduğu halde bunlardan yalnız biri ve ikisi ile tanınmış olması ve de rivayet isnadında, tanınmış olduğu isimlerden başka bir isimle zikredilmesidir. Böyle bir râvî hadisçiler arasında meçhul kalır veya hadisçiler bu râvî hakkında cahil olurlar. İkinci sebep, râvînin hadis rivayeti yönünden *mukillûndan* olmasıdır. *Mukil*, rivayeti az olan kimse manasına geldiği gibi bir tek râvîsi olan kimseye de denir.⁷⁸

Hadisçiler arasında meçhul olan bu râvîler, *mechûlu'l-ayn* ve *mechûlu'l-hâl* olmak üzere iki vasıfla zikredilirler. Bu halleri şöyle açıklamak mümkündür: *Mechûlu'l-ayn*, hadis talebiyle ve rivayetiyle tanınmamış, haklarında cerh ve ta'dîl imamlarından herhangi biri tarafından cerh veya ta'dîlle ilgili hiçbir hüküm verilmemiş ve kendilerinden yalnız bir kişi tarafından hadis nakledilmiş kimselere denilir. Bu tabir, lügat yönünden şahsen meçhul olmak manasına gelirse de, böyle bir kimseden hadis rivayetiyle teferrüd eden kimsenin, onun ismini zikrettiği ve bu sûretle o şahsın malum kimselerden olduğu göz önünde bulundurulursa, *mechûlu'l-ayn* tabirinin hadisçilere has bir ıstılahtan ibaret olduğu anlaşılır. Buna göre, bu tabirle kastolunan mana, hadisi yalnızca bir kişi tarafından rivayet edildiği için şahsı hadisçiler arasında meçhul kalan kimsedir. *Mechûlu'l-ayn*'ın hükmü, aynen mübhem gibidir. Yani *mechûlu'l-ayn* olan kimse, hadisçiler nazarında merduddur ve hadisleri alınmaz.⁷⁹

Hadis talebiyle ve rivayetiyle tanınmamış, haklarında cerh ve ta'dîl imamlarından herhangi biri tarafından cerh veya ta'dîlle ilgili hiçbir hüküm verilmemiş ve bu sebeplerle hadisçiler arasında meçhul kalmış bir kimseden iki veya daha fazla âdil kişi ismini zikrederek bir hadis rivayet ederlerse bu kimseye *mechûlu'l-hâl* veya *mestur* denir. Bu kimse, her ne kadar ismi zikredilerek kendisinden iki veya daha fazla kimseler

⁷⁷ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Ankara 1985, s. 172.

⁷⁸ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 319, 320; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 91.

⁷⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 213.

tarafından hadis rivayet edilmişse de, âdil olup olmadığı açıklanmadığı için meçhul ve bu yönden hali mestur kalmıştır.⁸⁰

Mechûlu'l-hâl ile *mechûlu'l-'ayn* arasındaki fark, yukarıda da açıklandığı gibi birincisinden iki ve daha fazla kişinin rivayet etmesiyle şahsının meçhul olmaktan çıkması ve yalnız adalet yönünden halinin meçhul kalması, buna karşılık ikincisinden yani *mechûlu'l-'ayn*'dan yalnız bir kişinin rivayet etmesi dolayısıyla hem şahsı hem de adaleti yönünden meçhul kalmasıdır.⁸¹

B. Râvînin Zabtıyla İlgili Ta'n Sebepleri

Râvînin zabtına taalluk eden ta'n noktaları şu beş başlık altında ele alınmaktadır: Fuşû'l-galat, gaflet, vehim, muhâlefetü's-sikât, sûu'l-hıfz.

1. Fuşû'l-Galat

Râvînin çok yanılması ve hataya düşmesi⁸² manasına gelen bir zabt kusurunu ifade etmektedir. Râvînin hafıza zayıflığı, bilgisizliği, Arap dilinde yetersizliği, rivayette dikkatsizliği, fiziksel veya psikolojik kusuru, olumsuz çevre şartları, rivayeti yanlış anlaması gibi sebeplerle farkında olmadan birçok defa hataya düşmesidir.⁸³ İnsan galattan, nisyandan hâlî olamaz ve büyük sikâ râvîlerin bile yanıldıkları bilinmektedir. Fakat hatası sevabından çok yahut hatası ile sevabı müsâvî olan râvînin rivayeti merdud kabul edilir. Fuşû'l-galattan muhaddislerin kast ettikleri şey de budur ve fuşû'l-galat ile muttasıf olan râvîlerin rivayet ettikleri hadislerle münker denilmiştir. Ancak burada münker, mârufun mukabili olan başkasının rivayetine muhalif olarak rivayet edilen hadis manasında değildir.⁸⁴

2. Gaflet

Gaflet, râvînin ezberleyerek veya yazarak hocasından aldığı hadisi dikkatsizliği yahut dalgınlığı yüzünden hatalı rivayet etmesi, başkalarının telkinine açık olması ve

⁸⁰ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 213.

⁸¹ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 214.

⁸² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 64.

⁸³ "Tan", *DİA*, s. 559.

⁸⁴ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 296.

rivayetini kendisine telkin edildiği gibi değiştirmesi, hadisi dinlerken veya naklederken gevşeklik göstermesidir. Rivayetinde zabt sıfatını yok edecek kadar gaflete düşen râvînin hadisi de münker sayılır. Gafleti çok olmadığı halde bazı rivayetlerinde telkine mâruz kalan râvîlerin sadece bu rivayetleri terk edilir.⁸⁵

3. Vehim

İnsanın yanlış bir zanna istinaden hataya düşmesi manasına gelen vehim, hadiste râvînin ta'ın edilmesine sebep olan hallerden biridir.⁸⁶ Zira vehim, râvînin mürsel veya munkatı' olan bir hadisi muttasıl olarak yahut da bir hadisin metnini bir başka hadise idhâl ederek rivayet etmesine sebep olur. Bu bakımdan vehim eseri olan hata, bazen isnadlarda bazen de metinde görülür. Ancak râvînin vehmi her hadiste kolayca anlaşılabilir ve hadisin çok defa sahih olduğuna hükmedilir. Fakat hadislerin çeşitli isnadlarına vakıf olan ve çok tetebbu'da bulunan bir hadis imamı herhangi bir râvînin vehmini anlayabilir. Önce sahih olarak rivayet edilen sonra râvîsinin vehmi anlaşılabilir bir hadis, bu vehmin ortaya çıkmasından sonra sahih olma vasfını kaybeder ve illetli bir hadis olur ki böyle rivayet edilen hadise muallel denir.⁸⁷ İsnada taalluk eden vehim hem isnadı hem de metni illetlendirir, bazen yalnız isnadı illetlendirir de metnin sıhhatine halel getirmez.⁸⁸

4. Muhâlefetü's-Sikât

İster zayıf olsun, ister güvenilir olsun, bir râvînin kendisinden daha güvenilir râvîlerin rivayetine aykırı olarak hadis nakletmesine muhalefet denir.⁸⁹ Muhalefetin, daima bir râvînin vehim ve hatası neticesinde meydana gelmesi dolayısıyla, o râvî bu hatasından ötürü mecrûh, muhalif olarak rivayet ettiği hadis de merdud ve zayıf addedilir.⁹⁰ Râvînin kendisinden daha güvenilir râvîlere muhalefeti sonucunda şuzûz, idrâc, kalb, ıztırab, nekâret, tashîf ve tahrîf ortaya çıkar.⁹¹

⁸⁵ "Tan", *DİA*, XXXIX, 559.

⁸⁶ Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 463.

⁸⁷ Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 463.

⁸⁸ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 297.

⁸⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 264.

⁹⁰ Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 264.

⁹¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 49-75.

Makbul yani sika kimsenin kendisinden evlâ ve daha sika kimseye muhalif olarak rivayet ettiği hadislere şâz denilmektedir.⁹² Zayıf râvînin sika râvîye muhalefeti ise münker diye isimlendirilmiştir.⁹³ Muhalefet isnadın siyâkında değişim ile vuku bulmuş ise o hadise müdrec denir ve bu dört kısma ayrılır.⁹⁴ İdrâc metinden olmayan şeylerin hadisin başında, ortasında, sonunda olmak üzere ona karıştırılmış olmasıyla vuku bulabilir ki buna müdrecü'l-metin denir.⁹⁵

Muhalefet, isnaddaki rical isimlerinde takdîm ve te'hîr yönünden hâsıl olduğunda bu maktûb hadis şeklinde isimlendirilir. Kalb hadis metninde yapılan değişiklikler dolayısıyla da vuku bulur. Muhalefet, bir râvînin kendisinden daha sağlam râvîlerin zikretmediği bir râvîyi isnadın arasına ziyade etmek suretiyle gerçekleşirse böyle rivayet edilen hadise mezîd fî muttasılı'l-esânîd denir.⁹⁶

Bir râvî veya râvîlerin hadisi seneddeki râvîlerin isimlerini veya metnin ibaresini değiştirerek evvelkine muhalif diğer bir vech ile rivayet edilerek ve rivayetlerin birini diğerine tercih edecek hiçbir sebep bulunmamasıyla iki muhtelif sûrette rivayet edilen hadislere muztarib hadis denir. Bu ihtilaf metinde olabilmekle birlikte umumiyetle hadisin isnadında vuku bulur.⁹⁷ Muhalefetin diğer bir nev'i kelimenin hattını bozmamak üzere nokta ve harekesinin tağyiri ile başka bir kelimeye kalbedilmesi sûretiyle olmasıdır ki ibdâlin bu nev'i çoğunlukla metinde vâki olsa da nadiren isnada dâhil isimlerde meydana gelir. Bir kelimesinin nokta tebdiliyle yanlış rivayet edilen hadise musahhaf, hareke tebdiliyle yanlış rivayet edilen hadise ise muharref denilmektedir.⁹⁸

5. Sûü'l-Hıfz

Sûü'l-hıfz, ta'n noktalarının sonuncusu olup râvînin doğrularının, isabet ettiği şeylerin, hatalarından, yanlışlarından daha az olması ya da isabeti ve galatının müsâvi olması⁹⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Râvînin bütün hallerinde yani sürekli bulunan hafıza kusuru hadis ehlinden bazılarında göre şâz kabul edilmiştir. Buradaki şâz, mahfûzun

⁹² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 51.

⁹³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 52.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 69, 70.

⁹⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 71.

⁹⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 72.

⁹⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 314.

⁹⁸ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 317.

⁹⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 64; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 333.

mukabili ve münker ile birlikte taksim edilen manasında değildir. Râvînin yaşlanıp da hafızasının zayıflaması, kitaplarına bakarak rivayet ederken kitaplarının yanması, çalınması veya gözlerinin kör olması gibi râvîde sonradan arız olan bu hallerin ardından râvînin ezberinden rivayet etmeye devam etmesi ile râvîde hafıza zayıflığı görülebilir. Bu şekilde kendisinde aniden ortaya çıkan haller veya başına gelen durumlar sebebiyle seyyiü'l-hıfz râvîye *muhtelit* denir.¹⁰⁰

Sürekli olarak bir hafıza zayıflığına sahip bir râvînin rivayeti ittifakla merduddur. Daha önce sika olan muhtelitin, rivayet ettiği hadisi ihtilatından önce rivayet ettiği malum olursa hadisi makbuldür. Ömrünün hangi devrinde rivayet ettiği malum değil ise o haber hakkında tevakkuf edilir. Bununla birlikte ihtilata ne zaman maruz kaldığı bilinmeyen veya bu konuda şüphe edilen hadisler hakkındaki hüküm de tevakkuftur. Muhtelit bir râvînin kime ve ne zaman rivayette bulunduğu ve kimlerin ondan ne zaman rivayet aldığı kesin olarak bilinmiyor ise bu rivayetler hakkında da tevakkuf edilmesi görüşü hâkimdir.¹⁰¹

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 82, 83; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 333.

¹⁰¹ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 333, 334.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS USULÜ ESERLERİNDE MERDUD HADİS ÇEŞİTLERİ

I. ZAYIF HADİS VE ÇEŞİTLERİ

Hadis usulü ilminin en büyük gayesi, Kur'ân-ı Kerîm'in mübeyyini, müfessiri ve ilk örnek uygulayıcısı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinin, o'na aidiyetinin tespiti çabası neticesinde sıhhatini ortaya koymak ve bu şekilde naklini sağlamaktır. Bu amaca mâtuf hadis ehline asırlardır rivâyetü'l-hadis ilminin konusu olan kabul ve red yönünden râvî ve mervînin durumu incelenerek hadisin sıhhat derecesinin tespiti üzerine çalışmalar yapılmıştır. Hiç şüphesiz hadislerin sıhhatini ifade kabilinden kullanılan en temel kavramlar sahih, hasen ve zayıf terimleri olmuştur. Bu kavramlar içerisinde hadis ilmi usulünün önemli bir parçasını oluşturan zayıf hadis ve çeşitleri tezin muhtevasının temelini teşkil etmekle birlikte ayrıntılı bir şekilde bu bölümde mevzu bahis edilecektir.

Zayıf kelimesi sözlük anlamı olarak kuvvetlinin zıttı manasına gelmektedir. Bu zayıflık maddî ve mânevî olabilir. Buradaki zayıflıktan murat mânevî manadadır.¹⁰² Zayıf hadis terim anlamı olarak sahih ve hasen hadisin şartlarını taşıyamamakla birlikte hasen hadis mertebesine ulaşamayan rivayetler manasına gelmektedir.¹⁰³ Başka bir ifadeyle daha önceki bölümde bahsi geçen kabul şartlarından birini veya birkaçını taşımayan hadisler zayıf hadis denilmektedir. Zayıf hadis bu şartlardan birini veya birkaçını bulundurmama durumlarına göre kısımlara ayrılmakta, bunların her biri için ayrı terimler kullanılmakta ve zayıflık derecelerinde farklılıklar bulunmaktadır. Zayıf hadislerin sınıflandırılması hususunda çeşitli tasnif şekilleri ileri sürülmekle birlikte bu tezde zayıf hadis çeşitlerini merdud hadis kavramı altında ilk defa toplamış olan İbn Hacer el-Askalânî'nin *Nüzhetü'n-nazar* isimli eserindeki tasnifi esas alınarak konu seneddeki inkıtâ sebebiyle zayıf hadisler ve râvîdeki cerhi gerektiren haller sebebiyle zayıf hadisler olmak üzere iki başlık halinde incelenecektir.

A. Seneddeki İnkıtâ Sebebiyle Zayıf Hadis

İnkıtâ isnad zincirinden bir veya birkaç râvî halkasının düşmesiyle isnadda meydana gelen kopukluktur. Râvî düşmesinin isnadın başında, ortasında veya sonunda

¹⁰² Mahmûd Tahhân, *Teyşîru mustalahi'l-hadîs*, Riyad 2004, s. 78.

¹⁰³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 41; Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 47; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 141.

ve düşen râvî sayısının bir veya daha fazla olmasına göre o isnadla gelen hadis değişik isimler altında zikredilir.¹⁰⁴ Seneddeki inkıtâ sebebiyle zayıf kabul edilen hadisler muallak, mürsel, mu‘dal, munkatı‘ ve müdelles başlıkları altında incelenecektir.

1. Muallak Hadis

Muallak terimi ve onunla aynı manaya delâlet eden ta‘lîk kelimesi, mütekaddimûn döneminin ilk kaynakları olarak tavsif edilen ve tetkike tabi tutulan eserler içerisinde yer almamaktadır. Aynı dönemdeki ilk müstakil usul eserleri incelendiğinde ilk hadis usulü eseri niteliği taşıyan Râmhürmüzî’nin *el-Muhaddisü’l-fâsıl*’ında muallak ve ta‘lîk kelimeleri geçmemekle birlikte ‘عَلَّقَ’ fiili muallak olarak rivayet etmek manasında kullanıldığı görülmektedir.¹⁰⁵ Döneme ait bir diğer eserlerden Hâkim’in *Ma‘rifetü ulûmi’l-hadîs*’i ile Hatîb’in *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye*’sinde de muallak ve ta‘lîk kavramlarına değinilmemiştir.

Müteahhirûn döneminin ilk müelliflerinden olan İbnü’s-Salâh, ‘‘*Ulûmü’l-hadîs*’’inin sahih hadis bahsi içerisindeki alt başlıklardan birinde muallak hadise yer vermiş ve onu ‘‘isnadın başından bir veya daha fazla râvînin hazfedildiği hadis’’ şeklinde tanımlamıştır. Cezm sîgasıyla rivayet edilmesi şartını vurgulayıp Buhârî ile Müslim’in *Sahîh*’lerindeki muallak hadislerden bahsetmiştir.¹⁰⁶ Müellif, muallak hadisin cezm sîgası ve temrîz sîgasıyla rivayet edilmesi açısından hükmünü ayrı ayrı ele almakla birlikte yalnızca cezm sîgasıyla rivayet edilen hadislerin muallak hadis kapsamına gireceğini vurgulamıştır.¹⁰⁷ Akabinde mu‘dal hadis konusu içerisinde ta‘lîk terimini tekrar ele almış ve bu terimi ilk olarak Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî’nin (ö. 385/995) kullandığını belirterek Buhârî’deki muallak rivayetler ve kısımlarını zikretmiştir.¹⁰⁸ Ayrıca bazı kimselerin müellifin senedin tamamını hazfederek Hz. Peygamber’den (s.a.v.), sahâbe ve tâbiünden veya şeyhinin şeyhinden rivayetini muallak hadis kapsamına dâhil ettiğinden de söz etmiştir.¹⁰⁹

İrâkî’nin *Fethu’l-mugîs* adlı eserinde muallak hadisin hükmü hakkında ayrıntılı tarif ve izahlar bulunmakla birlikte ağırlıklı olarak İbnü’s-Salâh’ın görüşlerine yer

¹⁰⁴ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 167, 168.

¹⁰⁵ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl*, s. 294.

¹⁰⁶ İbnü’s-Salâh, ‘*Ulûmü’l-hadîs*’, s. 24.

¹⁰⁷ İbnü’s-Salâh, ‘*Ulûmü’l-hadîs*’, s. 24-26.

¹⁰⁸ İbnü’s-Salâh, ‘*Ulûmü’l-hadîs*’, s. 67.

¹⁰⁹ İbnü’s-Salâh, ‘*Ulûmü’l-hadîs*’, s. 69.

verilerek sahih hadis konusu içerisinde “*Sahîhayn* ve ta‘lîkin hükmü”¹¹⁰ başlığı altında *Sahîhayn*’daki muallak rivayetlerden bahsedilmiştir.

İbn Hacer’e ait eserlerden biri olan *en-Nüket alâ kitâbi İbni’s-Salâh*’da muallak hadis konusu sahih hadis bahsi içerisinde “Buhârî’deki muallak hadislerin taksimi” başlığı altında örnekler ve geniş açıklamalarla ele alınmıştır.¹¹¹

Buraya kadar zikredilen eserler içerisinde sahih hadis ve mu‘dal hadis başlıkları altında bahsi geçen muallak ve ta‘lîk kelimeleri İbn Hacer’in *Nüzhetü’n-nazar* adlı eserinde müstakil bir şekilde ve merdud hadis türlerinden seneddeki inkıtâ sebebiyle zayıf kabul edilen hadislerin ilki olarak ele alınmıştır. Eserde muallak hadis musannifin tasarrufunda bulunan senedin baş tarafından bir veya daha çok râvîsi düşen hadis şeklinde tanımlanmıştır. Senedin tamamının hazfedilerek hadisi Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakletmek yahut sahâbe ve tâbiîn dışındakilerin veya her ikisi dışındakilerin hazfedilerek rivayette bulunulması muallak hadis suretlerindedir. Ayrıca hadisi rivayet eden kişinin hazfedilip onun üstündeki kişiye izâfe edilerek rivayette bulunulması da muallak hadisin meydana geliş şekillerindedir.¹¹²

Süyûtî’nin *Tedribü’r-râvî* isimli şerhinde üzerine yazıldığı muhtasar metin olan *Takrîb*’in tertibine uygun olarak muallak hadis sahih ve mu‘dal hadis başlığı altında yine Buhârî’deki muallak hadisler üzerinden ele alınmış ve Dârekutnî’den sonra ta‘lîk kelimesini Ebû Abdullah el-Humeydî’nin (ö. 488/1096) zikrettiğinden bahsedilmiştir. Müteakiben muallak hadis hakkında “senedin baş tarafından bir veya peş peşe olmak üzere daha fazla kişinin hazf olunarak cezm sîgasıyla rivayet edildiği hadis” şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Eserde muallak hadis düşen ravilerin peş peşe olmasıyla kayıtlanmıştır. Buna ek olarak senedin tamamının hazfedildiği rivayetler için de muallak kavramının kullanıldığı zikredilmiştir.¹¹³ Ayrıca Süyûtî muallak hadislerin yalnızca cezm sîgası ile rivayet edilme şartını Irâkî’den nakille reddetmiştir.¹¹⁴

Emîr es-San‘ânî *Tavzîhu’l-efkâr* adlı eserinde ta‘lîk bahsini sahih hadis mevzûu içerisinde ele almış ve Buhârî’deki ta‘lîkatlar ile alakalı İbnü’s-Salâh’ın tavsif ve

¹¹⁰ Irâkî, *Fethu’l-mugîs*, s. 29.

¹¹¹ İbn Hacer, *en-Nüket ‘alâ kitâbi İbni’s-Salâh*, Kahire 2008, II, 176.

¹¹² İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 58.

¹¹³ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 183, 184.

¹¹⁴ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 184.

izahlarına yer vererek kendisinden önceki bazı müelliflerin görüşlerine de değinip konu ile alakalı muarız görüşlerin beyanını yapmıştır.¹¹⁵

Son dönem eserlerinden olan *Zaferü'l-emânî*'de muallak hadis mevzûu üzerine öncelikle sahih hadis bahsi içerisinde işlenmiş daha sonra ise zayıf hadis başlığı altında zayıf hadislerin ilki olarak ele alınmıştır. Müellif Leknevî muallak hadisin tanımını ve *Sahîhayn*'daki ta'likatların hükmü hakkında kendisinden öncekilerin görüşlerine aynı şekilde yer vermiştir.¹¹⁶

Mâhut dönem eserleri içerisinde Babanzâde Ahmed Naîm'in kaleme aldığı *Tecrîd-i sarîh mukaddimesi*'nde muallak hadis "senedin ittisal ve inkıtâna nazaran hadisin taksimi" başlığı altında "senedin intihasında veya esnasında olmayıp da ibtidasında bir veya birkaç râvî düşmesi yahut bütün sened iskat edilerek rivayet edilmesi" şeklinde tanımlanarak ele alınmış ve muallak hadis hakkında selefin görüşleri beyan edilmiştir.¹¹⁷ Ayrıca temrîz sîgasıyla rivayet edilen hadislere muallak adını vermek alışlagelen bir şey değilse de müteahhirûndan Ebu'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742/1341) ile Hâfız Nevevî'nin (ö. 676/1277) bazı eserlerinde bu gibi rivayetlere de ta'lik dedikleri belirtilmiştir.¹¹⁸

Ahmed Muhammed Şâkir'in *el-Bâ'isü'l-hasîs*'inde muallak hadisin tarifinden bahsedilmeksizin "*Sahîhayn*'daki ta'likatlar" başlığı altında açıklamalar ve örneklere yer verilmiştir.¹¹⁹

Subhî es-Sâlih'in "*Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh* isimli eserinde muallak hadis daha önce benzerine rastlanılmayan bir tasnif içerisinde konumlandırılarak izah edilmiştir. Eserin beşinci faslı olan "sahih, hasen ve zayıf hadis arasında müşterek olan ıstılahlar" başlığı altında yer alan muallak hadis muanan ve müennen hadis ile birlikte tavsif edilmiş ve bunları zayıf kabul etmek yerine râvîlerinin durumuna bakarak hüküm vermek gerektiği zikredilmiştir.¹²⁰

¹¹⁵ Emîr es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, s. 127.

¹¹⁶ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 133 vd. 224 vd.

¹¹⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 129.

¹¹⁸ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 158.

¹¹⁹ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 121.

¹²⁰ Subhî es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 224, 225.

Son olarak *Menhecü'n-nakd* incelendiğinde muallak hadisın “sened ilimleri” başlığı altındaki altıncı babın “inkitâa göre sened ilimleri” başlıklı ikinci faslı içerisinde mürsel ve munkatıhadis mevzularından sonra üçüncü sırada işlendiğini görülmektedir. Burada muallak hadis, senedin başından bir veya peş peşe daha çok kişinin yahut senedin sonuna kadar bütün râvîlerin düşürüldüğü rivayet şeklinde tanımlanmıştır.¹²¹ Müellif, muallak hadisın munkatı‘ hadis gibi merdud olduğunu belirtmiş ancak Buhârî ve Müslim gibi sıhhat iltizamı bulunan kitaplarda yer alan muallak rivayetleri bu hükmün dışında tutmuştur.¹²²

Sonuç olarak mütekaddimûn döneminin ilk kaynakları ve ilk müstakil usul eserleri içerisinde muallak ve ta‘lîk kelimeleri yer almamakla birlikte müteahhirûn döneminin ilk dönem eserlerinde ise muallak konusunun genel olarak *Sahîhayn*’da geçen muallak hadislere bağlı olarak işlendiği dikkatleri çekmektedir. Merdud hadisın bir türü olarak ilk defa İbn Hacer tarafından zikredilmiştir. Konunun *Sahîhayn*’daki özellikle de Buhârî’deki muallak rivayetler üzerinden konunun işlenmesi sebebiyle muallak hadis zayıf hadis olarak değerlendirilmekten ziyade bu rivayetlerin sıhhatini ortaya koyma çabasına matuf konunun hükmü üzerinde durulmuştur.

2. Mürsel Hadis

Mütekaddimûn dönemi ilk kaynaklarından İmam Şâfi’î’nin *er-Risâle* adlı eserinde “haber-i vâhidin delil olarak kabul edilmesi” başlığı altında mürsel hadisten bahsedilirken mürsel ve munkatı‘ burada aynı manada kullanılarak şu şekilde bir tavsifte bulunulmuştur: Tâbiînden Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashabını gören kimsenin Hz. Peygamber’den (s.a.v.) munkatı‘ olarak bir hadis rivayet etmesidir.¹²³ Bu beyanın ardından mürsel hadisın şekillerinden ve tâbiînin durumundan bahsedilerek bunun hükmü üzerine izahatlar yapılmıştır.

İlk kaynaklar içerisinde ele aldığımız bir diğer eser olan İmam Müslim’in *Mukaddime*’sinin altıncı bölümü olan “muanan hadisle ihticâcın sıhhati” başlığı altında müellif, râvîlerin semâ bulunmaksızın kendi aralarında hadisi mürsel olarak rivayet

¹²¹ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 374.

¹²² Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 375.

¹²³ Şâfi’î, *er-Risâle*, s. 235.

etmeyi caiz görmelerinden bahsederek bunun hüccet olmayacağını belirtmiştir.¹²⁴ İlk kaynaklardan Tirmizî'nin *Kitâbü'l-İlel*'inde de mürsel kavramı bulunmakla birlikte mürsel hadisin açık tanımı yapılmaksızın sika olan ve olmayan râvîlerin "kâle Rasûlullah" diyerek rivayet ettikleri mürsel hadislerle örnekler verilerek böyle hadislerin hükmü ve hücciyeti üzerine izahlarda bulunulmuştur.¹²⁵

Mütekaddimûn döneminde telif edilen ilk müstakil usul eserlerinden *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da mürsel kavramının tarifi yapılmaksızın bir hadis için "o mürseldir"¹²⁶ şeklinde bir açıklama yer almaktadır. Dönemin ikinci eseri olan *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs* içerisinde merdud hadis türlerinden birçoğuna yer veren Hâkim, mürsel hadise eserinin sekizinci nev'inde değinerek mürseli muhaddisin muttasıl bir senetle tâbiînden rivayet ettiği hadis şeklinde tanımlamıştır. Tâbiînin "kâle Rasûlullah" diyerek Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayette bulunması da mürsel hadis olarak tavsif edilmiştir. Akabinde de mürsil râvîlerden bahsedilerek örnekler verilmiştir.¹²⁷ Döneme ait ele alınan son eser olan *el-Kifâye*'de Hatîb, mürsel hadise eserinin başında yer vererek mürsel hadis, râvîleri içerisinde üstündeki kimselerden kendisini iştımayan kişinin bulunmasıyla isnadı inkitâa uğramış olan hadistir, ancak irsâl ile tavsif edilen şeylerin çoğu tâbiînin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayeti için kullanılır, şeklinde bir izahta bulunmuştur.¹²⁸

Müteahhirûn dönemi eserlerinden ilki olan "*Ulûmü'l-hadîs*'de sahih ve hasen hadisin anlatılmasının ardından zayıf hadisten bahsedilmiş ve zayıf hadis çeşitlerinin ilki olarak mürsel hadis, sahâbeden bir grupla karşılaşan ve onlarla oturan tâbiînin büyüklerinin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) hadis nakletmeleri şeklinde tanımlanmış ardından meşhur olan görüşe göre bu konuda tâbiînin tamamı arasında eşitlik olduğunu ifade edilmiştir.¹²⁹ Buna ek olarak kendisinden önceki müelliflerin tanımları da dikkate alınarak üç şekilde rivayetten bahsedilmiş ve bunların mürsel suretlerinden olup olmadığı hakkında ihtilaf olduğu belirtilmiştir. Bunlardan birincisi, tâbiîne ulaşmadan önce isnadda inkitâ olması; ikincisi, tâbiînin küçüklerinden bir râvînin "kale Rasûlullah"

¹²⁴ Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Lübnan 2009, s. 18.

¹²⁵ Ebû İshâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Lübnan 2011, s. 892.

¹²⁶ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 240.

¹²⁷ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 174.

¹²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 31.

¹²⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 51.

diyerek rivayette bulunması; üçüncüsü, isnadda “fûlân an racül” veya “an şeyh an fûlân” veya buna benzer kavillerin yer almasıdır.¹³⁰

Irâkî, *Fethu'l-mugîs*'de zayıf hadislerin ilki olarak zikredilen mürsel hadisin sınırları hakkında ihtilaf bulunduğundan bahsetmiş ve meşhur olan görüşe göre tâbiînin büyüklerinden veya küçüklerinden bir râvînin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayetinin mürsel hadis kabul edildiğini söylemiştir.¹³¹ İkinci görüş olarak tâbiînin büyüklerinin rivayetiyle mürsel hadisin kayıt altına alındığından, üçüncü bir görüş olarak isnadın herhangi bir yerinden bir veya daha çok râvînin düşmesi ile meydana gelen inkıtâdan bahsedilmiştir. Mürselin sınırları hakkında dördüncü bir kavil olarak da kendisinden rivayette bulunduğu bir kimseden işitmediği bir şeyi ondan işitmiş gibi rivayet etmesi ile aradaki vasıtayı düşürerek meydana gelen inkıtâ zikretmiştir.¹³²

İbn Hacer, *en-Nüket*'te İbnü's-Salâh ve Irâkî'nin mürsel hadis hakkındaki görüşlerine yer vermiş, mürsel hadisin sınırları hususunda dört vecihte, tavsiflerindeki ihtilaflardan bahsetmiş ve örneklerle birlikte mürsel hadis ve hükmü üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.¹³³ İbn Hacer, diğer eseri *Nüzhetü'n-nazar*'da merdud hadislerin ikincisi olarak muallak hadisin akabinde mürsel hadisi, büyüklerinden olsun küçüklerinden olsun tâbiînin “Rasûlullah şöyle dedi yahut şöyle yaptı yahut huzurunda şöyle yapıldı” diyerek rivayette bulunması şeklinde tanımlamıştır.¹³⁴

Tedribü'r-râvî içerisinde dokuzuncu nev'de zayıf hadislerin ilki olarak ele alınan mürsel hadis, değişik bölge âlimlerinin ittifak ettikleri üzere büyük tâbiînin sözü şeklinde tanımlanmıştır. Akabinde de kendisinden önceki müelliflerin mürsel hadis hakkındaki ihtilaflarına dair görüşlerine ve mürsel hadisin hükmüne yer verilmiştir.¹³⁵

Emîr es-San'ânî, muhaddislerin çoğunun görüşüne göre mürsel hadis, tâbiînin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayette bulunması şeklinde tanımlanmış ayrıca tâbiînin bir fiil ve nebevî takrir zikretmesi de mürsel hadise dâhil edilmiştir. Burada tâbiînin, hadisi

¹³⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 52, 53.

¹³¹ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 57.

¹³² Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 58, 59.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 28- 33.

¹³⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 59.

¹³⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 159, 160.

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) dinleyen kişiyi atlamış olması söz konusu olduğu için hadis mürsel sayılmıştır.¹³⁶

Son dönem müelliflerinden Leknevî, mürsel hadis hakkındaki açıklamalarda çeşitli ihtilaflar olduğunu belirterek mürsel hadisin tarifinin sınırlarına yönelik daha önceki müelliflerin zikrettiğinden biraz farklı olarak dört çeşit kavil serdetmiştir. Bu ifadeler sırasıyla şöyledir: Birincisi, râvîleri arasında üstündeki râvîyi işitmemiş bir kimsenin bulunması sebebiyle isnadı inkıtâa uğramış hadis, ikincisi, sahâbe dışındaki bir kimsenin “kâle Rasûlullah” diyerek rivayette bulunduğu hadistir. İbn Hâcib'e ait olan bu görüşe göre mürsel, bu asırlarda olsa dahi her “kâle Rasûlullah” diyen kimsenin sözünü kapsar. Üçüncüsü, büyük tâbiînin merfû rivayeti ve dördüncüsü de meşhur olan görüşe göre küçük olsun büyük olsun tâbiînin rivayetidir.¹³⁷ Müellif ikinci görüş hakkında hadisin râvîsinin kendisiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) arasındaki vasıtayı zikretmeyerek hadisi irsal etmesini de bu kavlin kapsamına dâhil etmiştir.¹³⁸

Ahmed Naîm mürsel hadis hususunda daha önceki müelliflerin serdettikleri görüşleri zikrederek büyük imamların mürsel hadis hakkında verdikleri çeşitli hükümlere değinmiştir.¹³⁹ Ahmed Muhammed Şâkir de eseri *el-Bâ'isü'l-hasîs*'de yine aynı görüş ve yorumları beyan etmiştir.¹⁴⁰ Subhî es-Sâlih ise mürsel hadis hakkında diğer müelliflerin görüşlerini nakletmiş ve mürsel hadisin hükmü üzerinde durmuştur.¹⁴¹ Nûrettin İtr, mürsel hadisin meşhur olan tanımını kaydetmiş ve mütekaddimûn ve müteahhirûn ulemâsının mürsel hadis hakkındaki yorumlarını kısaca zikretmiştir.¹⁴²

Mürsel hadis kavramının ilk kaynaklardan itibaren hadis literatüründe yer aldığı görülmüştür. Kavramın anlam çerçevesinde âlimler arasında uzun bir zaman ihtilaf devam etmiş usulcüler, fakihler ve muhaddisler indinde de farklı anlamları ihtiva etmiştir. Eserlerde genellikle zayıf hadislerin ilki olarak işlenmesine rağmen İbn Hacer mürsel hadis kavramını ilk defa merdud hadisin bir türü olarak ele almıştır.

¹³⁶ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, I, 283.

¹³⁷ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 340-345.

¹³⁸ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 342.

¹³⁹ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 141-148.

¹⁴⁰ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 153-160.

¹⁴¹ Subhî es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 166,167.

¹⁴² Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 369, 370.

3- Mu‘dal Hadis

Mu‘dal terimi, mütekaddimûn döneminin ilk kaynaklarında yer almamakla beraber aynı dönem içerisinde ilk müstakil usul eserlerinde mevzu bahis edilmiştir. Mahud eserlerden ilk olarak Hâkim en-Nisâbü’rî’nin *Ma‘rifetü ulûmi’l-hadîs*’i içerisinde mu‘dal hadis terimi “etbau’t-tâbiîn mürseli”¹⁴³ şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca eserde mu‘dalın ikinci tanımı olarak Hz. Peygamber’den (s.a.v.) muttasıl olarak rivayeti bulunmakla birlikte etbau’t-tâbiîn’in hadisi, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) ve sahâbeden zikretmeksizin maktû olarak tâbiînden rivayet etmesi şeklinde bir izahat bulunmaktadır. Bu bağlamda hadis etbau’t-tâbiîn tarafından maktû olarak rivayet edilmesine rağmen başka vecihten muttasıl isnadı bulunması sebebiyle mu‘dal kabul edilmektedir.¹⁴⁴ Yani Hâkim böyle bir hadisi mu‘dal nev’inden kabul etmiştir.

Hatîb el-Bağdadî’nin *el-Kifâye*’sinde mu‘dal hadis terimi “tebeü’t-tâbiîn’in Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayet ettiği hadis”¹⁴⁵ olarak tavsif edilmiştir.

Müteahhirûn dönemi usul eserlerinde mu‘dal hadis terimi mütekaddimûn dönemi eserlerindeki tanımından daha kapsamlı bir şekilde ele alınarak ve mevcut tanıma açıklık getirilerek nihâî şekli verilmiştir.

“*Ulûmü’l-hadîs*’de mu‘dal, munkatı’ın özel bir türüdür, her mu‘dal munkatı’dır ancak her munkatı’ mu‘dal değildir ibaresi yer almakla birlikte mu‘dal hadis, isnadından iki ve daha fazla râvî düşen hadis şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴⁶ Tebeü’t-tâbiîn’in, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayet ettiği şeyler ve tebeü’t-tâbiîn dışındakilerin Hz. Peygamber’den (s.a.v.) yahut Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer (r. anhuma) ve o ikisi dışındakilerden rivayetleri ve de kitap sahibi musanniflerin “kâle Resûlullah” diyerek rivayet ettikleri hadisler de mu‘dal diye isimlendirilmiştir.¹⁴⁷

Irâkî, *‘Ulûmü’l-hadîs*’de yapılan tanımı takip etmekle beraber isnaddan düşen iki ve daha fazla râvînin bir yerde yani peş peşe¹⁴⁸ olması kaydına yer vermiştir. Irâkî’ye kadar takip edilen ve yukarıda zikrettiğimiz mu‘dal hadis tanımına ek olarak bu terim,

¹⁴³ Hâkim en-Nisaburî, *Ma‘rifetü ulûmi’l-hadîs*, s. 178.

¹⁴⁴ Hâkim en-Nisâbü’rî, *Ma‘rifetü ulûmi’l-hadîs*, s. 205.

¹⁴⁵ Hatîb el-Bağdadî *el-Kifâye*, s. 31.

¹⁴⁶ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 59.

¹⁴⁷ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 59, 60.

¹⁴⁸ Irakî, *Fethu’l-mugîs*, s. 63.

isnaddan düşen iki ve daha fazla râvînin bir yerde yani “peş peşe” olması ziyadesiyle mukayyet hale getirilmiş ve terimin mütekâmil tarifî zuhura gelmiştir. Buna ilaveten müellif, tebeü't-tâbiînin tâbiînden rivayet ettiği ve muttasıl başka isnadı bulunan hadisi mu'dalın ikinci kısmı/ türü¹⁴⁹ olarak değerlendirmiştir.

İbn Hacer, *en-Nüket*'te önceki tanım ve tavsiflere yer verilmiş buna ek olarak bazı muhaddislerin isnadı muttasıl rivayetler için mu'dal terimini kullandığı da örneklerle ifade edilmiştir.¹⁵⁰ İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-nazar*'ında isnadda meydana gelen inkıtâ sebebiyle merdud sayılan hadislerin üçüncüsü olarak yer alan mu'dal hadisin tanımı şu şekilde yapılmıştır: Mu'dal, isnadından peş peşe olmakla birlikte iki ve daha fazla râvîsi düşmüş olan hadistir.¹⁵¹

Süyûtî de *Tedribü'r-râvî*'de mu'dal hadisin tarifî hususunda kendisinden önceki müelliflerin tanımlarını aktarmış¹⁵² buna ek olarak mürsel bahsi içerisinde isnaddan düşen râvî birden fazla olursa böyle bir hadisin mu'dal ve aynı zamanda da munkatî' olacağını¹⁵³ belirterek İbnü's-Salâh gibi mu'dalı munkatî'nin bir nevi saymıştır.

Emîr es-San'ânî, mu'dal hadis konusunu munkatî' hadis bahsi ile birlikte işleyerek kendisinden önceki müelliflerin görüşleri ile mukayeseli olarak mütalaalarda bulunmuştur. Bu minvalde senedde meydana gelen düşmenin, iki kimse arasındaki bir kişinin ve başka bir yerde bir kişinin düşürülmesiyle iki farklı yerde meydana gelmesi durumunda munkatî' hadis kapsamına girdiğini belirterek mu'dal hadiste râvî düşürülmesinin peş peşe olması ibaresini izah etmiştir.¹⁵⁴ Buna ek olarak San'ânî, mu'dal hadisin sahâbe râvî dışında birden fazla râvînin bir yerde düşmesiyle vukû bulacağını belirtmiştir.¹⁵⁵

Son dönem eserlerinden *Zaferü'l-emânî*'de müellif Leknevî, mu'dal hadisin tanımında selefinin yolunu takip etmiş, farklı bir tanımlama yapmamıştır. Ancak sened içerisinde meydana gelen iki veya daha fazla râvî düşmesi ibaresine dair bazı açıklamalarda bulunmuştur. Müellif düşmenin sahâbe ve tâbiînde olması gibi senedin

¹⁴⁹ Irakî, *Fethu'l-mugîs*, s. 64.

¹⁵⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 60.

¹⁵¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 60.

¹⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s.177, 179.

¹⁵³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s.159.

¹⁵⁴ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, s. 324.

¹⁵⁵ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, s. 324.

sonunda yahut râvînin şeyhini ve şeyhinin şeyhini hafzetmesiyle senedin başında yahut da senedin ortasında olması durumlarında eşitlik olduğunu zikretmiştir. Ayrıca düşmenin iki kişinin bir yerde düşürülmesi yahut iki yerde veya daha fazla yerde düşürülmesiyle çeşitli yerlerde olması durumlarının da eşit olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶

Babanzâde Ahmed Naîm, *Tecrîd-i sarîh mukaddimesi*'nde mu'dal hadisi sahabîye varıncaya kadar senedinden iki veya daha ziyade vasıta sâkıt olmuş hadis¹⁵⁷ şeklinde bir tanımlayarak mütekaddimûn ve müteahhirûn müelliflerinden farklı olarak şöyle bir izahta bulunmuştur: "İbnü's-Salâh'ın dediğine göre musanniflerin bilâ sened "kâle Rasûlullah" demeleri mu'dal kabilindendir. Hâlbuki bu muallaktır."¹⁵⁸

Ahmed Muhammed Şâkir genel olarak İbnü's-Salâh'ın görüşlerine yer verirken¹⁵⁹ Subhî es-Sâlih¹⁶⁰ ile Nûrettin İtr¹⁶¹ mu'dal hadisin genel kabule göre meşhur olmuş tanımını zikretmişlerdir.

Mu'dal hadis kavramı ilk müstakil hadis usulü eserlerinden itibaren hadis literatüründe yer almaktadır. Kavramın anlam sınırları müteahhirûn döneminin başında oturmuş son dönemde ise mevcut bilgilerin tekrarı yapılmıştır.

4- Munkatı' Hadis

Mürsel hadis bahsinde geçtiği üzere İmam Şâfiî'î munkatı' hadise eserinde yer vermiş ancak mürsel ve munkatı' terimlerini birlikte kullanmıştır. Munkatı' terimiyle İmam Şâfiî'î genel bir ifadeyle senedi inkıtâa uğramış rivayetleri kastetmiştir.¹⁶² İlk kaynaklardan Müslim'in *Mukaddime*'si ile Tirmizî'nin *Kitâbü'l-İlel*'inde munkatı' hadis kavramı yer almamaktadır. İlk müstakil hadis usulü kaynaklarından *el-Muhaddisü'l-fâsil* içerisinde de munkatı' hadis kavramı ile alakalı bir bulguya rastlanmazken *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*'de eserin dokuzuncu nev'inde mürsel hadisten sonra ele alınmıştır. Hâkim, munkatı' hadisin başında "o mürselin dışındakidir ve hadis hafızları içinde o ikisini ayıran çok az kimse bulunur" demiştir. Akabinde de munkatı'

¹⁵⁶ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 354, 355.

¹⁵⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 149.

¹⁵⁸ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 150.

¹⁵⁹ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 167.

¹⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Subhî es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 169, 170.

¹⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 378, 379.

¹⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Şâfiî'î, *er-Risâle*, s. 235, 236.

hadisi üç kısma ayırmıştır.¹⁶³ Birincisi, isnadda mübhem, mechul bir râvî bulunması, ikincisi, isnadda ismi zikredilmeyen bir kişi olması, üçüncüsü ise, tâbîine ulaşmadan önce bir râvînin kendisinden hadis işitmediği bir kimseden rivayette bulunmasıdır.¹⁶⁴ Hâkim'in ikinci tanımında bir hadis rivayet edilirken isnadında ismi zikredilmeyen bir râvî bulunması durumunda o hadisin munkatı' olmadığı şeklinde bir izah ve akabinde de örneği yer almaktadır.¹⁶⁵ Bu ifadenini şu şekilde izahı yapılmıştır: Böyle hadisin munkatı' sayılmamasının sebebi mübhem olan râvînin başka bir rivayette isminin zikredilmiş olmasıdır. Bu çeşit munkatı' hadisi yalnızca derin anlayış sahibi ve hadis ilminde hâfız olan âlimler anlayabilir.¹⁶⁶

el-Kifâye'de munkatı' hadis mürsel hadisten sonra ele alınmış ve şu şekilde tanımlanmıştır: Munkatı' hadise mürsel örnek olarak verilebilir, ancak munkatı' genellikle tâbîinin altındakilerin sahâbeden rivayet ettiği hadisler hakkında kullanılmaktadır. Örneğin, Malik b. Enes'in Abdullah b. Ömer'den rivayette bulunmasıdır. Hadis ehlinden bazıları munkatı' hadisi, tâbîin ve onun altındakilerin mevkuf olarak rivayet ettikleri hadis olarak tanımlamışlardır.¹⁶⁷ Ancak İbnü's-Salâh bunun garip ve munkatı' hadisin manasından uzak bir tanım olduğunu belirtmiş,¹⁶⁸ Nevevî de garip ve zayıf olduğunu açıklamıştır.¹⁶⁹

'Ulümü'l-hadîs içerisinde munkatı' hadis Hâkim'in tarifleri esas alınarak iki şekilde tavsif edilmiştir. Birincisi, tâbîine ulaşmadan önce isnadında üstündeki kimseyi işitmeyen bir râvî bulunup düşürülen râvînin o ikisi arasında mâruf veya mechul bir şekilde zikredilmemesiyle meydana gelen inkıtâdır. İkincisi, bazı râvîlerinin mübhem bir lafızla (racül, şeyh ve buna benzeyen ibareler) zikredildiği isnad ile oluşan inkıtâdır.¹⁷⁰ İbnü's-Salâh, İbn Abdilberr'den (ö. 463/1071) nakille munkatı' hadisin senedi muttasıl olmayan rivayet manasını ihtiva ettiğini aktarmıştır.¹⁷¹

¹⁶³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma 'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 180.

¹⁶⁴ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma 'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 181-185.

¹⁶⁵ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma 'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 180.

¹⁶⁶ Subhî es-Sâlih, *'Ulümü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 169.

¹⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 31.

¹⁶⁸ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 59.

¹⁶⁹ Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma 'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr* (Tedrîbü'r-râvî ile birlikte), Kâhire 2004, s. 170.

¹⁷⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 57.

¹⁷¹ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 58.

Fethu'l-mugîs'de mu'dal hadis ile birlikte ele alınan munkatı' hadis meşhur olan görüşe göre sahâbe dışında râvîlerinden bir râvîsi düşmüş olan hadis şeklinde tanımlanmış ayrıca İbnü's-Salâh'ın serdettiği ifadelerden bahsedilmiştir.¹⁷² *en-Nüket*'te de İbn Hacer, İbnü's-Salâh'ın naklettiği ifadelerle yer vermiş ve örneklerle birlikte değerlendirmelerde bulunmuştur.¹⁷³

İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*'da munkatı'hadisi, seneddeki inkıtâ sebebiyle merdud sayılan haberlerin dördüncüsü olarak ele almıştır. Munkatı' hadis, isnadda yalnızca bir veya peş peşe olmamak şartıyla ikiden daha fazla râvîsi düşen hadis şeklinde tanımlanmıştır. İbn Hacer, munkatı' hadisin tanımını yaptıktan sonra diğer müelliflerden farklı olarak munkatı' hadisin açık inkıtâ ve kapalı inkıtâ olmak üzere iki şekilde meydana geldiğini ifade etmiştir. İsnaddan düşme, râvînin kendisinden rivayet ettiği kişi ile muasırı olmaması gibi sebeplerle düşen râvî hakkında ortak bilginin hâsıl olmasıyla açık inkıtâ veya yalnızca hadis tarikleri ve isnadların ince kusurlarına ittila edebilen ve ilimde derinleşmiş âlimlerin anlayabileceği kapalı inkıtâ olmak üzere iki şekilde mevcut olmaktadır. Açık inkıtâ aynı asırda yaşamamış olmamaları sebebiyle râvî ile şeyhi arasında karşılaşmanın olmaması yahut râvînin şeyhinin asrına yetişmiş ancak birlikte bulunamamaları ile idrak edilir.¹⁷⁴ Gizli inkıtâ müdelles diye isimlendirilmiş olup mahiyeti müdelles hadis başlığı altında izah edilecektir.

Süyûtî, munkatı' hadisi eserinin onuncu nev'inde sahih munkatı' başlığı altında işlemiştir. Müellif, fukahânın, Hatîb'in, İbn Abdilberr'in ve muhaddislerden onlar dışındakilerin kanaatine göre munkatı' hadisi, hangi vecihten olursa olsun isnadı muttasıl olmayan hadis şeklindeki tanımlayarak düşmenin sahâbe veya onun dışındakilerde meydana gelmesi durumlarının eşit olduğunu ve böylece munkatı' ile mürselin bir sayıldığını zikretmiştir. Akabinde de Hâkim'in ve İbnü's-Salâh'ın görüşlerine yer vererek izahatlarda bulunmuştur.¹⁷⁵

Tavzihu'l-efkâr içerisinde munkatı' hadis mu'dal hadis ile birlikte konu edilmekle birlikte munkatı' hadis hakkında İbnü's-Salâh, Irâkî, Hâkim ve İbn

¹⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz. Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 63.

¹⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 56, 57.

¹⁷⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 61.

¹⁷⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 170.

Abdiberr'e ait daha önce bahisleri geçen dört görüşten bahsedilmiştir.¹⁷⁶ Leknevî, munkatı' hadis hakkında diğer müelliflerin kanaatlerini zikrederek munkatı' hadisin muhaddisler indinde genel olarak isnadında sahâbe dışındaki bir râvîsi düşmüş hadis şeklinde kullanıldığını serdetmiştir. Böylece munkatı' hadis mürsel ve mu'daldan farklı bir manayı ihtiva etmektedir. Zira mürselde sahâbe râvî düşer, mu'dalda ise iki ve daha fazla râvî düşmektedir.¹⁷⁷

Munkatı' hadisin mu'dal hadis konusu ile birlikte işlendiği bir diğer eser olan *Tecrîd-i sarîh mukaddimesi*'nde tebeu't-tâbiîn'in ref ettiği hadis munkatı' hadis olarak tanımlanmıştır. Meşhur olan görüşe göre ise munkatı' hadis sahâbeden evvel senedinden bir veya peş peşe olmayarak iki râvîsi düşen hadis şeklinde tarif edilmiştir. Birinci takdirde sened bir, diğerinde ise iki yerinden inkitâa uğramış olur.¹⁷⁸

Ahmed Muhammed Şâkir, munkatı' hadis hakkında İbnü's-Salâh'ın görüşlerine yer vererek örneklerle görüşlerin izahını yapmıştır. Munkatı' hadisin isnaddan bir kimsenin düşmesi yahut mübhem bir kişinin zikredilmesi ve mürsel gibi olup isnadı muttasıl olmayan her hadis için kullanıldığı beyan edilmiştir.¹⁷⁹

'*Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*'da zayıf hadislerin ikincisi olarak ele alınan munkatı' hadisin daha önce bahsi geçen tanım ve tavsiflerine yer verilmiştir.¹⁸⁰ *Menhecü'n-nakd* içerisinde inkitâa göre sened ilimleri başlığı altında ilk sırada ele alınan munkatı' hadisin iki şekilde tanımından bahsedilmiştir. Birincisi, muttasıl olmayan her hadis için munkatı' kavramı kullanılır. İkincisi ise sahâbeden önce râvîlerinden bir kişinin bir yerde yahut birkaç yerde düştüğü hadistir. Burada her bir yerde birden fazla kişi düşmez ve düşme de senedin baş tarafında olmaz. Zira senedde bir yerde birden fazla kişi sâkit olursa mu'dal, sahâbe düşürülürse mürsel, râvî senedin baş tarafından düşerse muallak hadis olur.¹⁸¹

Munkatı' hadis ilk kaynaklardan itibaren hadis usulü eserleri içerisinde yer almakla birlikte iki türlü manayı ihtiva ettiği ilk yaygın kullanımında senedi muttasıl olmayan her rivayeti kapsadığı ikincisinde ise sahâbeden önce râvîlerinden bir râvînin

¹⁷⁶ Emîr es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, I, 323-326.

¹⁷⁷ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 354.

¹⁷⁸ Ahmed Nâîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 149.

¹⁷⁹ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 162-165.

¹⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Subhî es-Sâlih, '*Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 168, 169.

¹⁸¹ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 367, 368.

yahut peş peşe olamamak kaydıyla birkaç râvînin düştüğü hadis için kullanıldığı tespit edilmiştir.

5- Müdelles Hadis

Müdelles kavramının mütekaddimûn dönemi ilk kaynaklarından *er-Risâle*'de râvîye ait bir vasıf olarak izah edildiği görülmektedir. Eserde “haber-i vâhid” başlığı altında haber-i vâhidin hüccet olması için gereken şartlardan bahsedilirken haber-i vâhidi rivayet eden kişinin vasıflarından biri olarak “karşılaştığı kimseden işitmediği bir şeyi rivayet eden ve sikaların Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayet ettikleri şeye muhalif olarak rivayette bulunan bir müdellis olmamalıdır” şeklinde bir açıklama yer almaktadır.¹⁸² Eserin çeşitli yerlerinde müdellis ve tedlîs kelimeleri yer almakla birlikte müellife yöneltilen “tedlîs yaptığını bilmediğin kişilerin “fûlandan” diyerek rivayette bulunması hakkında ne düşünürsün” şeklindeki soru akabinde cevap olarak şöyle bir ibare bulunmaktadır: Müdellisin rivayetini “bana şöyle tahdis etti yahut “ben işittim” diyene kadar kabul etmeyiz.¹⁸³

Müslim’in *Mukaddime*’sinde “kendilerinden hadis rivayet edilen râvîlerin semâlarının araştırılması, râvî tedlîs ile bilinen ve onunla meşhur olmuş kimse olursa yapılır ve böylece tedlîs illetini gidermek için araştırma yaparlar” cümlesi içerisinde tedlîs kelimesi geçmektedir.¹⁸⁴ *Kitâbü'l-İlel*’de müdelles ve onunla aynı kökten gelen bir kelimeye rastlanmamıştır.

el-Muhaddisü'l-fâsil’da müdellis, karşılaştığı kimseden işitmediği şeyi rivayet eden kimse olarak tanımlanmış ve *er-Risâle*’den alıntı olarak “müdellisin rivayetini, “işittim” veya “bana tahdis etti” demedikçe kabul etmeyiz” şeklindeki ifadenin yer aldığı tespit edilmiştir.¹⁸⁵

Ma’rifetü ulûmi'l-hadîs’in yirmi altıncı nev’e koyduğu başlıkta müdellisleri “hadislerini kaydeden kişinin, onların işittikleri ile işitmedikleri şeyleri ayıramadığı” kimseler olarak tavsif eden Hâkim tedlîs hakkında söylenen bazı sözleri nakletmiş ardından da müdelles hadisin yani tedlîs yapan kimselerin altı tür olduğunu ifade etmiş

¹⁸² Şâfi’î, *er-Risâle*, s. 197.

¹⁸³ Şâfi’î, *er-Risâle*, s. 200.

¹⁸⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 20.

¹⁸⁵ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 404.

ve onları örneklerle izah etmiştir.¹⁸⁶ Birincisi, sikalar üzerine tedlîs yaparak hadis rivayet eden kimse müdellislerdendir.¹⁸⁷ İkincisi, bir topluluk “kâle fûlan” diyerek tedlîs yapar ve onların semâları araştırıldığında da işittiklerini söylerler.¹⁸⁸ Üçüncüsü, bir topluluğun kim olduklarını ve nereden olduklarını bilmedikleri mechul kavimlerden müdelles hadis rivayet etmeleridir.¹⁸⁹ Müdellislerin dördüncü türü, bir grup, tanınmasınlar diye isimlerini ve künyelerini değiştirerek mecrûh kimselerden müdelles hadis rivayet ederler.¹⁹⁰ Beşincisi, bir topluluk kendilerinden birçok hadis işittikleri bir topluluktan bazen rivayetlerden bir şeyi kaçırlılar ve onu müdelles olarak rivayet ederler.¹⁹¹ Tedlîsin son türü ise, bir grup kendilerine hiç hadis rivayet etmeyen ve onlardan semâda bulunmadıkları şeyhlerden rivayette bulunurlar. Onlar “kâle fûlan” diyerek herhangi bir semâları olmadığı halde işitmiş gibi rivayette bulunurlar.¹⁹²

Hatîb el-Bağdâdî, isnad tedlîsini, muhaddisin muasırı olup karşılaşmadığı kimseden ondan hadis işitmiş vehmi uyandırarak rivayette bulunması yahut karşılaştığı kimseden işitmediği şeyi rivayet etmesi şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca râvînin şeyhinin ismini değiştirmesi yahut künyesi dışında bir künyeye künyelendirmesi veya bilinen nisbesinden farklı bir nisbeyle onu zikretmesini de şuyûh tedlîsine örnek olarak vermiştir.¹⁹³

İbnü's-Salâh, eserinin on ikinci nev'inde tedlîsin tedlîsü'l-isnâd ve tedlîsü'ş-şuyûh olmak üzere iki kısımdan müteşekkil olduğunu ifade etmiş ve bu kısımların beyanıyla konuyu ele almaya başlamıştır. Tedlîsü'l-isnâdı râvînin karşılaştığı fakat kendisinden hadis işitmediği bir kimseden işitmiş vehmi uyandırarak rivayette bulunması yahut muasırı olduğu ve karşılaşmadığı kimseden karşılaşmış ve hadis işitmiş vehmi uyandırarak hadis rivayet etmesi şeklinde tanımlamıştır. Hadisi rivayet eden ile hadisi kendisinden naklettiği kişi arasında bir kişi de olabilir birden fazla kişi de olabilir. Burada râvî, “ahberanâ fûlan”, “haddesenâ fûlan” veya bunlara benzer açık olarak semâ lafızları kullanmaz. Bilakis “kâle fûlan” veya “an fûlan” ve bunun gibi

¹⁸⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 354, 355.

¹⁸⁷ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 355.

¹⁸⁸ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 356.

¹⁸⁹ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 359.

¹⁹⁰ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 361.

¹⁹¹ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 366.

¹⁹² Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 368.

¹⁹³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 31.

ihtimal lafızları kullanır.¹⁹⁴ Tedlîsü'ş-şüyûh ise bir kimsenin şeyhini, tanınmaması için bilinmeyen bir isimle, künyeye, nisbeyle veya sıfatla zikrederek ondan hadis rivayet etmesi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹⁵

Irâkî, tedlîsin üç kısım olduğunu ancak İbnü's-Salâh'ın yalnızca iki kısmını zikrettiğini belirtmiştir.¹⁹⁶ Irâkî, incelenen eserler içerisinde tedlîsin üçüncü bir türü olarak tedlîsü't-tesviyeyi ilk defa zikretmiştir. Müellif, tedlîsü't-tesviyeyi şu şekilde tarif etmiştir: Râvî sika şeyhten bir hadis rivayet eder, bu sika da zayıf bir râvîden o da bir sikadan rivayette bulunur. Hadisi ilk sikadan rivayet eden râvî, seneddeki zayıf râvîyi düşürür ve hadisi ihtimal lafızlarıyla sika şeyhinden sonra ikinci sikadan rivayet eder ve böylece isnadın tamamını sikalarla tesviye etmiş olur. Bu tedlîsin kısımlarının en şerlisidir. Çünkü ilk sika müdellis olarak bilinmemektedir ve isnada böyle bir tesviyeden sonra bakan kimse hadisin diğer sikadan rivayet edildiğini düşünür ve o hadisin sıhhatine hükmeder.¹⁹⁷ Bunlara ek olarak müellif, râvînin açık bir şekilde semâya delalet eden ve hadisin muttasıl olduğunun kesin ifadesi olan lafızlarla rivayette bulunursa o takdirde yalancı olmuş olacağı belirtilmiştir. Binaenaleyh müdelles hadisin tarifî kapsamında yer alan muasır olmak şartıyla birlikte vehim şartını da vurgulamıştır.¹⁹⁸

en-Nüket'te İbnü's-Salâh ve Irâkî'nin tedlîs ve çeşitleri hakkında verdikleri bilgiler aktarılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.¹⁹⁹ İbn Hacer, tedlîsü'ş-şüyûhda şeyhin tanınmaması için bilinmediği bir isimle, künyeye, nisbeyle ve sıfatla zikredilmesi durumuna itirazda bulunmuştur. Müellif, râvînin bilinmeyen değil kendisiyle meşhur olmadığı bir vasıfla zikredildiğinde bu tanımın müdelles hadis kapsamına gireceğini beyan etmiştir.²⁰⁰ Buna ek olarak İbn Hacer, Irâkî'nin İbnü's-Salâh'ın tedlîsin üçüncü türünden bahsetmemesi iddiasına muhalif olarak tesviye tedlîsinin, İbnü's-Salâh'ın tedlîsin ilk türü olarak ele aldığı isnad tedlîsi kabilinden

¹⁹⁴ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 73.

¹⁹⁵ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 74.

¹⁹⁶ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 69.

¹⁹⁷ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 73.

¹⁹⁸ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 70.

¹⁹⁹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 95-98.

²⁰⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 96.

olduğunu ifade etmiş ve böylece İbnü's-Salâh'ın tedlîsin üçüncü türünü beyan etmeyi terk etmeyip birinci kısmı gruplandırmadığını söyleyerek durumu izah etmiştir.²⁰¹

Ayrıca İbn Hacer, İbnü's-Salâh ve Irâkî'nin isnad tedlîsinde zikretmedikleri, dikkatlerinden kaçan başka türlerin daha olduğunu iddia ederek bunlardan birincisi için tedlîsü'l-atf, ikincisi için ise tedlîsü'l-kat' tabirlerini kullanmıştır. Tedlîsü'l-atfda râvî bir şeyhten ortak olarak hadis işiten iki kişiden hadis rivayet eder. Râvî, o iki şeyhin birinden bu hadisi işitmiştir ve birincisinden semâ'nı açıklar, ikincisini aynı şekilde semâ ile tahdis etmiş vehmi uyandırarak onun üzerine atfeder. Hadisi birincisinden semâ ile tahdis eder sonra "fülan tahdis etti" diyerek inkıtâ kasteder. Akabinde tedlîsü'l-kat' türünü zikrederek bir örnekle kısaca izah etmeye çalışmıştır. Tedlîsü'l-kat'da râvî, "haddesenâ" der ve inkıtâ kastederek susar sonra bir râvînin ismini zikreder.²⁰²

İbn Hacer bir diğer eseri olan *Nüzhetü'n-nazar*'da munkatı' hadis bahsini işlerken açık ve gizli inkıtâ olmak üzere iki türden bahsetmiştir. Birincisinin munkatı' hadisi kapsadığını ikincisi yani gizli inkıtâ ile de müdelles hadisi kast ettiğini ifade etmiştir. Bu bakımdan müdelles hadisi, râvînin kendisine hadis rivayet eden şahsı isimlendirmemesi veya kendisine hadis tahdis etmeyen kimseden hadis işitmiş vehmi uyandırmasıyla ortaya çıkan ihtilat şeklinde tanımlamıştır. Müdelles hadis, müdellis ile kendisinden hadisi isnad ettiği kişi arasında karşılaşmanın vuku bulduğu ihtimalini yansıtan "an ve kâle gibi" edâ sîgalarından bir sîga ile meydana gelir. Açık bir sîga ile (haddesenâ, semi'tu gibi) nakledilirse o zaman yalan olur.²⁰³ Müellif bu eserinde müdelles hadisin çeşitlerinden bahsetmemiştir.

Süyûtî, Hâkim'in, İbnü's-Salâh'ın ve İbn Hacer'in görüşlerine ve zikrettikleri müdelles hadis çeşitlerine eserinde yer vermiştir.²⁰⁴ Emîr es-San'ânî, ağırlıklı olarak müdelles hadisin hükmü üzerinde durmakla birlikte kendisinden önceki müelliflerin görüşlerine geniş bir şekilde aktarmıştır.²⁰⁵

²⁰¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 97.

²⁰² İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 97, 98.

²⁰³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 62.

²⁰⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 188-194.

²⁰⁵ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, I, 346-376.

Son dönem eserlerinden *Zaferü'l-emânî* içerisinde müdelles hadis dokuz kısma ayrılmıştır. İbn Hacer'in *en-Nüket*'inde açıkladığı müdelles türlerinden beşine ek olarak dört farklı çeşitten daha bahsetmiştir. Bu türlerden ilki, icazet yoluyla alınan bir hadisin "ahberanâ" lafzıyla açıklamak veya vicade yoluyla alınan bir hadisin "haddesenâ" lafzı ile rivayet etmek veya işitmediği bir hadis hakkında yine "haddesenâ" lafzının kullanılması ile hadisin hangi yolla alındığı hususunda yanılmak. İkincisi, râvînin temel olarak rivayet sîgasını düşürmesi ve hadiste şeyhini ve senedini zikretmesidir. Şeyhinden işitmemiş olduğu halde ondan işitmiş olduğunu vehmettirir. Üçüncüsü, tedlîsü'l-bilâd diye isimlendirilmiş olup, râvînin şeyhini zikrederken meşhur olmayan yer isimlerinden bahsederek mübhem ifadeler kullanmasını ifade eder. Dördüncüsü ise metinde tedlîs olup bu, müdrec konusunun kapsamına girmektedir.²⁰⁶

Ahmed Naîm, müdelles hadisin lügat ve ıstılah manasına değinerek tedlîs çeşitleri ve hükümlerini izah etmiştir. Tedlîsi, senede dâhil olan bir râvînin ismini hadis tariklerine ve isnadın illetlerine muttali olan hadis hâfızlarından başkasının anlayamayacağı bir şekilde düşürmekle o vasıta olmadan semâın vuku bulunduğunu iktiza etmeksizin vehim uyandıran bir lafızla senedi sevk etmek şeklinde tanımlamış ve tedlîsü'l-isnâd, tedlîsü'ş-şüyûh ve tedlîsü't-tesviye olmak üzere üç suretinin bulunduğunu söyleyerek bunlar hakkında kendinden önceki müelliflerin zikrettiği mâlumatları serdetmiştir.²⁰⁷

Ahmed Muhammed Şâkir İbnü's-Salâh'ın taksimini benimsemiş ve eserinde temel olarak tedlîsin iki türünü ele almıştır. Buna ek olarak tedlîsü't-tesviye, tedlîsü'l-atf ve tedlîsü's-sükût türlerini zikrederek ilk ikisi hakkında önceki müelliflerin tarifleriyle aynı doğrultuda tanımlamalar yapmıştır. Müellifin tedlîsü's-sükût olarak nitelendirdiği çeşit ise İbn Hacer'in tedlîsü'l-kat' diye isimlendirdiği türe tekabül etmektedir.²⁰⁸

'*Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh* adlı eserde de yine müdellesin iki kısım olduğu beyan edilmiş akabinde atf tedlîsi, sükût tedlîsi ve tesviye tedlîsinden bahsedilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁶ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 377-384.

²⁰⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 163-173.

²⁰⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 172-178.

²⁰⁹ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 170-179.

Nûrettin Itr, buraya kadar zikredilen tedlîs çeşitlerini iki ana başlık altında gruplandırarak anlatmıştır. Müellif, tedlîsin tedlîsü'l-isnâd ve tedlîsü's-şüyûh olmak üzere iki ana kısımdan meydana geldiğini ifade etmiş, tedlîsü'l-isnâdı ise dört kısma ayırmıştır. Tedlîsü'l-iskât, tedlîsü't-tesviye, tedlîsü'l-kat' ve tedlîsü'l-atf türlerini tedlîsü'l-isnâdın kısımları olarak zikretmiştir.²¹⁰

Görüldüğü kadarıyla incelenen eserler içerisinde tedlîsü'l-iskât kavramına ilk defa Nûrettin Itr'ın eserinde değinilmiştir. Bu kavram muhaddisin mülaki olduğu ve kendisinden hadis işittiği bir kimseden işitmediği şeyi işitmiş vehmi uyandırarak rivayet etmesi veya mülaki olduğu ancak kendisinden hadis işitmediği bir kimseden mülaki olmuş ve işitmiş vehmini uyandırarak nakilde bulunması şeklinde tanımlanmıştır.²¹¹ Burada tedlîsü'l-iskât, salt manada tedlîsü'l-isnâd anlamında kullanılmıştır. Müellif daha önceki musanniflerin tedlîsü'l-kat' ile tedlîsü's-sükûtu aynı manada kullanmalarına muhalif olarak tedlîsü'l-kat'a yeni bir anlam yüklemiştir. Bu da daha önce Leknevî'nin zikrettiği dokuz tür tedlîs çeşitlerinden birisi olarak ele aldığı ancak kendisini bir kavramla ifade etmediği yalnızca bir tanım olarak serdettiği tür ile aynı muhtevaya sahiptir. Binaenaleyh Nûrettin Itr tedlîsü'l-kat' kavramını râvînin edâ sîgasını düşürüp bir râvîyle kesmesi şeklinde tanımlanmıştır. Yani râvî edâ sîgalarını zikretmeksizin direk olarak bir râvînin adını zikreder ve ardından onun senedini zikreder hâlbuki hadisi o râvîden işitmemiştir.²¹² Bu eserde tedlîsü's-sükûta değinilmemiş olup zikredilen diğer tedlîs türlerinin tanımı önceki müelliflerin tarifleri ile aynıdır.

İlk kaynaklardan itibaren hadis usulü ilminin bir konusu olan müdelles hadis kavramının birçok çeşidinden bahsedilmiş olup bunların tasnifinde âlimlerin farklı taksimleri zikredilmiştir. Bunlar içerisinde Nûrettin Itr'ın tasnifi açık ve kuşatıcı olmasıyla dikkat çekmektedir.

²¹⁰ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 381-386.

²¹¹ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 381.

²¹² Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 382.

B. Râvîde Cerhi Gerektiren Haller Sebebiyle Zayıf Hadis

Cerh, râvînin adalet ve zabt sıfatlarından birini veya her ikisini tam taşımadığını söyleyerek tenkit etmek manasına gelmektedir. Bunun neticesinde de duruma göre râvînin rivayet ettiği hadis değer bulur, hadisi kabul veya reddedilir.²¹³ Râvî, adalet ve zabt açısından metâini aşere denilen ve tezin birinci bölümünde ele alınan on kusur sebebiyle tenkit edilir. Bu tenkit noktalarından birinin veya birkaçının bulunması sebebiyle zayıf kabul edilen hadis çeşitlerinin mahiyetleri aşağıda ayrı ayrı ele alınacaktır. Râvîde cerhi gerektiren haller sebebiyle zayıf hadisler metrûk, şâz, münker, muallel, müdrec, maktûb, muztarib, musahhaf ve muharref başlıkları altında incelenecektir. Mevzû hadis türü de râvînin cerhedilmesi sebebiyle reddedilen hadis grubunda olmakla birlikte bu başlık altında zikredilecektir. Zira bir hadise mevzû hükmü verildikten sonra onun hadis olma niteliğini kaybetmiş olması hasebiyle zayıf hadisin alt başlığı olarak değil merdud hadis başlığı altında müstakil bir şekilde ele alınmasının daha isabetli olacağı düşünülmüştür.

1. Metrûk Hadis

Mütekaddimûn dönemi ilk kaynaklarında bir hadis çeşidi olan metrûk hadis ile bir cerh lafzı olan metrûku'l-hadîs kavramlarına rastlanmamakla birlikte ilk müstakil usul eserleri içerisinde *el-Muhaddisü'l-fâsil*'de muhaddisler üç kısma ayrılmış olduğu ve bunların üçüncüsü olarak metrûku'l-hadîs olan râvînin zikredilmiş olduğu görülmüştür. Burada kitabındaki ve hadisindeki bir eksiklik sebebiyle şüpheye düştüğünde hadisinde vehim galebe çalar ve o metrûku'l-hadîs olur, denilmiştir. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*'de ise bir râvî için “o, hadis uyduran bir metruktur”²¹⁴ ifadesi yer almaktadır. *el-Kifâye*'de de “fülan metrûktur” ve “o, metrûku'l-hadîstir” şeklinde cerh lafzı olarak metrûk kelimesi tespit edilmiştir.²¹⁵

Müteahhirûn dönemi ilk eserlerinden olan *'Ulûmü'l-hadîs* içerisinde mertebelerine göre cerh lafızları konusu ele alınırken dördüncü mertebede yer alan metrûku'l-hadîs, hadisi düşen, yazılmayan kimse olarak tanımlanmıştır.²¹⁶ *Fethu'l-*

²¹³ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 48.

²¹⁴ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 280.

²¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 127, 397.

²¹⁶ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 126.

mugîs 'de de yine bir cerh lafzı olarak üçüncü mertebede metrûk râvî işlenmiştir.²¹⁷ *en-Nüket* adlı eserinde müellif İbn Hacer kendisinden önceki müellifler gibi metrûku'l-hadîs mevzûuna yer vermiştir.²¹⁸

İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*'ında metrûk hadisi ta'n noktalarından ikincisi olan ittihâmu'r-râvî bi'l-kizb sebebiyle merdud sayılan hadis olarak ele almıştır.²¹⁹ İbn Hacer burada ilk defa metrûk hadisi özel anlamıyla bir hadis çeşidi olarak zikretmiş ve genel olarak ondan sonraki müellifler de bu tanımları benimsemişlerdir. Süyûtî ise metrûk hadisi münker hadis konusu içerisinde şu şekilde zikretmiştir: Râvîsi bilinen kaidelere muhalefetle, hadis rivayeti dışında yalancılıkla bilinmesiyle, çok yanılmasıyla, fıskı yahut gafleti sebebiyle yalanla itham edilirse o hadis, metrûk diye isimlendirilir.²²⁰ San'ânî'nin eserinin birçok yerinde metrûk kelimesi geçmekle birlikte müellif, cerhin mertebeleri konusu içerisinde yalanla itham edilen râvînin metrûku'l-hadis olduğunu beyan etmiştir.²²¹

Son dönem müelliflerinden Leknevî, İbn Hacer'in yalanla itham edilen râvînin hadisini metrûk kabul ettiğini zikretmiş ardından böyle bir râvînin rivayetinin mevzû ismine de itlak edilebileceğini beyan etmiştir.²²² Babanzade Ahmed Naîm, kizb töhmeti altında bulunan râvînin verdiği haberin iki dereceli olduğunu söyleyerek haber dinin zarûreten bilinen kaidelerine muhalif olarak rivayette yalnızca kendi tarafından bilirse ortada başka bir karine olmasa da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan ithâmı zannî delil ile kabul edilip rivayeti mevzû olur. İkinci olarak da râvînin hadislerde yalanı hususunda kesin kanaat hâsıl olmamakla birlikte başkasından ve kendisinden bahsederken yalanı bilirse bu fıskı kabilindedir. Böyle bir kimsenin yalanı alışkanlık edinmesi sebebi ile hadis rivayetinde de tesâhül göstermesi beklenir ve bu râvînin rivayetine metrûk ve matrûh denir.²²³

el-Bâ'isü'l-hasîs içerisinde cerh ve tâdil mertebelerinden bahsedilirken metrûk kelimesi zikredilmiştir. Burada güvenilir olmayan râvînin rivayetine metrûk

²¹⁷ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 137.

²¹⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 197.

²¹⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 68.

²²⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 203.

²²¹ Emîr es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, II, 169.

²²² Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 471.

²²³ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 294, 295.

denilmiştir.²²⁴ Subhî es-Sâlih zayıf hadislerin bir türü olarak müstakil bir başlık halinde ele aldığı metrûk hadisi kendisinden önceki müellifler gibi hadiste yalan söylemekle itham edilen veya fîlî ya da kavî fiskı zâhir olan yahut çok gaflet ve vehim içerisinde olan râvînin rivayet ettiği hadis şeklinde tanımlamıştır.²²⁵ Nûrettin Itr, merdud hadisleri beş kısma ayırmış ve bunların üçüncüsü olarak da metrûk hadisten bahsetmiştir. Müellif İbn Hacer'in metrûk tanımına yer vermiş ve o tanımın kapsamına mevzû hadisin girmeyeceğini ve de mevzû hükmünün verilemeyeceğini ifade etmiştir. Bazı muhaddislerin onu münker olarak değerlendirdiğini de eklemiştir.²²⁶

Metrûk kelimesinden mütekaddimûn dönemi eserleri içerisinde bir cerh lafzı olarak bahsedildiği İbn Hacer'e kadar da aynı şekilde cerh lafzı olarak eserlerde işlendiği görülmüştür. İbn Hacer'in metrûku bir hadis çeşidi olarak merdud hadis başlığı altında ele alan ilk müellif olduğu tespit edilmiştir.

2. Şâz Hadis

İmam Şâfi'î ve İmam Müslim şâz kavramına eserlerinde yer vermemişlerdir. Tirmizî, hasen hadisten bahsederken isnadında yalanla itham edilmiş râvî olmaksızın, şâz olmayan ve bundan başka bir vecihten de rivayet edilmiş hadis bizim indimizde hasendir,²²⁷ diyerek bu cümle içerisinde şâz kelimesini kullanmıştır. Akabinde gelen cümlenin onu açıkladığı düşünülürse burada şâz tek tarîkten gelen rivayetler için kullanılmıştır, denilebilir. Râmhürmüzî eserinde bir râvîden hikâye edilen bir olay için “o, nadirdir, şâzdır”, demiştir.²²⁸ Müellif burada şâz kelimesini bir hadis çeşidi olarak değil lügat manasıyla kullanmıştır.

Hâkim en-Nîsâbûrî eserinin on sekizinci başlığında şâz hadisi müstakil olarak ele almış ve şâz hadisi sikalardan bir sikanın mütâbî olmaksızın müteferriden rivayet ettiği hadis şeklinde tarif etmiştir. Akabinde müellif, İmam Şâfi'î'den nakille şâz hadis, sikanın kendisi dışındakilerin rivayet etmediği şeyi rivayet etmesi değildir, şâz, sikanın insanların muhalefet ettiği hadisi rivayet etmesidir, demiştir.²²⁹ Hatîb el-Bağdâdî de Şâfi'î'nin tarifini aktarmış ve Şâfi'î'nin “insanlar” diye belirttiği kimselerin sikalar

²²⁴ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 318.

²²⁵ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 206.

²²⁶ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 299.

²²⁷ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, s. 893.

²²⁸ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 310.

²²⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 394.

olduğunu ifade ederek şâz sikanın diğer sikalara muhalefet ederek yalnızca o râvîden gelen hadis olduğunu beyan etmiştir.²³⁰

'*Ulûmü 'l-hadîs*'de İmam Şâfi'î'nin tanımına yer verildikten sonra Ebû Ya'lâ el-Halîlî'den (ö. 446/1055) nakille hadis hâfızlarının şu tarifine değinilmiştir: "Şâz hadisin yalnızca bir isnadı vardır, sika olsun olmasın râvî o hadiste tek kalmıştır. Râvî sika olmazsa hadis metruk olur, kabul edilmez. Hadis sikadan olursa o zaman tevakkuf edilir ve o hadis ile ihticâc edilmez."²³¹ Bunun akabinde de şâz hadiste teferrüd eden râvînin muhalefetine ve haline göre hükmü üzerine açıklamalarda bulunulmuştur.²³² İbnü's-Salâh, Şâfi'î'nin tanımını kabul ederek bu şâzın merdud olduğunu zikretmiş, Hâkim'in ve Halîlî'nin tariflerini zayıf bularak bunların açıklanmaya ve tafsile ihtiyacının olduğunu beyan etmiştir.²³³

İrâkî, Şâfi'î'nin, İbnü's-Salâh'ın, Hâkim'in ve Halîlî'nin şâz hadis hakkındaki görüşlerine yer vererek onların şâz hadisin hükmü hakkındaki kanaatlerini beyan etmiştir.²³⁴ *en-Nüket*'te de benzer görüşler zikredilerek izahatlarda bulunulmuştur.²³⁵ İbn Hacer *Nüzhetü'n-nazar*'da şâz hadisi makbûl hadisler başlığı altında mahfûz hadisin mukabili olarak işlemiştir. Bir râvînin hadisine zabtın fazlalığı yahut sayının çokluğu ve bunlar dışındaki sebepleri ile başka bir hadisin tercihi söz konusu olursa tercih edilene mahfûz, kendisine tercih edilene şâz denilmiştir.

İbn Hacer şâzı, makbul râvînin kendisinden daha üstün olan kimseye muhalif olarak rivayet ettiği hadis şeklinde tanımlamış ve bu tanımın ıstılah yönünden muteber olduğunu belirtmiştir.²³⁶ Süyûtî, eserinin on üçüncü nev'inde şâz hadisi ele almış ve kendisinden önceki müelliflerin görüşlerini serdetmiştir.²³⁷ San'ânî de kendisinden önceki müelliflerin tarif ve yorumlarına değinerek şâz hadisin hükmü üzerinde durmuştur.²³⁸

²³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 159.

²³¹ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü 'l-hadîs*, s. 76, 77.

²³² Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü's-Salâh, *'Ulûmü 'l-hadîs*, s. 78, 79.

²³³ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü 'l-hadîs*, s. 77, 78.

²³⁴ İrâkî, *Fethu 'l-mugîs*, s. 74-76.

²³⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 132-134.

²³⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 50.

²³⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 195-198.

²³⁸ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu 'l-efkâr*, I, 340-347.

Son dönem müelliflerinden Leknevî, ilk olarak Şâfi'î'nin, ikinci olarak Halîlî'nin, son olarak da Hâkim'in tanımlarını zikrederek şâz hadisin üç türlü tarifinden bahsetmiş ve bu tarifler üzerine çeşitli izahatta bulunmuştur.²³⁹ Leknevî Şâfi'î'nin tanımında sikaları kastettiğini söyleyerek “en-nâs” kelimesinin başındaki “elif-lâm” takısının cins ifade ettiğini ve böylece cem'iyetin ortadan kalkacağını belirtmiştir. Zira sikanın muhalefeti zayıf râvîlere olsa bu muhalefet hadisin sıhhatine zarar vermez ve sikanın rivayetine itibar edilir.²⁴⁰ Müellif Hâkim'in tanımında teferrüde ve müteferridin sika olmasına itibar etmiş, muhalefete değinmemiş olduğunu dikkat çekmiştir.²⁴¹ Ahmed Naîm de şâz hadisin tarifinde ihtilafın olduğunu ifade ederek itimada şayan olan tanıma göre şâz hadisin makbul olan râvînin kendisinden daha makbul olana muhalif olarak rivayet ettiği hadis olduğunu kaydetmiştir. Bu takdirde daha makbul olan râvînin rivayetine mahfûz denileceğini söylemiştir.²⁴² Ahmed Muhammed Şâkir müelliflerin şâz hadis tanımına yer vererek onlara örnekler zikretmiştir.²⁴³

Subhî es-Sâlih, şâzın tarifi zordur ve zorluğu sebebiyle âlimler onun hakkında müstakil eserler kaleme almamışlardır, diyerek konuya giriş yapmıştır. Akabinde de şâz hadis hakkında iki önemli husus olduğunu söyleyerek birincisinin infirad, ikincisinin de muhalefet olduğunu beyan etmiştir.²⁴⁴ Leknevî'nin Hâkim'in tanımında muhalefete değinmediğini ifade etmesine karşılık Subhî es-Sâlih, Hâkim'in şâz hadisin mütâbîinin olmayışını zikrederek muhalefeti de şart koştuğu kanaatinde olduğunu beyan etmiştir. Zira hadisin mütâbîi bulunursa o zaman bir muhalefet söz konusu olmaz. Yani Hâkim, hadisin mütâbîinin olmayışını şart koşarak muhalefeti de itibara almış sayılır. Buradan hareketle Hâkim'in, Şâfi'î'nin şâz tarifine bağlı olarak bir tanımlama yaptığı ve karışıklığın şâzın tarifindeki anlayış güçlüğünden kaynaklandığı ifade edilmiştir.²⁴⁵ Buna ek olarak teferrüdü yalnızca sika râvîye has kılan Hâkim'in görüşünün zayıf kabul edilmesi gibi Halîlî'nin görüşü zayıf görülmemelidir, demiştir. Halîlî'nin böyle bir tarif yapması hadis hafızlarının görüşünü hikâye etme niyetiyle açıklanmıştır.²⁴⁶

²³⁹ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 356-359.

²⁴⁰ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 357.

²⁴¹ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 358.

²⁴² Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 120.

²⁴³ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 179-182.

²⁴⁴ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 196.

²⁴⁵ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 197, 198.

²⁴⁶ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 200, 201.

Nûrettin İtr da şâz hadisin tanımı hakkında İbn Hacer'in tarifinin en uygun tarif olduğunu belirterek onu nakletmiş ve şâz hadisi yerine göre senedde ve metinde olmak üzere iki kısma ayırarak bunlara örnekler vermiştir.²⁴⁷ İmam Şâfi'nin, Hâkim'in ve Halîlî'nin şâz hadis tariflerinden bahsederek Şâfi'nin şâz hadis tarifinin münasip olduğunu ifade etmiştir. Hâkim ve Halîlî'nin ise şâz hadisin tarifinde başka bir yolu tuttuklarını dile getirmiştir.²⁴⁸

Sonuç olarak müellifler şâz hadis konusunun tarifi, kapsamı ve tespitinin zor bir iş ve derin bir ilim olduğunu beyan etmişler ve şâz hadis hakkında tafsilatlı açıklamalarda bulunmuşlardır.

3. Münker Hadis

İmam Şâfi'nin eserinde münker kelimesi tespit edilememiştir. Müslim, münker kavramından bahsederek hadiste münkerin alameti hakkında şunları serdetmiştir: Muhaddisin rivayeti hıfz ehlerinden kendisi dışındakilere arz edildiğinde onun rivayeti onların rivayetine muhalif olur veya hemen hemen uymaz ve hadis gayr-ı makbul olur.²⁴⁹ Tirmizî ise eserinde “bu hadis benim indimde münkerdir” şeklinde bir ifade kullanmış, münker hadisin mahiyeti hakkında herhangi bir izahta bulunmamıştır.²⁵⁰

İlk müstakil usul eserlerinden olan *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da münker terimine rastlanmamıştır. Hâkim eserinde kavramı münkeru'l-hadîs şeklinde cerh lafzı olarak kullanmıştır.²⁵¹ Hatîb “hadislerin münker ve müstahil olanlarının atılması” başlığında münkeri zikretmiş, bu başlık altında senedleriyle çeşitli hadisler naklederek münkerin mahiyetinden bahsetmemiştir.²⁵²

İbnü's-Salâh münker hadisi şâz hadisin akabinde müstakil bir başlık olarak ele almıştır. Burada Ebû Bekr Ahmed b. el-Berdîcî (ö. 301/914) münker hadisi râvîsinin teferrüd ettiği ve bu rivayet dışında kendisinden ve başka vecihten bir metni bilinmeyen hadis şeklinde tanımlamıştır.²⁵³ Burada münkeri ferid hükmüne ıtlak etmiştir. İbnü's-Salâh bu görüşü benimsemiş ancak tafsil etmek gerektiğini beyan ederek münkeri iki

²⁴⁷ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 428.

²⁴⁸ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 429.

²⁴⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 3.

²⁵⁰ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, s. 895.

²⁵¹ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rîfetü ulûmi'l-hadîs*, s. 368.

²⁵² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 461.

²⁵³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 80.

kısma ayırmıştır. Birincisi, râvînin sikaların rivayetlerine muhalif olarak münferiden rivayette bulunmasıdır. Burada münker, şâz ile aynı anlamda kullanılmıştır. İkincisi de, râvîsi teferrüd etmekle birlikte sika olmayan râvînin rivayet ettiği hadistir.²⁵⁴

Aynı şekilde Irâkî münker hadis hakkında İbnü's-Salâh'ın eserinde zikrettiği şeyleri serdetmiştir.²⁵⁵ *en-Nüket* 'te de benzer görüşlere yer verilerek çeşitli yorumlarda bulunulmuştur.²⁵⁶ İbnü's-Salâh'ın Berdîcî'den naklettiği tanım hakkında İbn Hacer, hafızası kötü yahut hocalarından biri zayıf olan mestûr bir râvînin mütâbî ve şâhidi olmayarak teferrüd etmesi durumunda hadis ehlinin bu hadis için münker dediğini ifade etmiştir.²⁵⁷

İbn Hacer *Nüzhetü'n-nazar*'da münker hadisi mârufun mukabili olarak ele alarak kendisinden önceki müelliflerden farklı olarak muhalefet zayıf râvî ile birlikte olduğunda tercih edilen hadise mâruf onun mukabiline ise münker denildiğini ifade etmiştir.²⁵⁸ İbn Hacer bu tanımla münker ile şâz hadisin arasını ayırarak aralarında umum husus cihetinden bir ilişki olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca bu iki kavramın muhalefet şartında ortak olmakla birlikte şâzın sika veya sadûkun rivayeti olduğunu münkerin ise zayıfın rivayeti olduğunu söylemiştir.²⁵⁹

Süyûtî münker hadis hakkında Berdîcî'nin, İbnü's-Salâh'ın ve Şeyhu'l-İslâm İbn Hacer'in görüşlerine değinmiş ve bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.²⁶⁰ San'ânî de münker hadis hakkında serdedilmiş bütün görüşlere eserinde yer vermiştir.²⁶¹

Leknevî²⁶² ve Ahmed Naîm²⁶³ münker hadisin tarifi hususunda benzer görüşleri zikretmiştir. Ahmed Muhammed Şâkir münker hadise eserinde çok kısa yer vererek Müslim'in münker hadis hakkında söylediği şeylerden bahsetmiştir. Ardından da münker şâz gibidir, râvîsi sikalara muhalefet ederse münker merduddur ve râvîsi âdil

²⁵⁴ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 81,82.

²⁵⁵ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s.76-78.

²⁵⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 152-158.

²⁵⁷ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 152, 153.

²⁵⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 52.

²⁵⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 52.

²⁶⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 201-204.

²⁶¹ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 3-7.

²⁶² Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 360-363.

²⁶³ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 123-126.

ve zâbit olmayıp muhalefet de söz konusu olmazsa yine münker merduddur, demiştir. Ayrıca âdil ve zâbit râvî hadiste teferrüd ederse şer'an kabul edilir ve buna lügat olarak münker denilse de münker kabul edilmez.²⁶⁴ Subhî es-Sâlih, münker hadisi İbn Hacer'in tanımladığı şekilde tanımlayarak münker, şâzin zıttıdır, demiştir. Buna ek olarak İbnü's-Salâh ve Berdîcî'in bu konu hakkındaki kanaatlerini de aktarmıştır.²⁶⁵

Nûrettin İtr râvînin ihtilafı başlığı altında münker ve mâruf konularını birlikte ele almıştır. Buraya kadar zikredilen münker tanımlarından hareketle Nûrettin İtr münkeri mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemlerinde anlaşıldığı şekliyle iki kısma ayırarak aktarmış ve bunlara örnekler vermiştir. Müellif münker hadisin tarifi hakkında ıstılah âlimlerinin ihtilaf ettiğini dile getirerek iki şekilde tanımlamıştır: İlk olarak münkeri zayıf râvînin sika râvîye muhalif olarak naklettiği rivayeti muhalefetten doğan özel bir tür olarak ele almış ve bu tanımla mârufun mukabili olduğunu beyan etmiştir. Muhaddislerin çoğu ve müteahhirûn âlimleri ıstılahın bu tanımında karar kılmışlardır.²⁶⁶ İkinci bir tarif de münker hadisin râvîsinin teferrüd ettiği hadis manasına ıtlak edilmesiyle geniş kapsamlı bir anlamı ifade eder. Burada râvî sika olsa da muhalefet olabilir veya olmayabilir. Müellif, bu tanımın çok çeşitli suretleri kapsadığını belirterek mütekaddimûndan birçok kişinin bunu benimsediğini ifade etmiştir. Ayrıca bu tarifin kapsamına dâhil edilen örnekleri ele alarak bu örnekleri izah etmiş ve münker hadisin hükmü üzerinde durmuştur.²⁶⁷

Netice olarak münker hadis kavramına ilk olarak Müslim'in *Mukaddime*'sinde rastlanmış ve âlimler tarafından kavramın mahiyeti hakkında birçok görüşler ileri sürülmüş olmakla birlikte bunlardan iki tanesi öne çıkarak yaygınlık kazanmıştır. Bu iki tanımdan Nûrettin İtr eserinde etraflı bir şekilde bahsetmiştir. Münker hadisi mâruf kavramının mukabili olarak kendisinden önceki müelliflerden farklı bir şekilde ve merdud hadis kapsamında ilk defa tarif eden İbn Hacer'in bu tarifi münkerin genel kabul gören tanımı olmuştur.

²⁶⁴ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 183.

²⁶⁵ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 203-206.

²⁶⁶ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 430.

²⁶⁷ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 430-432.

4. Muallel Hadis

Bu kavram ma'lûl hadis şeklinde de ifade edilmektedir. İmam Şâfi'î eserinde “İlel fî'l-ehâdis” başlığı altında Kur'ân ve sünnet bütünlüğü ve birbirlerine karşı konumları mevzularına değinmektedir. Burada Şâfi'î'ye aynı hadisler hakkında muhaddislerin neden farklı düşündükleri sorulunca Şâfi'î de hadislerdeki illetlerin râvî kaynaklı olduğunu ve onların hadisleri nakletme şekillerinden dolayı hadislerin illetli görüldüğünü ifade etmiştir.²⁶⁸ Müslim ise el-ehbâru'l-muallel²⁶⁹ terkinini kullanmış ancak konunun mahiyetine dair bir açıklama yapmamıştır. Tirmizî'nin *İlel*'inde ilelü'l-hadis²⁷⁰ terkinini geçmekle birlikte burada konu ile alakalı hiçbir izahta bulunmamıştır.

el-Muhaddisü'l-fâsıl'da söz konusu kavrama rastlanmamıştır. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*'de Hâkim ilelü'l-hadis konusunu müstakil bir başlık altında ele almıştır. Hâkim, bir hadis cerhe ait bir şey bulunmayan birçok vecihten illetlenir, mecruh kimsenin hadisi zayıftır ve hadisin illeti sikaların hadislerinde çoktur, onlar illeti bulunun bir hadis rivayet eder ve onun bilgisi hadis ehline gizli kalır böylece hadis ma'lûl olur, ifadeleriyle muallel hadisten bahsetmiştir.²⁷¹ Bunun akabinde de hadislerdeki on türlü illet suretlerine örnekler vermiştir.²⁷² Hatîb'in eserinde de ilelü'l-ehâdis²⁷³ şeklinde bir ibare yer almakla birlikte konu hakkında herhangi bir beyanda bulunulmamıştır.

İbnü's-Salâh eserinin on sekizinci nev'inde muallel konusuna yer vermiş²⁷⁴ ayrıca ilelü'l-hadîs ilmini hadis ilimlerinin en yücesi, en ince ve şerefli olarak değerlendirmiş ve bu ilmin gizli ve kapalı sebeplerden ibaret olduğunu beyan etmiştir. Müellif mualleli zahirinin selameti ile birlikte hadisin sıhhatini zedeleyen bir illetine muttali olunan hadis şeklinde tarif etmiştir. İbnü's-Salâh Hatîb'ten nakille hadisin illetini bilmenin yolunu hadisin bütün tariklerini toplayıp râvîlerinin ihtilafına bakmak şeklinde ifade etmiştir.²⁷⁵ İlet çoğunlukla isnadda bulunur ve isnadda olan illet bazen hem isnadı hem metni zedeler bazen de yalnızca isnada zarar verir.²⁷⁶ Irâkî bu kavramı

²⁶⁸ Şâfi'î, *er-Risâle*, s. 131-135.

²⁶⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 4.

²⁷⁰ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, s. 895.

²⁷¹ Hâkim en-Nisâbü'ri, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 376.

²⁷² Hâkim en-Nisâbü'ri, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 377-393.

²⁷³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 75.

²⁷⁴ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 89.

²⁷⁵ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 90.

²⁷⁶ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 91.

ma'lûl kelimesi yerine muallel kelimesi ile ifade etmenin daha iyi olduğunu belirtmiş ve muallel hadis hakkında İbnü's-Salâh'ın zikrettiği mâlumâta yer vererek ayrıntılı olarak örneklerle konuyu izah etmiştir.²⁷⁷

İbn Hacer *en-Nüket* içerisinde de muallel hakkında aynı tanımı yapılmakla birlikte uzun uzun açıklamalara ve örneklere yer vermiştir.²⁷⁸ *Nüzhetü'n-nazar*'ında ise ta'n noktalarının altıncısı olan vehmi izah ederken râvînin mürsel veya munkatolan bir rivayeti muttasıl olarak rivayet etmesi yahut bir hadisin başka bir hadise dâhil edilmesi ve bunlar gibi hadisi zedeleyen vehim kusuruna delalet eden karinelerle râvînin vehmine muttali olunursa o hadise muallel dendiğini ifade etmiştir. Böyle bir rivayetin bilinmesi de çok tetebbu' ve hadisin bütün tariklerini toplamakla hâsıl olur.²⁷⁹

Süyûtî muallel hadis hakkında yukarıda zikredilen bilgilere değindikten sonra Hâkim'in on çeşit olarak taksim ettiği mualleli örnekleri ile birlikte özetlemiştir.²⁸⁰ San'ânî, sahih hadis tanımında yer alan "hadisin muallel olmama" şartına binaen hadis imamlarının mualleli, hadisin sıhhatine onu zedeleme kabilinden tesir eden ve hadisi terk etmeye neden olan gizli ve kapalı sebeplerden ibaret gördüklerini beyan etmiştir.²⁸¹ Müellif önceki eserlerde geçen izahlara da eserinde yer vermiştir.

Leknevî muallel hadis hakkında selefinin düşüncelerini aktararak senedi ve metni illetli olan hadislere örnekler vermiştir.²⁸² Ahmed Nâim de kavram hakkında benzer tanımlama yapmış ve kavram için ma'lûlu kullanmak hatalı olsa da "ta'lîl avutmak" manasına gelen muallel kelimesini kullanmanın daha yanlış olduğunu beyan etmiş ve doğru kullanımın "alîl" ya da "muall" olduğunu söylemiştir. Fakat yanlış da olsa ıstılah olarak tekerrür edenin muallel kelimesi olduğunu beyan etmiştir.²⁸³

Ahmed Muhammed Şâkir de kendisinden önceki müelliflerin görüşlerine yer verirken²⁸⁴ Subhî es-Sâlih muallel hadisi zayıf hadisler arasında değil "hadis ilimlerinin bölümleri" başlığı altında "ilelü'l-hadis ilmi" adıyla kısa bir tanımlama yaparak

²⁷⁷ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 86-92.

²⁷⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 186-241.

²⁷⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 68.

²⁸⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 215-226.

²⁸¹ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 26, 27.

²⁸² Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 364-375.

²⁸³ Ahmed Nâim, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 176.

²⁸⁴ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 196-220.

işlemiştir.²⁸⁵ Nûrettin Itr “hadis rivayetlerinin ihtilafları hakkındaki fasıl” başlığı içerisinde muallel hadise yer vermiştir. Müellif kendisinden öncekiler gibi muallel hadisi tanımladıktan sonra muallel hadisi senedi ve metni illetlendiren illetin yerine göre üç kısımlara ayırmış ve örneklerle açıklamıştır.²⁸⁶

Nihayetinde hadislerdeki illetler konusu ilk dönemlerden itibaren müelliflerin üzerinde durdukları bir mevzu olmuştur. Tahlil edilen eserler içerisinde illet konusu bazen muallel hadis başlığıyla zayıf hadisin çeşitlerinden biri olarak ele alınmış bazen de ilelü’l-hadîs başlığıyla hadis ilimlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Günümüze kadar olan son dönemde de genel olarak ilel konusu hadis ilimleri başlığı altında bir disiplin olarak ele alınmaktadır.

5. Müdrec Hadis

Müdrec ve onunla aynı anlamı ifade eden idrâc kelimesi mütekaddimûn dönemi ilk kaynaklarında yer almamaktadır. İlk müstakil usul eserlerinden *el-Muhaddisü’l-fâsıl* içerisinde de müdrec terimine ve ona taalluk eden bir kelimeye rastlanmamıştır. Bu dönem eserlerinden *Ma’rifetü ulûmi’l-hadîs*’de kavram müstakil bir başlık olarak ele alınmıştır. Müellif konunun başlığında “sahâbe sözlerinden Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadisindeki ve sahâbe dışındakilerin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kelimesindeki kısaltmalarda yer alan müdrecin bilinmesi” şeklinde kısa bir izahta bulunmuş ve akabinde de birkaç örnekle konuyu işlemiştir.²⁸⁷ Hatîb eserinde terim anlamıyla müdrec kavramına yer vermemiştir.

İbnü’s-Salâh müdrec hadis kısım kısmıdır diyerek konuya başlamış ve akabinde birinci kısımdan bahsetmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadisi içerisinde râvîlerinden bazılarının sözlerinin, sahâbenin zikretmesiyle yahut ondan sonrakilerin kendi sözlerini hadisten rivayet ettikleri şeyin akabinde zikretmeleriyle eklenmesidir. Ondan sonrakiler o ikisini ayırmaksızın söyleyenin sözüyle hadisi mevsûl olarak rivayet eder. Durumun hakikatini bilmeyen kimseye göre iş karışır ve tamamı Hz. Peygamber’e (s.a.v.) aitmiş gibi vehmedilir.²⁸⁸ Râvî indinde bir isnadla birlikte hadisin metninin bir kısmı mevcuttur, onda başka bir isnadla o hadisin tamamı da vardır ve hadisi ilk isnada göre

²⁸⁵ Subhî es-Sâlih, *‘Ulûmü’l-hadîs ve mustalahuh*, s. 112.

²⁸⁶ Nûrettin Itr, *Menhecü’n-nakd*, s. 447-454.

²⁸⁷ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *Ma’rifetü ulûmi’l-hadîs*, s. 208-211.

²⁸⁸ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 95.

rivayet eden kimse ikinci isnadı kesip, kırpararak onu idrâc eder ve ilk isnadla birleştirerek hadisi rivayet eder. Bu müdrecin ikinci kısmı olarak değerlendirilir.²⁸⁹ Bir hadis metninin içine isnadda ona muhalif başka bir hadis metninin eklenmesi de müdrec kısımlarından biridir.²⁹⁰ Râvînin isnadda aralarında ihtilaf bulunan bir cemaatten ihtilafı zikretmeksizin ittifakla onların rivayetlerini idrac etmesi müdrec kabilindedir.²⁹¹

İrâkî, örnekleriyle birlikte İbnü's-Salâh'ın zikrettiği müdrecin dört kısmından bahsetmiştir.²⁹² İbn Hacer *en-Nüket*'te idrâcın bazen metinde bazen isnadda vuku bulunduğunu söyleyerek râvînin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisi içerisine onun dışındakilerin kelimelerinden bir şeyi eklemesi ve onun sözüymüş vehmi uyanması durumunda metinde müdrec meydana gelir, demiştir.²⁹³ Metinde müdrec metnin başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç mertebede gerçekleşir. İdrâcın çoğunlukla metnin sonunda vuku bulunduğu, metnin başında ve ortasında olan idrâcın ise çok nadir ve az meydana geldiği ifade edilmiştir. Burada müdrec sahâbe, tabiîn veya ondan sonrakilerin sözlerinden olabilmektedir.²⁹⁴ İbn Hacer isnadda müdreci beş kısma ayırmıştır. Bunlardan ilk üçü İbnü's-Salâh'ın zikrettiği kısımlardır. Dördüncü kısımda bir râvî hadisin bir kısmını şeyhinden işitmemiş, bu kısmı şeyhi ile kendisi arasındaki bir vasıttan işitmiştir, başka bir râvîde bunu açıklamaksızın hadisi idrâc eder.²⁹⁵ Muhaddis hadisin metnini zikretmez ve yalnızca isnadını sonuna kadar söyler sonra bir kimse keser ve bir söz söyler ve hadisi işitenlerden biri bu sözün isnadın metni zanneder. Bu da İbn Hacer'e göre isnadda müdrec hadisin beşinci kısmını teşkil etmektedir.²⁹⁶

İbn Hacer diğer eseri *Nüzhetü'n-nazar*'da ta'n noktalarının yedincisi olan muhalefet başlığı altında değindiği merdud hadislerin ilki olarak müdrec hadisi ele almıştır. İsnadın sevki esnasında meydana gelen değişme müdrecü'l-isnâd diye isimlendirilmiş ve şu kısımlara ayrılmıştır. Birincisinde bir grup râvî çeşitli senedlerle bir hadis rivayet eder başka bir râvî de bütün isnadları birleştirerek bir isnadla onlardan hadisi ihtilafı açıklamaksızın rivayet eder. İkincisinde râvî bir hadisin yalnızca bir

²⁸⁹ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 96.

²⁹⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 97.

²⁹¹ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 98.

²⁹² İrâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 95-100.

²⁹³ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 275.

²⁹⁴ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 276.

²⁹⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 295.

²⁹⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 296.

kısmına sahiptir, başka bir isnadla da o metnin tamamını bilmektedir ve bir râvî ondan ilk senedle metnin tamamını rivayet eder. Bir râvînin şeyhinden hadisin bir kısmını işiterek sonra tamamını bir vasıtayla şeyhinden işitmesi ve aradaki o vasıtayı hazfederek metnin tamamını şeyhinden rivayet etmesi de bu kısma dâhildir.²⁹⁷ Üçüncüsünde ise râvî indinde iki farklı metinle birlikte iki farklı sened bulunmaktadır, başka bir râvî o iki metni isnadlardan biriyle yahut iki hadisten birini kendine has bir isnadla rivayet eder. Bunu yaparken de ilk hadiste olmayan şeyleri diğer metinden ona ekler. Sonuncusunda râvî isnadı zikrederken bir şey ârız olup kendisinden bir söz söyler ve onu dinleyenlerden bazıları o kelamı isnadın metni zannederek hadisi böylece nakleder.²⁹⁸

Müdürcü'l-metne gelince bu metinden olmayan bir sözün metne dâhil edilmesi ile olmaktadır. Bu metnin başında, ortasında ve sonunda olabilmekle birlikte sonunda daha çok vuku bulmaktadır. Çünkü müdürcü'l-metn, bir cümlenin bir cümleye atfedilmesi yahut sahabe sözünün ve onlardan sonrakilerin kavillerinin açıklanmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerine dâhil edilmesiyle olmaktadır.²⁹⁹

Süyûtî müdürcü hadisin İbn Hacer gibi müdürcü'l-metn ve müdürcü'l-isnâd olmak üzere iki kısım olduğunu ve bu ikisinden her birinin üç nev' olduğunu beyan etmiştir. Ancak Süyûtî, Nevevî'nin İbnü's-Salâh'a tâbî olarak böyle bir tasnif yapmaksızın müdürcü'nün üç kısmından bahsettiğini ve bunlardan ilkinin müdürcü'l-metne diğer ikisinin de müdürcü'l-isnâda dâhil olduğunu belirtmiştir.³⁰⁰ Süyûtî burada İbnü's-Salâh'ın zikrettiği birinci, ikinci ve dördüncü kısımları zikretmiştir. San'ânî, müdürcü hadisi müdürcü'l-metn ve müdürcü'l-isnâd olmak üzere iki kısım olduğunu ve İbnü's-Salâh'ın metinde müdürcü bir isnadda müdürcü ise üç kısım olarak taksim ettiğini beyan etmiştir. Akabinde İbnü's-Salâh'ın zikrettiği dört çeşit müdürcü hadisten örnekleriyle bahsederek İbn Hacer'in bunlardan farklı olarak zikrettiği iki kısma da değinmiştir.³⁰¹

Son dönem müelliflerinden Leknevî, müdürcü'nün iki kısma ayrıldığını belirterek müdürcü'l-metn ve müdürcü'l-isnâd'ı izah etmiştir. Müdürcü'l-metn râvîlerden birinin sözünün hadisin içerisine idrâc edilerek onun hadisten zannedilmesi şeklinde tanımlamıştır. Bunun da üç kısım olduğunu söyleyerek metnin başında, ortasında ve

²⁹⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 69, 70.

²⁹⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 70.

²⁹⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 71.

³⁰⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 231-238.

³⁰¹ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 50-67.

sonunda vuku bulduğunu bildirmiştir.³⁰² İsnaddaki idrâca gelindiğinde bunun ilki, muhtelif iki isnadla iki metnin idrâc edilmesidir. İkincisi, râvî indinde bir isnadla metnin bir kısmı bulunmaktadır. Bu metin başka bir isnadla da mevcuttur ve râvî ilk kısmın isnadıyla hadisin iki kısmını birleştirerek ikinci kısmın isnadından bahsetmez. Üçüncüsü ise râvî, senedlerinde veya metinlerinde ihtilaf bulunan bir cemaatten bir hadis işitir ve onların rivayetlerini ihtilafı zikretmeksizin ittifak üzere idrâc eder.³⁰³

Ahmed Naîm de idracın ya senedde ya metinde olacağını söyleyerek müdrec hadisi iki kısma ayırmış bunlardan senedde meydana gelen müdreci İbn Hacer'in taksimi ile aynı olarak dört kısımda incelemiştir.³⁰⁴ Ahmet Muhammed Şâkir'e göre müdrec, hadis metninin içine râvî kelamından bir lafzın eklenmesidir. Onu işiten kimse hadisi merfû zanneder ve öylece rivayet eder. Müdrecin taksiminde Leknevî'nin yaptığı tasnif ve tariflere yer vermiştir. Müellif müdreci kısımlara ayırmış ancak idrâc hakikatte metinde olur, müdrecü'l-isnâd, müdrecü'l-metne râcidir, kaydını düşmüştür.³⁰⁵

Subhî es-Sâlih müdrec hadisi sahih hasen ve zayıf hadis arasında müşterek olan ıstılahlar başlığı altında ele almıştır. Müellif metinde idrâcı tanımlamış, isnadda idrâca gelince Ahmed Muhammed Şâkir'in görüşünü benimseyerek o hakikatte metne râcidir, demiş ve isnadda idrâcın en mühim iki kısmı olduğunu beyan etmiştir. İlki, muhtelif isnadlara sahip bir hadisin tek senedle bir râvî tarafından ihtilafa işaret edilmeksizin rivayet edilmesidir. İkincisi, bir râvîde hadis senediyle birlikte mevcuttur, râvî yanında bu isnadın dışında başka bir hadis de bulunmaktadır. Bir râvî gelir ve iki hadisten birini o kişinin isnadıyla alır ve beyan etmeksizin diğer hadisi buna katar.³⁰⁶

Nûrettin İtr ise müdrec hadisi müdrecü'l-metn ve müdrecü'l-isnâd olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Müdrecü'l-isnâdın kısımları hakkında ulemânın birçok şeyi zikrettiğini belirterek kendisi bunları üç başlık altında değerlendirmiştir. İlk olarak râvînin isnadlarında ihtilaf bulunan bir cemaatten bir hadis işitmesi ve aralarındaki ihtilafı açıklamaksızın onlardan tek bir isnadla rivayette bulunmasıdır. İkincisi râvînin yanındaki bir metnin bir kısmının bulunmasıyla birlikte başka bir senedle de o metnin onun indinde mevcut olması ve bir râvînin de tek senedle ondan hadisi tam olarak

³⁰² Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 230-233.

³⁰³ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 243-245.

³⁰⁴ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 299-302.

³⁰⁵ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 224-235.

³⁰⁶ Subhî es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 244-247.

rivayet etmesidir. İki senedle birlikte iki hadis metninin bulunması ve o ikisini bir senedle birleştirerek rivayet etmek de bu kabilden görülmüştür. Üçüncüsü ise muhaddisin bir hadisin senedini naklederken bir şeyin ârız olması ve kendinden bir söz söylemesi üzerine dinleyenlerin bunu o isnadın metni zannedip öylece rivayet etmeleridir.³⁰⁷

Görüldüğü üzere müdrec kavramından mahiyeti ve kısımlarıyla birlikte ilk defa İbnü's-Salâh eserinde bahsetmiştir. İbnü's-Salâh burada müdrec hadisin kısımlarını isimlendirmemiş metinde ve seneddeki müdrec kısımlarını ilk defa İbn Hacer *en-Nüket* adlı eserinde zikretmiştir. Daha sonraki müellifler ise müdrec hadisin suretlerini değişik tasniflerle ele alıp işlemişlerdir.

6. Maklûb Hadis

Kavram mütekaddimûn döneminin ilk kaynaklarında yer almamaktadır. İlk hadis usulü kaynaklarında da maklûb ve ona taalluk eden kalb kelimelerine rastlanmamıştır. Mütekaddimûn dönemi eserlerinde maklûb ve kalb kelimelerine rastlanmamış olsa da aşağıda zikredilecek olan ve maklûb hadise örnek olarak verilen Buhârî'nin Bağdad'da sınanması olayı bu kavramın isminin o dönemde yer alması da mahiyetinin mevcudiyetine delil olabilir.

İbnü's-Salâh eserinin yirmi ikinci nev'inde maklûb kavramına yer vermiş ancak kavramla alakalı herhangi bir tarif yapmaksızın “o, Sâlim'den gelen meşhur hadisin Nâfi'den kılınarak garip hale getirilmesidir” şeklinde örnekle açıklama cihetine girmiş ve akabinde Buhârî'nin başından geçen o meşhur hadiseyi³⁰⁸ zikretmiştir. Maklûb hadisin tarifi hususunda İbnü's-Salâh görüldüğü gibi bir tanımlama yapmaksızın iki örnekle konuyu izah etmiş, daha sonraki müellifler bu örnekleri tarife çevirmiş ve maklûb hadisi ikiye ayırmışlardır.

İrâkî, maklûb hadisin zayıf hadisin bir türü olduğunu beyan ederek onu iki kısma ayırmıştır. Birincisinde bir râvînin bir hadisle meşhur olması ve onun yerinin aynı

³⁰⁷ Nürettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 439- 442.

³⁰⁸ Sözü geçen hadisenin '*Ulümü'l-hadis*'teki anlatımı şöyledir: Buhârî Bağdad'a geldiğinde hadis ashâbından bir grup onun meclisine geldiler ve yüz tane hadis alıp karıştırdılar. Bir isnadın metnini başka bir isnada, bir metnin isnadını da başka bir metne kalbittiler ve Buhârî'ye verdiler. Buhârî maklûb hadislerin ayrıştırılmasını tamamladığında onlara yöneldi ve her metni kendi isnadına, her isnadı da kendi metnine yerleştirdi. Böylece onlar Buhârî'ye itibar ve itaat ettiler. Bkz. s. 101.

tabakadan başka bir râvîyle değiştirilmesi ve böylece onun garip kılınmasıdır. İkincisinde ise bir metnin isnadı alınıp başka bir metnin üzerine eklenir, bu metin ise başka bir isnada eklenir ve böylece garip kılınır, uydurulmuş gibi olur. Bu muhaddisin hıfzını sınamak için yapılır.³⁰⁹ Kalb kastı olmaksızın râvîlerin yerlerinin değiştirilmesi de maktûb hadis kısımlarındandır.³¹⁰

İbn Hacer'in *en-Nüket*'inde maktûb, bir rivayetle bilinen bir kimsenin başkasıyla değiştirilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bir yahut daha fazla râvînin değiştirilmesi veya da senedin tamamının değiştirilmesi bu kapsama dâhildir. Bu kasten yapılacağı gibi garip kılma yahut imtihan kastıyla da yapılabilmektedir. Vehim sebebiyle de böyle bir ibdâl söz konusu olabilir ve bu üç şekilde olur: Tamamı senedde vuku bulabilir, benzeri metinde de olabilir ve hem metin hem de senedde meydana gelebilir.³¹¹ *Nüzhetü'n-nazar*'da muhalefet, isimlerde takdim ve tehir ile olursa o maktûb diye isimlendirilir denilmiştir. Kalb bazen de metinde olmaktadır.³¹²

Süyûtî İbnü's-Salâh'ın anlatımından yola çıkarak maktûb hadisi iki kısma ayırmış ve ilkinde Sâlim hadisinden ikincisinde de Buhârî örneğinden bahsetmiştir. Buna ek olarak İbn Hacer'in isnadda kalbe ve metinde kalbe verdiği örneklerden bahsetmiştir.³¹³ San'ânî maktûb hadis hakkında Irâkî'nin zikrettiği şeylere değinerek maktûb hadisin başka bir nev'î olarak râvîlerinin bazılarına göre metni değişen şeyleri de zikretmiştir.³¹⁴

Leknevî maktûb hadisi, metninde meydana gelen yahut senedinde bir lafzın veya cümlenin başkasıyla değiştirilmesi yahut takdim ve tehir edilmesi ile değişikliğe uğrayan hadis şeklinde tanımlamıştır. Maktûb hadisi metinde ve senedde olmak üzere iki kısma ayırıp örneklerle konuları izah etmiştir. Kalb genellikle sened ve metnin ortasında meydana gelmektedir.³¹⁵

Ahmed Naîm maktûb hadis râvînin isnaddaki rical isimlerini veya nadiren de olsa metnin bazı lafızlarını takdim ve tehir ederek rivayet etmesiyle olur, demiştir.

³⁰⁹ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 109, 110.

³¹⁰ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 111.

³¹¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 322.

³¹² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 72.

³¹³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 253, 254.

³¹⁴ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 98- 106.

³¹⁵ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 409.

Müellif isnadda kalbi iki kısma ayırmıştır.³¹⁶ Birincisi, bir hadis bir râvînin rivayeti ile meşhur iken onu garip göstermek amacıyla o râvî yerine o tabakadan diğer bir râvînin getirilmesiyle olur. İkincisi, bir metnin isnadını alıp diğer metnin başına geçirmek ve ikinci metni de öteki isnad ile sevk etmektir. Bu, garip bir hadis naklediyor gibi görünmek maksadıyla yapılırsa uydurma kadar kötüdür. İmtihan maksadıyla yapılıyorsa hükmü değişir. Müellif bu kısmın Cezerî tarafından kalb-i mürekkebe diye isimlendirildiğini beyan etmiştir.³¹⁷

Ahmed Muhammed Şâkir mablûb hadis hakkında kendisinden önceki müelliflerin zikrettikleri şeylerden bahsetmiştir.³¹⁸ Subhî es-Sâlih de müelliflerin benzer görüşlerini zikretmiştir.³¹⁹ Nûrettin Itr'a göre mablûb hadis râvînin senedde veya metinde yanılarak veya kasıtlı olarak bir şeyi başka bir şeyle değiştirmesidir. Bu tanıma göre kalb senedde veya metinde olmakla birlikte râvîden kasıtlı veya yanılarak sadır olmaktadır. Muhaddisler hadisin kabul, red, cerh ve ta'dîl yönünden o ikisi (yanlışlıkla veya kasten) üzerinde durmalarıyla haberi anlamlandırır.³²⁰

Itr, mablûb hadisi iki kısımda incelemiştir: Birincisi, râvîden sehven sadır olan kalb. Bu bir isnada sahip bir hadis metninin başka bir isnadla rivayet edilmesiyle vuku bulduğu gibi hadis metninde bir lafzın yerine başka bir lafzın konulması ile de meydana gelmektedir. İkincisi, kasıtlı olarak kalbin vuku bulmasıdır. Râvînin kendisinden başka kimsenin rivayet etmediği şeyi rivayet etmiş zannı uyandırarak insanlardan rağbet görme arzusu bu kısma dâhildir. Râvînin hıfzını sınamak amacıyla yapılan kalb de kasten olmaktadır.³²¹

Müteakdimûn dönemi eserlerinde mablûb ve kalb kelimelerine rastlanmamış ancak mablûb hadise örnek olarak verilen Buhârî'nin Bağdat'ta sınanması olayı bu kavramın isminin o dönemde yer alması da mahiyetinin mevcudiyetine delil teşkil etmektedir. Müteahhirûn dönemi müellifleri müdrec hadisi örneklerle izah ederek anlatmaya çalışmışlar ve mablûb hadis rivayet etmenin sebeplerine değinmişlerdir.

³¹⁶ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 306.

³¹⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 307, 308.

³¹⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 266-272.

³¹⁹ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 191-195.

³²⁰ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 435.

³²¹ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 435-438.

7. Muztarib Hadis

Kavram ilk kaynaklar içerisinde yer almamaktadır. İlk hadis usulü eserlerinden *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs* içerisinde tedlis başlığı altında verilen örneklerden birinde sadece “hadis muztaribtir” şeklinde bir kayıt yer almaktadır.³²² Hatîb el-Bağdâdî eserinin son babı olan “haberlerin tercih edilmesi” başlığı altında iki tezat haberden birinin kuvvetli olması, diğerine tercih edilebilmesi ve metninin ızdırâbtan sâlim olması gerektiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde senedin de ıztırâbtan uzak olması gerektiği ve seneddeki ıztırâbın, râvînin rivayette tedlis yaparak ricâle isim, nisbe ve sıfat karıştırıp zikretmesiyle olduğunu beyan etmiştir.³²³

İbnü's-Salâh'a göre muztarib hadis, bazılarının bir şekilde başkalarının da ona muhalif olarak farklı şekilde rivayet ettikleri ihtilafı iki hadisin eşit olması durumunda bu ismi alır. Çeşitli sebeplerle o ikisinden birini tercih etme durumu söz konusu olduğunda muztarib sıfatı ortadan kalkar. İztırâb hadisin metninde de senedinde de meydana gelebilir. Bu bir râvîden de kaynaklanabilir, râvîler arasında bir gruptan da kaynaklanabilir.³²⁴ Irâkî İbnü's-Salâh'ın serdettiği bilgilerin aynısını eserinde ifade etmiştir.³²⁵ İbn Hacer *en-Nüket*'te muztarib hadisi itibarı zedelemeye tesir eden ihtilaf şeklinde tanımlamıştır. Bu ihtilafın senedde ve metinde meydana geleceğini belirterek bunların nasıl vuku bulduğuna dair bazı kısımlardan bahsetmiştir.³²⁶ *Nüzhetü'n-nazar*'da muhalefet râvînin ibdâliyle olursa ve iki rivayetten biri diğerine tercih edilemezse bu muztarib olur şeklinde tarif edilmiştir. Bu genellikle isnadda vuku bulmakla birlikte metinde de olabilmektedir. Fakat muhaddisin isnad dışında metindeki ihtilafa göre bir hadisin muztarib olduğuna hükmetmesi az görülmektedir. Bunun akabinde müellif ibdâlin yapılma amacını belirterek buna göre bu hadisin ismi ve hükmüne değinmiştir.³²⁷

Süyûtî muztarib hadisi muhtelif vecihler üzere bir râvînin iki veya daha çok sefer rivayet ettiği yahut iki râvînin veya râvîlerin rivayet ettiği ve aralarında tercih

³²² Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 363.

³²³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 466, 467.

³²⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 93, 94.

³²⁵ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 93, 94.

³²⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 242, 258.

³²⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 73.

yapılamayan hadis şeklinde tanımlamış ve de genel itibariyle İbnü's-Salâh'ın görüşlerine yer vererek konuyu örneklerle izah etmiştir.³²⁸

San'ânî muztarib hadisin tarifi hususunda Irâkî'den nakille bir râvî bir kere bir vecihten bir kere de ona muhalif başka bir vecihten rivayet eder, demiştir. İki veya daha çok râvî muztarib hadis rivayet ederse her bir râvî diğerine muhalif bir vecih üzere rivayette bulunur.³²⁹ Müellif i'lâl ve ıztırâb birbirine çok yakın iki bahistir, ıztırâb i'lâlin bir nev'idir, demiştir. Sonra da ıztırâbın metnin lafzında ve senedinde olduğunu ifade ederek İbn Hacer'in yer verdiği ihtilaf çeşitlerine değinip örneklerini zikretmiştir.³³⁰

Leknevî muztarib hadisi daha önceki müellifler gibi tanımlamış ve hadisin isnad ve metin cihetinden muztarib olduğunu beyan etmiş ve metinde muztarib hadisin lafza ve manaya göre olduğunu ifade etmiştir.³³¹ Ahmed Naîm, muhalefetin dördüncü nev'inde râvî ve ruvâtın hadisi bazen bir vech ile bazen de seneddeki râvîlerin isimleri veya metnin ibaresini değiştirerek evvelkine muhalif diğer bir vech ile rivayet edip ve rivayetlerin birini diğerine tercih edecek hiçbir sebep bulunmamasını zikretmiştir.³³² Ahmed Muhammed Şâkir muztarib hadisi tanımladıktan sonra ihtilaf râvînin isminde yahut babasının isminde yahut nesebinde olabilir, hakkında ihtilaf bulunan bu râvî sika olursa hadisin sıhhatine hükmedilir ve bu yine muztarib diye isimlendirilir, şeklinde açıklama getirmiştir.³³³

Subhî es-Sâlih'de muztarib hadis hakkında selefinin naklettikleri şeylere tabi olmuştur.³³⁴ Nûrettin Itr muztarib hadisi tanımladıktan sonra muztarib hadiste rivayetlerin ihtilafı ile birlikte iki şartın kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Birincisi, rivayetler tercih edilememesine göre kuvvet noktasında eşit olmalıdır, tercih yapılabilirse tercih edilene göre hükmedilir. İkincisi, rivayetlerin arasında bir uyuşmanın mümkün olmaması gerekir, ihtilaf ortadan kalkarsa ıztırab izale olur.³³⁵

³²⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 227-230.

³²⁹ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 36.

³³⁰ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 37-49.

³³¹ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 398, 401.

³³² Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 312.

³³³ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 221.

³³⁴ Subhî es-Sâlih, *'Ulümü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 187-190.

³³⁵ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 433.

8. Musahhaf ve Muharref Hadis

Mütekaddimûn dönemi ilk kaynaklarında bu konuyla alakalı herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da da konu ile ilgili bir başlık bulunmamaktadır. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*'de ise Hâkim, “râvîlerin kabileleri, şehirleri, künyeleri arasındaki benzerliklerin bilinmesi” başlığıyla kırk yedinci nev'de hâfız ve bu ilimde yetkin kişilerden bu ilmi almayan kimsenin tashîf konusunda güvenilmez olduğu şeklinde bir bilgiye rastlanmaktadır.³³⁶ Hatîb, *el-Kifâye*'de tashîf kelimesini zikrederek, bir kişinin kitabında bir harfe noktalı olarak rastlanmıştır ve insanların, doğrusu budur, diğeri tashîftir, dediklerini zikretmiştir.³³⁷

İbnü's-Salâh, eserinde bu konunun ilimde derinleşmiş hâfız kimseler tarafından ittila edilebilecek dakîk bir mevzû olduğunu ifade ettikten sonra musahhafî metin ve isnadda olmak üzere ikiye ayırmış hem isnadda hem de metindeki şeklini örnekleriyle incelemiştir. Nitekim bir hadisi isnadıyla birlikte örnek verdikten sonra Yahya b. Maîn'in râvîlerden *ابن مزاحم* ismindeki kişiyi *ابن مزاحم* şeklinde tashîf ettiğini fakat doğrusunun ilki olduğunu belirtir.³³⁸ Metinde tashîfe ise İbn Lehîa'nın hadiste geçen *احتجج* fiili yerine *احتجم* fiilini kullanmasını örnek olarak vermiştir.³³⁹

İbn Salâh başka bir tasnife göre ise musahhaf hadisi, görme (basar) tashîfi ve işitme (sem') tashîfi olmak üzere yine iki kısma ayırmıştır. Birincisine örnek olarak yukarıda zikredilen İbn Lehîa örneğini vermiş, ikinci kısım olan işitme tashîfine örnek olarak da bir rivâyette geçen *عاصم الأحول* isminin *واصل الأحول* şeklinde anlaşılmasını vermiştir. Üçüncü çeşit taksimde İbnü's-Salâh, lafız tashîfi ve mana ile ilgili tashîf şeklinde bir ayırımdan bahsetmiştir.³⁴⁰

İrâkî ise *Fethu'l-mugîs*'de '*Ulûmü'l-hadîs*'de geçen üç çeşit tasniften bahsederek tüm kısımlara aynı örnekleri vermiştir.³⁴¹ İbn Hacer *en-Nüket*'inde “İlel'in bilinmesi” isimli genel başlığın altında iki yerde râvî isminde hata yapılmış olduğunu bildirmek

³³⁶ Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 623.

³³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 272.

³³⁸ İbnü's-Salâh, '*Ulûmü'l-hadîs*, s. 279, 282.

³³⁹ İbnü's-Salâh, '*Ulûmü'l-hadîs*, s. 280.

³⁴⁰ İbnü's-Salâh, '*Ulûmü'l-hadîs*, s. 283.

³⁴¹ İrâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 243-245.

için tashîf ıstılahını kullanmıştır.³⁴² *Nüzhetü'n-nazar* adlı eserinde ise İbn Hacer, noktaya nisbetle yapılan hatanın musahhaf; harekeye nisbetle gerçekleşen hatanın ise muharref olduğunu belirterek kendisine kadar musahhaf manasında kullanılan muharrefi ilk olarak müstakil bir ıstılah olarak zikretmiştir. İbn Hacer konuyu ta'n noktalarından olan muhalefet başlığı altında incelemiştir. Ayrıca çoğu tahrîf ve tashîfin metinlerde bulunmasının yanında isnadlardaki isimlerde de geçebileceğini ifade etmiştir.³⁴³

Süyûtî, eserinde İbn Hacer'e kadar işlendiği şekliyle musahhaf hadisi mana ve lafız ile tashîf, görme ve işitme ile tashîf olarak kısımlara ayırmış ve İbn Hacer'in bu nev'i musahhaf ve muharref şeklinde iki kısma ayırdığından bahsetmiştir.³⁴⁴ Emîr es-San'ânî de aynı şekilde *Tavzihu'l-efkâr*'da görme ve işitmede, metin ve isnadda, mana ve lafızda tashîf olmak üzere altı şekilde tasniften bahsetmiş ve benzer örnekleri serdetmiş³⁴⁵ muharrefi ayrı bir manada değerlendirmemiştir. Leknevî eserinde musahhafı görme ve işitme tashîfi olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Onlardan her birini de isnad ve metin şeklinde kısımlandırmıştır. Ayrıca lafızda ve manada tashîf şeklinde ayrıldığını da belirtmiştir. Leknevî bilinen örneklerin yanında farklı birkaç örnek serdetmiştir. Burada da muharrefin ismi ayrı olarak geçmemektedir.³⁴⁶

Ahmed Naîm ise musahhafın, muhalefetin beşinci nev'i olduğunu belirttikten sonra musahhafı, kelimenin yazı şekli bozulmamak suretiyle nokta veya harekesinin değişmesiyle farklı bir kelimeye kalbedilmesi şeklinde tarif etmiştir. Musahhafın çoğunlukla metinde bulunduğunu, nadiren isnada dâhil isimlerde de olduğunu ifade etmiştir. Ahmed Naîm bir kelimesi nokta tebdîliyle yanlış rivayet edilen hadise musahhaf, hareke tebdîliyle yanlış rivâyet edilen hadise ise muharref denildiğini kaydetmiştir. Bunun yanında görme, işitme, lafız ve mana tashîflerine aynı örnekleri vermiştir.³⁴⁷

el-Bâ'isü'l-hasîs'de ise İbnü's-Salâh ve İbn Hacer'in taksiminden bahsedilmiştir. Daha sonra tashîf ve tahrîfin sâhifelerden okumak sebebiyle metin ve isnadda olabileceği ya da işitene iki kelimenin benzer gelmesinden dolayı işitmeden

³⁴² İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 202, 210.

³⁴³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 75-76.

³⁴⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 464-466.

³⁴⁵ Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 419.

³⁴⁶ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 264-266.

³⁴⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 317-318.

kaynaklanabileceği yahut manada yanlış anlaşılma olabileceği kaydedilmiştir. Fakat bu sonuncusunu müellif, tashîf grubundan değil de anlayışta hata olması kabilinden değerlendirmiştir. Bunun akabinde konu ile ilgili verilen aynı örnekler kaydedilmiştir.³⁴⁸

Subhî es-Sâlih, '*Ulûmü'l-hadîs*' adlı eserinde eski âlimlerin musahhaf ve muharrefi ayırmayarak bir manada kullanmış olduklarını, İbn Hacer'in ikisini farklı tanımlarla ayırdığını dile getirmiştir. Konu ile alakalı bilinen ve farklı birçok örnek zikreden müellif işitme tashîfinin ismin ve lakabın ya da ismin ve baba isminin başka bir isim yahut lakapla aynı vezinde olması sebebiyle ortaya çıktığını belirtmiştir.³⁴⁹

Son olarak ele alınan eserlerden *Menhecü'n-nakd*'da Nûrettin Itr, musahhaf ıstılahını, hadisteki bir kelimenin bilinen görünüşünden farklı bir hale dönüşmesi şeklinde ifade etmiştir. Müellif, birçok taksimatin yapılmış olduğunu bildirerek özet kabilinden kendi taksimine yer vermiştir. Musahhafı, konusu itibariyle isnad ve metinde olmak üzere, ortaya çıkış bakımından görme ve işitme tashîfi olarak ve lafız ve mana bakımından tashîf şeklinde gruplandırmıştır. Son olarak İbn Hacer'in musahhaf ve muharref şeklindeki ayırımından da bahsetmiştir.³⁵⁰

Mütekaddimûn döneminde kavramın belli bir tarifi yapılmamış olmasa da *el-Kifâye*'de verilen bir örnekten mefhum olarak varlığı anlaşılmaktadır.³⁵¹ İbnü's-Salâh tanıma öncülük etmiş ve musahhaf hadisin kapsamını ve kısımlarını belirleyerek örnekler vermiştir.³⁵² Metne dair verdiği örneklerden birinin İbn Hacer'in ayırımını yapmış olduğu ve ilk defa ıstılah olarak kullandığı muharref kapsamına girdiği söylenebilir.

II. MEVZÛ HADİS

Mevzû kelimesi mütekaddimûn dönemi eserlerinden *er-Risâle*'de geçmemektedir. Aynı şekilde Müslim'in *Mukaddimesi*'nde mevzû kelimesi bulunmamakla beraber yalancılık ve kasten yalan uydurma ile ilgili bir bâb

³⁴⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 471-478.

³⁴⁹ Subhî es-Sâlih, '*Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*', s. 254-259.

³⁵⁰ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 444-446.

³⁵¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 272.

³⁵² Bk. 242, 243 ve 244. dipnot.

mevcuttur.³⁵³ Müellif eserin başka bir yerinde ise “kavlün muhtera” (uydurulmuş bir söz) terkiibini kullanmıştır.³⁵⁴ Tirmizî’de de mevzû kelimesi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. *Ma’rifetü ulûmi’l-hadîs* içerisinde mevzû terimi sadece yirmi sekizinci nev’de “şâzın bilinmesi” başlığı altında bir hadisin mevzû olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.³⁵⁵ *el-Kifâye*’de ise mevzûnun tarifine değinilmemiş olup yine bir hadisin uydurma olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.³⁵⁶

‘*Ulûmü’l-hadis*’de ise İbnü’s-Salâh mevzû için müstakil bir başlık kullanmış olup bunu muhtelak-masnû terimleriyle ifade ederek mevzûu zayıf hadislerin en şerlisi şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca bâtında doğruluk ihtimali taşıyan zayıf hadislerin tersine hangi manada olursa olsun hadisin durumunu yani mevzû olduğunu bilen bir kimsenin rivayet etmesinin helal olmadığı söylenmiştir.³⁵⁷ Irâkî ise eserinde İbnü’s-Salâh ile aynı tanımı yaptıktan sonra ahkâm, tergîb ve terhîb gibi her ne manada olursa olsun mevzû hadisin caiz olmadığını belirtmiştir.³⁵⁸

İbn Hacer *en-Nüket*’te İbnü’s-Salâh’ın tanımlarını zikretmiş ve İbnü’s-Salâh’ın “mevzû zayıf hadislerin en şerlisidir” şeklindeki ifadesinde mevzûu hadis kategorisinde zikretmesini bu konunun zayıf hadis bölümünde incelenmiş olmasına bağlamıştır.³⁵⁹ *Nüzhetü’n-nazar*’da ise hadise mevzû hükmünü vermenin kesin bilgiyle değil zann-ı gâlib ile olduğuna vurgu yapmıştır. Zira râvînin doğru söyleyebileceğini, fakat hadis ehlinin bu mevzûları ayırt edebilecek güçlü bir melekeye sahip olduğunu belirtmiştir.³⁶⁰ Süyûtî aynı şekilde İbnü’s-Salâh’ın tarifine yer vererek mevzû olduğunu belirtmek niyeti dışında mevzûun rivayet edilmesinin haram olduğunu ifade etmiştir.³⁶¹ Emîr es-San‘ânî, eserinde İbnü’s-Salâh’ın yorumlarına yer verdikten sonra uydurulan şeye muhtelak ve aynı zamanda masnû da denilebildiğini kaydetmiştir. Bu eserde Irâkî’den nakille bir senedde yalancı bir râvînin bulunmasının o hadisin mevzû olmasını gerektirmediği düşüncesine yer vermiştir.³⁶²

³⁵³ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 7-8.

³⁵⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 18.

³⁵⁵ Hâkim en-Nisâbü’rî, *Ma’rifetü ulûmi’l-hadîs*, s. 397.

³⁵⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 48.

³⁵⁷ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 99.

³⁵⁸ Irâkî, *Fethu’l-mugîs*, s. 101.

³⁵⁹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 299.

³⁶⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 64.

³⁶¹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 239.

³⁶² Emîr es-San‘ânî, *Tavzîhu’l-efkâr*, II, 68-70.

Leknevî, *Zaferü'l-emânî*'de mevzû ıstılah olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.), sahâbeye ya da onların dışında bir kimseye uydurulmuş yalan şeklinde tanımlamıştır. Sahâbeye ve ondan sonra gelenlere yalan nisbet edilerek ortaya çıkarılan haberlerin de mevzûa dâhil edildiğini ifade eder. Fakat mutlak olarak mevzû denildiğinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnad edilen, onun adına uydurulan şeylerin kastedildiğini, başkasına yalan nisbet edilince ise “bu filancaya uydurulmuştur” şeklinde belirtildiğini ifade etmiştir.³⁶³

Ahmed Naîm eserinde, mevzû hadisi metâin-i aşereden ta'n noktalarının ilki olan kizb başlığı altında incelemiştir. Kizbden kastın kizb ale'r-Resûl olduğunu belirttikten sonra Hz. Peygamber'den (s.a.v.) buyurmadıkları bir sözü müteammiden rivayet etmekle müttehem olmanın ta'n noktalarının en şiddetli kısmı olduğunu ve böyle bir hadise mevzû ve muhtelak denildiğini ifade etmiştir.³⁶⁴ Ahmed Muhammed Şâkir eserinde sadece mevzûun lügat tanımına ve bilinme yollarına yer verdikten sonra genel olarak yalancıların, iftiracıların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbet ettiği uydurulmuş haberdir, şeklindeki mevzû tanımına yer vermiştir.³⁶⁵ Subhî es-Sâlih ise benzer bir şekilde mevzû hadisi yalancıların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iftirâen uydurarak nisbet ettikleri haberdir, şeklinde ifade etmiştir.³⁶⁶

Son olarak *Menhecü'n-nakd* eserinde Nûrettin Itr, mevzû hadisin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile arasında gerçek bir bağ olmayan, ona nisbet edilmiş yalan söz olduğunu ifade etmiştir. Bunun hadis olmadığını fakat bazılarının, râvînin iddia etmesi nazarıyla hadis diye isimlendirdiklerini belirtmiştir. Bu sözlerin çoğunluğunun hükemânın sözleri, misaller ve uyduranın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbet ettiği sahâbenin sözlerinden oluştuğunu söylemektedir.³⁶⁷

İlk dönem itibariyle mevzû hadis ıstılah olarak mütekaddimûn dönemi eserlerinde yer almasa da mefhum olarak bulunmakta ve bazı hadisler için “uydurma bir söz” şeklinde ifadeler kullanılmıştır. İncelenen eserler içerisinde müstakil başlık altında mevzû hadisin tarif ve kapsamına değinen ilk müellif İbnü's-Salâh'tır. Mevzû hadis müellifler tarafından merdud hadislerin en şerlisi olarak değerlendirilmiştir. Daha

³⁶³ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 418-419.

³⁶⁴ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 282.

³⁶⁵ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 245.

³⁶⁶ Subhî es-Sâlih, *'Ulümü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 263.

³⁶⁷ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 301.

sonraki dönemlerde tanıtımında, konunun kapsamında ve işleyiş sırasında büyük değişiklikler olmamıştır. Farklı bir bilgi olarak mevzû hadis bazı eserlerde matrûh ve metrûk ile karşılaştırmalı olarak işlenmiştir.

Örnek verilecek olursa Leknevî eserinde mevzûun zayıf hadislerin en şerlisi ve kötüsü olduğunu belirttiikten sonra matrûh hadisin mevzûa en yakın konumda olduğunu, müelliflerin çoğunun bunu göz ardı ettiğini fakat Zehebî'nin bunu müstakil bir başlık olarak alıp “zayıftan aşağı, mevzûdan yüksek bir konumda bulunan hadis” şeklinde tarif ettiğini kaydetmiştir. İbn Hacer'in de mevzûun hakikatte metrûk olduğunu ve Nuhbetü'l-fiker'de müttehem bi'l-kizb râvînin rivayet ettiği şey şeklinde tanımladığını bildirmiştir.³⁶⁸ Bu karşılaştırmadan sonra matrûh hadis yukarıda geçtiği tanımla da anılmıştır.

Son dönem eserlerinde de mevzû konusunun büyük farklılıklar içermemesi ilk dönemlerden beri mahiyet, keyfiyet bakımından aynı olmasıyla ilgilidir. Nitekim başka ıstılahların manası zamanla değişerek çok farklı anlamlar ihtiva edebilmektedir, fakat mevzû hadisin tanımı ve çıkış tarihi, nedenleri, uydurmacıların özellikleri gibi içerdiği konular geçmişten günümüze çok büyük değişim göstermediği tespit edilmiştir.

³⁶⁸ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 419; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 297.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERDUD HADİS TÜRLERİNİN BİRBİRİYLE İRTİBATI VE MUKAYESESİ

I. SENEDDEKİ İNKİTÂ SEBEBİYLE ZAYIF OLAN HADİS TÜRLERİNİN BİRBİRİYLE İRTİBATI

Hadisin râvî zincirinde meydana gelen inkıtânın isnaddaki konumuna ve düşen râvîlerin sayısına göre hadis, ikinci bölümde de zikredildiği gibi muallak, mürsel, mu'dal, munkatı' ve müdelles isimlerini alır. Bu türlerin tarifleri üzerinden birbiri ile ilişkisi ve aralarındaki farklar hadis âlimlerinin yapmış oldukları izahlar ışığında aşağıda zikredilecektir.

A. Muallak Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

Burada muallak hadisin munkatı', müdelles ve mu'dal hadis türleri ile irtibatından bahsedilecektir.

Hadisin isnadında meydana gelen inkıtâ senedin baş tarafından yani musannifin bulunduğu kısımdan olursa bu rivayet muallak hadis olarak isimlendirilir.³⁶⁹ Râvî veya râvîlerin senedin ortasından veya sonundan düşmesi durumunda muallak hadis tabirinin kullanılmadığı böyle rivayetlerin genel kabule göre inkıtâ, irsâl ve i'dâl türlerinden birine dâhil edileceği bilinmektedir.³⁷⁰ Muallak hadisi sahih, hasen ve zayıf hadis arasında müşterek olan kavramlar içerisinde zikreden Subhî es-Sâlih, bazı âlimlerin muallak hadisi, isnadından bir kişinin düştüğü veya mübhem bir kişinin zikredildiği munkatı' hadisin bir kısmı saydiklarından bahsetmiştir.³⁷¹

Yukarıdaki tanımına ek olarak hadisi rivayet eden kişinin hazfedilip üstündeki kimseye izafe edilerek rivayet edilmesi durumu da muallak hadis kapsamına dâhil edilmiştir. Ancak hazfedilen kişinin üstündeki râvînin musannifin şeyhi olması durumunda o hadisin muallak olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Zira hazfeden musannifin müdellis bir râvî olması durumunda hadis muallak değil müdelles hadis kapsamına girmektedir. Râvî müdellis değilse o takdirde hadis, muallak addedilir.³⁷²

³⁶⁹ Muallak hadis kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ayşe Nur Yamanus, *Hadis Usûlünde Mu'allak Kavramı*, (yüksek lisans tezi, 2013), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³⁷⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 70; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 184; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 158.

³⁷¹ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 225.

³⁷² İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 69; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 58.

İbn Hacer muallak ile mu‘dal hadis arasında mantık ilmindeki ifadesiyle umum husus min vech³⁷³ farkı olduğunu ifade etmiştir. Bunu şöyle izah etmek mümkündür: Mu‘dal hadisin tarifindeki “isnadından peş peşe iki veya daha fazla râvînin düşmesi” kaydı muallak şekillerinden birinde bulunabilirken muallak hadisin tarifindeki bu düşmenin “senedin baş tarafından musannifin tasarrufuyla gerçekleşmesi” kaydıyla muallak mu‘dal’dan ayrılmaktadır.³⁷⁴ Binaenaleyh isnadın ortasından peş peşe iki râvî düşürüldüğünde o muallak değil, mu‘dal hadis kapsamına girmektedir. Senedin baş tarafından yalnızca bir ravi düşürüldüğü zaman ise bu hadis mu‘dal değil, muallak olmaktadır.³⁷⁵

B. Munkatı‘ Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

Munkatı‘ hadisin mürsel, mu‘dal ve müdelles hadis ile irtibatı bulunmakla birlikte bunların izahı aşağıda yapılacaktır.

Mütekaddimûn döneminde mürsel hadis genel olarak tâbiîn Hz. Peygamber’den (s. a. v.) rivayeti şeklinde tanımlanarak sahâbe râvîsi düşmüş olan hadis şeklinde telakki edilmiş olmakla birlikte mürsel hadisin, senesinde inkıtâ meydana gelmiş olan yani muttasıl olmayan rivayetler için de kullanıldığından bahsedilmiştir. İbnü’s-Salâh mürsel hadisin tanımı hakkında ihtilaf olduğundan bahsederek üç çeşit tanım zikretmiş ve bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Birinci tanıma göre tâbiîne ulaşmadan önce isnadda inkıtâ olması durumudur.³⁷⁶ Hâkim en-Nisâbûrî bu tanımı munkatı‘ hadis bahsinde munkatı‘ın üçüncü nev‘i olarak ele almış ve bunun mürsel hadis kapsamına değil munkatı‘ hadis kapsamına gireceğini belirtmiştir.³⁷⁷ İbnü’s-Salâh da bu tanım ile alakalı şunları ifade etmiştir; “irsâl tâbiîne mahsustur, tâbiînden önce bir şahıs düştüğünde o munkatı‘ olarak isimlendirilir.”³⁷⁸ *el-Kifâye*’de de irsâl tâbiîn Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayet ettiği şeyler için kullanıldığına dair

³⁷³ Terkip ile alakalı olarak bk. Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1986, s. 22, 23.

³⁷⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 58.

³⁷⁵ Mahmûd Tahhân, *Teyşîru mustalahi’l-hadîs*, s. 93.

³⁷⁶ İbnü’s-Salâh, *‘Ulümü’l-hadîs*, s. 52.

³⁷⁷ Hâkim en-Nisâbûrî, *Ma’rifetü ulûmi’l-hadîs*, s. 184.

³⁷⁸ İbnü’s-Salâh, *‘Ulümü’l-hadîs*, s. 52.

görüş bildirilmiştir.³⁷⁹ Nihayetinde müelliflerinde izahları doğrultusunda bu tarifin munkatı‘ hadis kapsamına girdiği görülmüştür.

İkinci olarak mürsel, tâbiînin küçüklerinin “kâle Rasûlullah” diyerek rivayette bulunmaları şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu tanım İbn Abdilber’den nakille mürsel değil munkatı‘ olarak değerlendirilmiştir. Zira onlar bir veya iki sahabiyle karşılaşmışlardır ve onların rivayetlerinin çoğu tâbiîndendir.³⁸⁰ Mürsel hadisin daha önce zikredilen ve meşhur olan tanımı ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde bu tanım mürsel kabul edilmiştir.

Üçüncü bir tanım olarak da isnadda “fûlân an racül” veya “an şeyh an fûlân” şeklinde mübhem ifadelerin bulunmasından bahsedilmiştir. Hâkim, bu şekilde râvîsinin ismi açık olarak zikredilmeksizin rivayet edilen hadisleri munkatı‘ hadis bahsi içerisinde munkatı‘ın ikinci türü olarak ele almıştır.³⁸¹ Ancak usul ve fıkıh alanında bazı muteber musanniflerin bu tür rivayetlerin hepsini mürsel nev’inden saydıkları da bilinmektedir.³⁸² İbnü’s-Salâh’ın serdettiği bu üç görüş neticesinde mürsel ve munkatı‘ın anlam sınırlarının henüz bu dönemde netleşmediği, âlimler arasında bu konuda fikir ayrılığı olduğu dikkatleri çekmektedir.

Nevevî ise munkatı‘ hadisin yaygın olarak tâbiînin altındaki râvîlerin sahâbeden rivayet ettikleri şeyler için kullanıldığını ifade etmiştir.³⁸³ Nevevî bu ifadeyi İbnü’s-Salâh ve Hâkim’e tabi olarak kullanmıştır. Ancak Süyûtî bunun doğrusunun tâbiînden değil sahâbeden önce mahzuf ya da mechul bir kimsenin rivayetinin munkatı‘ olduğunu beyan etmiştir.³⁸⁴ Zira düşen râvînin tâbiînden önce olduğu söylenirse o takdirde munkatı‘ hadis ile mürsel hadisin anlam sınırları netleşmemiş olacak ve mürsel munkatı‘ın tanımına dâhil olmuş olacaktır. Daha sonraki müelliflerin de munkatı‘ hadisi Süyûtî’nin tarif ettiği şekilde tanımladıkları görülmektedir.

İlk kaynaklardan *er-Risâle*’de ise munkatı‘ hadisin, mürsel hadis ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Yaygın kabule göre burada mürsel ve munkatı‘ hadisin aynı manada kullanıldığı ifade edilmiş olsa da munkatı‘, muttasıl olmayan rivayetler; mürsel

³⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 31.

³⁸⁰ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 53; Irâkî, *Fethu’l-mugîs*, s. 58; Sehâvî, *Fethu’l-mugîs*, I, 153.

³⁸¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma’rifetü ulûmi’l-hadîs*, s. 184.

³⁸² İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 52, 53; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 159.

³⁸³ Nevevî, *et-Takrîb ve’t-teysîr*, s. 170.

³⁸⁴ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 170.

ise tâbiînin Hz. Peygamber'den rivayeti manasına gelmekte olup mürselin munkatı'nın bir şubesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir.³⁸⁵ Böyle bir kanaati destekleyen Yusuf Acar şunları ifade etmektedir:

"Şâfiî kendisine yöneltilen "*İşin farkında olan birisinin munkatı 'hadisi hüccet kabul etmesi mümkün müdür? Munkatı' (hüküm itibarıyla) farklı mıdır? Yoksa munkatı' ile diğerleri aynı derecede midir?*" şeklindeki sorulara verdiği cevapta, munkatı'nın çeşitli olduğunu ve yalnızca sahabeyi gören tabiînden birisinin doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) naklettiği munkatı' haberi bazı şartlarla hüccet kabul ettiğini söyler. O şartların ne olduğunu açıklarken *munkatı'* ifadesini hiç kullanmaz ve onun yerine *irsal* kelimesi ile türevlerine yer verir. Onun bu tutumunun, *mürselin* hem tarifi ve kapsamı hem de hüccet oluşu açısından câlib-i dikkat olduğunu düşünüyoruz. Yani Şâfiî'nin hem kendi zamanına kadar, *muttasıl olmayan bir tarzda Hz. Peygambere izafe edilen ve genel olarak munkatı'* denilen hadislerden sadece tabiînin munkatı'ını ayırarak bazı şartlarla kabul etmesi hem de diğerlerinden ayırdığı bu nevi için *mürsel* tabirini kullanması önemlidir. Üstelik devam eden satırlarda tartışmayı tamamen hadisçilerin ıstılahındaki *mürsel* üzerinden yürütmüştür. Mürsele ilişkin kaleme aldığı bu satırlardan Şâfiî'nin, *mürseli* hadis usulü eserlerindeki anlamıyla bir kavram olarak kullandığı izlenimi doğmaktadır. Dolayısıyla aynı satırlardan hareketle yapılan, onun *mürseli* "munkatı'ı ile müteradif manada" ya da "*bütün munkatı' haberleri kapsayacak genişlikte*" kullanıldığı şeklindeki tespitlerin bir daha düşünülmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz."³⁸⁶

Munkatı hadisin ilk dönemlerde mürsel hadis ile aynı anlamda kullanılması doğru bir tespit olmakla birlikte bu durumun İmam Şâfiî'ye dayandırılması mevzûu bir daha düşünülmesi ve ayrıntılı olarak tetkik edilmesi gereken bir durum olabilir.

İbn Hacer'in açık inkitâ olarak tavsif ettiği munkatı' hadiste râvînin kendisinden rivayette bulunduğu kimseyle muasır olmaması durumu söz konusu iken gizli inkitâ olarak nitelendirilen müdelles hadisin çeşidi olan tedlîsü'l-İsnâdda ise muasır veya mülaki olduğu birinden işitmediği bir hadisi nakletmesi durumu vardır.³⁸⁷

Munkatı' bazı hadis âlimleri tarafından lügat manasına binâen senedin hangi tarafında olursa olsun isnadı muttasıl olmayan hadis şeklinde tanımlanmış ve böylece mürsel, muallak ve mu'dal hadis çeşitleri munkatı' grubuna dâhil edilmiştir.³⁸⁸ Ancak munkatı' hadis tâbiîne ulaşmadan önce bir râvînin kendisinden hadis işitmediği bir

³⁸⁵ Munkatı' hadisin sahâbî râvîsi düşen mürsel hadis manasında kullanıldığını ifade eden örnekler için bk. Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 2014, s. 182. Yücel aynı yerde munkatı' ile mürselin Şâfiî tarafından aynı anlamda kullanıldığını beyan etse de bu iddia ile alakalı Yusuf Acar'ın aşağıda verilecek olan tespitleri daha isabetli görülmüştür.

³⁸⁶ Yusuf Acar, *Zayıf Hadisin Amel Karinesiyle Desteklenmesi ve Tirmizî'nin Sünen'i*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, sayı: 37, s. 46-47.

³⁸⁷ Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, s. 414-418.

³⁸⁸ Mahmûd Tâhân, *Teysîru mustalahi'l-hadis*, s. 94.

kimseden rivayette bulunması³⁸⁹ şeklinde tanımlanarak mürsel hadisten ayrılmıştır. Daha sonra İbn Hacer tarafından munkatı‘ hadis isnadda yalnızca bir veya peş peşe olmamak şartıyla ikiden daha fazla râvîsi düşen hadis şeklinde tanımlanarak³⁹⁰ mu‘dal hadisle aralarındaki fark netleştirilmiştir. Fakat munkatı‘ ile muallak hadis arasındaki fark mevcut tanımlarla net bir şekilde tayin edilememiş olup daha önce bahsi geçtiği üzere bazı âlimlerin muallak hadisi, isnadından bir kişinin düştüğü veya mübhem bir kişinin zikredildiği munkatı‘ hadisin bir kısmı saymaları³⁹¹ iddiasını desteklemektedir.

C. Mu‘dal Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

Hâkim’e göre muttasıl müsned isnadı bulunan bir hadisin etbau’t-tâbiînin tâbiînden rivayette bulunması suretiyle sahâbe ve Hz. Peygamber’i (s. a. v.) düşürmesi mu‘dal hadis kabilindedir.³⁹² Bu görüşü İbnü’s-Salâh da benimsemiş³⁹³ ve Irâkî mu‘dalın bu tanımını mu‘dal hadisin ikinci kısmı olarak tavsif etmiştir.³⁹⁴ Emîr es-San‘ânî, Hâkim’in bu tanımını mu‘dal hadisin bir nevi kabul etmesine karşılık Irâkî’nin bunu mu‘dalın ikinci türü olarak değerlendirmesi görüşünü daha isabetli ve güzel bulmuştur.³⁹⁵ Ancak Süyûtî, İbn Cemâa’dan nakille bu tür rivayetlerin mu‘dal değil mürsel olduğu kanaatini belirtmiştir.³⁹⁶

Mu‘dal hadis konusu dönemin usul eserleri içerisinde genellikle munkatı‘ hadis bahsi ile birlikte yahut munkatı‘ başlığının hemen ardından ele alınarak işlenmiştir.³⁹⁷ Zira daha önce de zikredildiği gibi İbnü’s-Salâh *Ulûmü’l-hadîs*’inde “her mu‘dal munkatı‘dır ancak her munkatı‘ mu‘dal değildir” diyerek mu‘dalı munkatı‘ın bir şubesi olarak tavsif etmiştir.³⁹⁸ İbnü’s-Salâh’ın lügat manasıyla munkatı‘ın isnadı inkitâa uğramış olan hadis tarifine dayanarak mu‘dal hadisi onun bir şubesi olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür.

³⁸⁹ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *Ma‘rifetü ulûmi’l-hadîs*, s. 181-185.

³⁹⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 61.

³⁹¹ Subhî es-Sâlih, *‘Ulûmü’l-hadîs ve mustalahuhu*, s. 225.

³⁹² Hâkim en-Nisaburî, *Ma‘rifetü ‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 205.

³⁹³ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 60.

³⁹⁴ Irakî, *Fethu’l-mugîs*, s. 64.

³⁹⁵ Emîr es-San‘ânî, *Tavzihu’l-efkâr*, s. 327.

³⁹⁶ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s.179.

³⁹⁷ Misalleri için bk. Irakî, *Fethu’l-mugîs*, s. 63; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s.170, 177.

³⁹⁸ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 59.

İbnü's-Salâh, tebeü't-tâbiîn dışındakilerin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) yahut Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer (r. anhuma) ve o ikisi dışındakilerden rivayetleri ve de kitap sahibi musanniflerin senedsiz bir şekilde “kâle Rasûlullah” diyerek rivayet ettikleri hadisleri mu‘dal olarak tanımlamıştır.³⁹⁹ Ancak Babanzâde Ahmed Naîm İbnü's-Salâh'a muhalif olarak musanniflerin bu şekilde senedsiz rivayeti için “bu mu‘dal değil muallaktır” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.⁴⁰⁰ Ahmed Muhammed Şâkir de Hatîb'in eserlerinden birinde böyle rivayetleri senedinin muttasıl olmaması sebebiyle mürsel diye isimlendirdiğini bildirmiştir.⁴⁰¹ Söz konusu tarif için âlimler üç farklı kavramdan bahsetmişlerse de bu tanımın muallak hadis kapsamına girdiğini söylemek daha isabetli bir görüş olacaktır.⁴⁰²

D. Mürsel Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

Sehâvî mürsel hadisin fukaha, usul ehli, Hatîb ve bazı muhaddisler indinde hangi şekilde olursa olsun senedi inkitâa uğramış hadis şeklinde tanımlandığını ve böylece munkatı' manasında kullanıldığını ifade etmiştir.⁴⁰³ Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889) de fukahâ ve usulcülere göre hadisin isnadında meydana gelen kopukluğun neden olduğu her hadis türünün mürsel ismine ıtlak edildiğini beyan etmiştir.⁴⁰⁴

Mürsel hadisin müdelles hadis ve munkatı' hadis ile irtibatı bulunmakla birlikte bu aşağıda izah edilecektir. Müdellis, hadisi naklettiği kişiden o hadisi işitmemiştir, işitmiş vehmi uyandırır. Mürselde ise işitmediği hadisi işitmiş, karşılaşmadığı kimseyle karşılaşmış olması gibi bir zan uyandırma durumu söz konusu değildir. Müdelles ile mürsel arasındaki fark da müdellisin duymadığı şeyi duymuş vehmi uyandırdığı mütesâhil tavrından ileri gelmektedir.⁴⁰⁵ Bu sebeple âlimler irsâl yapanı zemmetmemiş, müdellis râvîleri zemmetmişlerdir.⁴⁰⁶ Râvî ile kendisinden hadis naklettiği kimse muâsır olmayıp râvî de tâbiînden olursa hadis mürsel olur, râvî tâbiînden değil ise o takdirde

³⁹⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 60.

⁴⁰⁰ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 150.

⁴⁰¹ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 167.

⁴⁰² Ayrıntılı bilgi için bk. Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s.236.

⁴⁰³ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 154.

⁴⁰⁴ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Merâsîl*, ts. s. 31.

⁴⁰⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 374; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 198; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 570.

⁴⁰⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 384; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 198.

hadis munkatı' olmaktadır.⁴⁰⁷ Buna ek olarak hicri ilk üç asırda munkatı' ve mürsel hadislerin senedi muttasıl olmayan rivayetler için kullanıldığı⁴⁰⁸ dikkate alındığında müdelles hadisin senedinde meydana gelen inkıtâ sebebiyle mürsel ve munkatı' hadis kapsamına dâhil edilebileceği söylenebilir.⁴⁰⁹

E. Müdelles Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

Müdelles hadisin muallak ve mürsel hadis ile irtibatından yukarıda bahsedilmiş olup burada mürsel-i hafî ile irtibatından söz edilecektir. Müdelles hadis tarifinde yer alan muâsarât şartı ile birlikte mülâkî olmak durumuna da açıklık getirmek gerekmektedir. Bu noktada mürsel-i hafî kavramından bahsetmek de önem arz etmektedir. Mürsel-i hafî, râvînin muasır olup da karşılaşmadığı kimseden tahdis ettiği hadis manasındadır. Zira onunla kendisinden hadis rivayet ettiği kişi arasında bir vasıta vardır. Müdelles ile mürsel-i hafî arasında çok ince bir fark bulunmaktadır. Tedlîs, kendisiyle karşılaştığı bilinen kimseden rivayette bulunan râvîye aittir, fakat râvî onun muasırı olursa ve râvînin onunla karşılaşp karşılaşmadığı bilinmezse hadis o zaman mürsel-i hafî olur.⁴¹⁰

Tedlîsin tarifine, mülaki olmayı değil de muâsaratı dâhil eden kimsenin tedlîsin tarifine mürsel-i hafîyi de dâhil etmesi gerekir. Doğru olan her ikisini de birbirinden ayırmaktır. Tedlîste muasır olma dışında likâ şartı itibara alınırsa hadis âlimlerinin, muhadramların Hz. Peygamber'den (s. a. v.) rivayetlerini tedlîs değil de mürsel-i hafî kabilinden olduğuna dair görüşlerinin isabetli olduğu ortaya çıkacaktır. Zira tedlîsde yalnızca muâsarât itibara alınırsa Hz. Peygamber (s.a.v.) ile aynı asırda yaşayan ancak mülaki olup olmadıkları bilinmeyen muhadramlar müdelles olurlar.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 165.

⁴⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yücel, *Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 180-182.

⁴⁰⁹ Müdelles hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cüneyt Coşkun, *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, (yüksek lisans tezi, 2006), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴¹⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 62.

⁴¹¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 62, 63.

II. RÂVÎDE CERHİ GEREKTİREN HALLER SEBEBİYLE ZAYIF OLAN HADİS TÜRLERİNİN MUKAYESESİ

Râvînin metâin-i aşere olarak isimlendirilen kusurlardan biri veya birkaçına sahip olması sonucu cerh edilmesiyle zayıf hadislerden sayılan türlerin birbiriyle ilişkisi ve mana yönünden aralarındaki ihtilaflarından bahsedilecektir.

A. Metrûk Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

Burada metrûk hadisin münker, matrûh, mevzû hadis ile ilişkisinden bahsedilecektir. Metrûk hadisi, münker hadis konusu içerisinde işleyen Süyûtî burada bilinen kaidelere muhalefet eden, çok yanılan, fâsık ve gâfil râvînin hadisini de metrûk hadis kapsamına dâhil ederken⁴¹² İbn Hacer bu sıfatları haiz râvînin rivayetini münker olarak değerlendirmiştir.⁴¹³ İbn Hacer münker hadisin tanımında muhalefet kaydını şart koşmayıp fuşş-u galat sahibi, çok yanılan ve fâsık kimselerin hadisi münker diye isimlendirmiştir.⁴¹⁴

Ahmed Naîm, metrûk hadis ile mevzû hadisin arasını ayırmış ve dinin zarûreten bilinen kaidelerine aykırı olarak rivayetinde teferrüd eden râvînin hadislerinde yalan töhmetinin zannî delil ile kabul edilmiş olacağını ve bunun mevzû hadis addedileceğini beyan etmiştir. Günlük hayattaki yalancılığıyla fâsık sayılan râvînin rivayetine ise metrûk ve matrûh denileceğini belirtmiştir.⁴¹⁵ Dolayısıyla yalancılıkla itham edilen râvînin yalnızca günlük hayatında yalanı vâki olursa onun hadisi metrûk kabul edilmiştir.

Ahmed Naîm burada metrûk ile matrûh hadisi aynı manada kullanırken⁴¹⁶ Nûrettin İtr matrûh hadisi zayıf hadisten düşük mevzû hadisten yüksek hadis şeklinde tanımlamış ve bu ikisini ayrı başlıklar halinde merdûd hadisin türü olarak ele almıştır. Buna ek olarak o iki kavramın yakın anlamlı olup metrûkun mevzû hadise daha yakın

⁴¹² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 203.

⁴¹³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 68.

⁴¹⁴ Münkerin bu tanımı için bk. İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 68.

⁴¹⁵ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 294, 295.

⁴¹⁶ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 295.

olmasıyla aralarında fark olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁷ Zehebî matrûh hadisi müstakil bir nev' olarak değerlendirerek mevzû ve metrûktan ayırmıştır.⁴¹⁸

B. Şâz Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

Burada Halîlî'nin şâz hadis tanımı açısından bazı hadis çeşitleriyle ilişkisinden bahsedilerek münker, muztarib ve muallel hadis türlerinin bazı tarifleri bağlamında şâz hadis ile irtibatına değinilecektir.

Halîlî hadis hafızlarının görüşüne tabi olarak şâz hadisi râvîsi sika olsun olmasın tek isnadı bulunan hadis şeklinde tanımlamıştır.⁴¹⁹ Halîlî şâzda teferrüde itibar etmiş, onu muhalefetle kayıtlamamıştır. Bu şekilde şâz ile ferd-i mutlâkı aynı görmüştür.⁴²⁰ Ayrıca müellif, sikanın hadisin senedinde yahut metnindeki bir lafız veya cümlede teferrüd etmesi manasına gelen ziyâdetü's-sika ile şâz terimlerinin çok benzediğini ifade ederek bu ikisini ayırmak için çok derin bir bakışa sahip olmak gerektiğini vurgulamıştır.⁴²¹

İbnü's-Salâh münker hadisin kapsamı hakkında iki şekilde tavsifte bulunmuştur. İlkinde bir râvînin sika râvîlere muhalefet ederek münferiden rivayet ettiği hadisleri münker kabul ederek⁴²² münker ve şâzı aynı anlamda kullanmıştır ki İbn Hacer, İbnü's-Salâh'ın bu görüşünde yanıldığını belirtmiş ve iki kavram arasında muhalefetin şart koşulması yönünden birliktelik olup şâz hadisin sika râvînin rivayeti olduğunu, münker hadisin ise zayıf râvînin rivayeti olduğunu söyleyerek aralarındaki farka vurgu yapmıştır.⁴²³ İkinci tavsifinde İbnü's-Salâh sika olmayan bir râvînin teferrüd ettiği hadisi de münker kapsamında zikretmiştir.⁴²⁴

⁴¹⁷ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 300, 301.

⁴¹⁸ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 297.

⁴¹⁹ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 77; Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 75; İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 134; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 195; Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 357; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 121; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 179; Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 197.

⁴²⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 134; Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s. 357.

⁴²¹ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 429.

⁴²² İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 81.

⁴²³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 52.

⁴²⁴ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 82.

Muztarib hadis, birbirine muhalif iki rivayetin aralarında tercih yapılamaması sebebiyle meydana gelmektedir. İki rivayetten biri diğerine tercih edilirse rivayetlerden hiçbiri muztarib olmaz. Tercih edilen rivayete mahfûz ve ma'rûf, kendisine tercih edilene de şâz ya da münker denilir.⁴²⁵

Hâkim ma'lûl hadisi bir hadisin diğerine dâhil edilmesi yahut bir râvînin hadiste vehme kapılması yahut birinin mürsel olarak rivayet ettiği hadisi vehim sahibi bir râvînin mevsul olarak rivayet etmesi gibi illetlerin vuku bulduğu hadis şeklinde tanımlamış ve şâz ma'lûl dışındadır, şâz hadiste böyle bir illet vuku bulmaz, demiştir.⁴²⁶ Ma'lûl hadisin illeti gizli ve kapalı olmasına rağmen tanınabilmektedir. Ancak şâz, ma'lûlden daha ince bir ilim olduğu için şâzdaki illeti yalnızca ilimde derin anlayışa ve yüksek bir mertebeye sahip kişiler anlayabilir. Şâzın dakik olmasının sebebi ise onun çoğu zaman bir mütâbîinin bulunmayışındadır.⁴²⁷

C. Maklûb Hadisin Diğer Hadis Türleriyle İrtibatı

İbn Hacer maklub hadis içerisinde geçen kalb-i mürekkebe türünü ve Buhârî örneğini muztarib hadis bahsinde zikretmiştir. Râvîlerin veya metnin ibdâli Buhârî örneğinde olduğu gibi bazen imtihan maksadıyla yapılır. Bu maksatla yapılan ibdâlin şartı hadislerin öylece bırakılmaması ve ihtiyacın sonunda bu karıştırma işinin de son bulmasıdır. İbdâl bir maslahat sebebiyle değil de rivayette rağbeti artırmak gibi bir kasıtlarla yapılırsa o takdirde mevzû hadisin bir nev'i olur. İbdâl hata neticesinde meydana gelirse o zaman hadis maklûb ya da muallel olur.⁴²⁸

⁴²⁵ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 312; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 221; Tehânevî, *Kavâid fi ulûmi'l-hadîs* s. 44; Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 433.

⁴²⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rîfetü ulûmi'l-hadîs*, s. 394.

⁴²⁷ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 219; Emîr es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, I, 341; Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 199.

⁴²⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 73-75; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 315.

III. MERTEBELERİ AÇISINDAN MERDUD HADİS TÜRLERİ

Merdud hadis daha öncede bahsi geçtiği üzere sahih ve hasen hadis sıfatlarını taşımayan haberleri kapsamaktadır. Bu sıfatları taşımayan hadislere zayıf hadis denilmektedir. Hadisin zayıflığını senedin muttasıl olamaması ve râvîde tenkiti gerektiren bir halin bulunması etkilemekle birlikte bu vasıfların bazıları diğerlerinden daha mühim olup bu durumda hadisin zayıflık derecesi farklılık arz ederek hadis çeşitleri de çoğalır. Zira sahih ve hasen hadis de li-zâtihi ve li-gayrihi kısımlarına ayrılarak aralarında farklı derecelere itibar edildiği gibi zayıf hadis için de birçok derece söz konusudur.⁴²⁹

Haberin zayıf olmasının sebebini bilmek onun derecesi ve hükmünü tespit etmek açısından büyük önem arz etmektedir. Zayıf hadis çeşitlerinin tespiti, sayım ve tasnifi, her bir zaaf çeşidi ile ilgili bir ıstılahın belirlenmesi hadis ilminin gelişim seyrine paralel bir ilerleme kaydetmiştir. Hakikatte hadis rivayetinin yoğun olduğu ilk üç asırda tüm zayıf hadis çeşitleri ortaya çıkmıştı. Ancak bu çeşitlerin tespiti, tasnifi ve birer terim ile ifadelendirilmesi senet ve metinlerin detaylı ve mukayeseli bir tetkikini gerektirmekteydi. Bu bakımdan zayıf hadis çeşitleri ile ilgili tespitler yapıp değerlendirilmelerde bulunulması hadislerin tasnif faaliyetlerinden çok daha sonraları dahi varlığını sürdürmüş, bu hususta yeni içtihatlarda bulunulmaya devam edilmiştir. İctihadın bulunduğu her yerde ihtilafın da kaçınılmaz oluşundan ötürü hadis imamlarının zayıf hadis çeşitleri hakkındaki görüşlerinde de farklılıklar bulunmaktadır.⁴³⁰

Zayıf hadis çeşitleri hakkında İbnü's-Salâh, İbn Hibbân'ın zayıf hadis taksiminde mübalağa yaparak sayısını kırk dokuza kadar çıkardığını ifade etmiş⁴³¹ Irâkî ise zayıf hadisin kırk iki çeşidinden bahsetmiştir.⁴³² Zayıf hadislerin altmış üç nev'i olduğunu söyleyenler bulunmakla birlikte onun yüz yirmi dokuz kısma ayrıldığı kanaatinde olanlar da vardır. Ayrıca Süyûtî Münâvî'nin zayıf hadisleri akla itibarla yüz yirmi dokuz kısma, mevcudiyetinin mümkün olmasına itibarla seksen bir kısma

⁴²⁹ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 270, 271.

⁴³⁰ Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Zayıf Hadis Rivayeti*, İstanbul 2011, s. 161.

⁴³¹ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 41.

⁴³² Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 48, 49.

ayırıldığını da belirtmiştir.⁴³³ Bu rakamların elde mevcut zayıf hadis çeşitlerine bakılarak oluşturulduğu söylenemez. Aksine zayıf hadis çeşitlerine dair verilen rakamlar matematiksel hesaplamalara dayalı olarak ileri sürülmüştür.⁴³⁴

Zayıf hadis çeşitlerinin sayısı noktasında ortaya konulan bu rakamlar zikredildiği gibi farklılık arz etmekle birlikte temelde zayıf hadis çeşitleri, seneddeki inkıtâ ve râvînin ta'n edilmesi sebeplerine dayanmakta olup yaklaşık on beş zayıf hadis çeşidinden bahsedilmektedir. Bu zayıf hadis türleri zaaf bakımından eşit olmamakla birlikte hadis türlerinin mertebesi ve bununla bağlantılı olarak söz konusu hadis çeşitlerinden kendisiyle amel edilebilir olanlar ele alınmaktadır. Binaenaleyh zaafi şiddetli olan hadis türleri bulunduğu gibi zaafi daha hafif olup kendisiyle amel edilebilir olanlar da mevcuttur.⁴³⁵ Zira hadis âlimleri zayıf hadis türlerini derece bakımından çeşitli sıralamalara tabi tutmuşlar ve bunlar içerisinden zaafi giderilebilecek olup kendisiyle amel edilebilir olanları izah etmişlerdir. Bu da zayıf hadisin red sıfatını haiz olup kendisiyle amel edilemeyecek olan türlerini ortaya koymaya imkân sağlamaktadır.

Hadis ehline bir râvî hakkındaki ta'nın en şiddetlisi Hz. Peygamber (s.a.v.) adına yalan rivayette bulunulması en hafifi ise sûû'l-hıfz ile ihtilat kusurudur.⁴³⁶ Merdud hadislerden seneddeki kopukluk sebebiyle zayıf kabul edilen hadis çeşitleri yalancılık ve yalanla itham gibi râvîdeki zaaf sebebiyle zayıf olan hadis çeşitlerine nisbetle şiddetli zayıflık sebebi sayılmamıştır. Râvîdeki cerh sebebi ile zayıf kabul edilen hadisler en şiddetlisinden hafifine göre mevzû, metrûk, münker, muallel, müdrec, maktûb ve muztarib şeklinde sıralanarak İbn Hacer'in de bahsi geçen hadis türlerini bu şekilde tertip ettiği beyan edilmiştir. Hattâbî'nin ise zayıf hadis çeşitlerini zaafın şiddetine göre mevzû, maktûb ve mechûl olmak üzere üç kısımda incelediği zikredilmiştir.⁴³⁷ Bazıları da râvîdeki cerh sebebiyle zayıf kabul edilen hadisleri şiddetlisinden hafifine göre mevzû, metrûk, müdrec, maktûb, münker, şâz, muallel ve

⁴³³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 141.

⁴³⁴ İddia ile alakalı ayrıntılı izahlar için bkz. Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Zayıf Hadis Rivayeti*, s. 161, 162.

⁴³⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 142; Tehânevî, *Kavâid fi ulûmi'l-hadîs* s. 37.

⁴³⁶ Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 338.

⁴³⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 256; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 597.

muhtarib şeklinde sıralayarak inkıtâ sebebiyle zayıf kabul edilen hadisleri de mu‘dal, munkatı‘, müdelles ve mürsel şeklinde tertib etmişlerdir.⁴³⁸

Zerkeşî'nin zayıf hadisleri ortaya çıkış biçimine göre en şerlisinden başlayarak mevzû, müdrec, maktûb, münker, şâz ve muhtarib şeklinde sınıflandırdığı nakleden Süyûtî, bu tertibin güzel olduğunu belirtmiş ancak müdrecten önce metrûk hadisin zikredilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Akabinde de seneddeki inkıtâ sebebiyle zayıf kabul edilen hadisleri mu‘dal, munkatı‘, müdelles ve mürsel şeklinde en şiddetlisinden hafifine göre sıralamıştır.⁴³⁹

Zayıf hadis çeşitleri genel olarak şiddetlisinden hafifine doğru bir tasnife tabi tutulduğu gibi türlerin kendi içerisinde de mertebesi söz konusu edilmiştir. Mürsel hadisin merite olarak en üstünü semâi sabit olan sahâbenin mürselidir. Sonra semâi sabit olmayıp yalnızca rivayeti bulunan sahâbenin mürseli gelmektedir. Bunlardan sonra muhadram olan râvî, Saîd b. Müseyyeb gibi mutkin râvî ve de onları Şa‘bî gibi şeyhlerini titizlikle araştıran kimseler ve Hasan-ı Basrî gibi herkesten hadis alan kimseler takip etmektedir. Katâde ve Zührî gibi küçük tâbiînlerin mürsellerine gelince onların rivayetlerinin çoğu tâbiîndendir.⁴⁴⁰

Sehâvî Cüzcânî'den nakille mürsel, munkatı‘ ve mu‘dal hadisin merite olarak durumundan bahsetmiştir. Mu‘dal hadis hal olarak munkatı‘ hadisten daha kötü görülmüş munkatı‘ hadis ise mürsel hadisten daha aşağı derecede değerlendirilmiştir. Ancak bu tertip mutlak değildir. Zira munkatı‘ hadiste iki veya daha fazla yerden râvî düşmesi gerçekleştiğinde mu‘dal hadis ile eşit konumda olmaktadır.⁴⁴¹

Zayıf hadisin türleri hakkında zikredilen bu tertipler mutlak bir tertip olmayıp umumiyet itibara alınmıştır. Bu tertiplere göre daha şiddetli bir zaafa delalet eden unvana sahip hadisin, derece olarak kendinden üstün olan bir zayıf hadisten daha hafif bir zaafa sahip olduğu da vâkidir.⁴⁴² Yukarıda zikredilen mu‘dal ve munkatı‘ örneği de bu durumu teyit etmektedir.

⁴³⁸ Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 597.

⁴³⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 256.

⁴⁴⁰ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 172.

⁴⁴¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 65; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 179.

⁴⁴² Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 339; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 597, 598.

IV. AMEL EDİLEBİLİRLİK AÇISINDAN MERDUD HADİS TÜRLERİ

Zayıf hadis türlerinin mertebesi ve derecesinin tespiti bu hadis türlerinin ma‘mûlün bih olup olmadığının ortaya konulması için ilk aşama olarak kaydedilebilir. Binaenaleyh zayıf bir hadisle amel edilip edilmeyeceğini tespit etmeden önce onun zayıf olup olmadığına karar vermek gerekmektedir. Bu aşamada hadisin sıhhatinde ve ricâlin sika olup olmadığı konusunda muhaddisler arasında ihtilaf bulunabileceğine de dikkat çekmek yerinde olacaktır.⁴⁴³ Ayrıca hakkında farklı hükümler verilen bir hadis ile ittifakla zayıf kabul edilen bir hadisin değeri amel etme bakımından farklılık arz edecektir. Zira bu sebebe binaen âlimler “zayıf hadis” ve “muzaaf hadis” diye iki ayrı terim kullanmışlardır.⁴⁴⁴

Nitekim zayıf hadisle amel hususunda muhaddisler ve fakihlerin tutumlarında farklılıklar görülmektedir. Onların hadisleri değerlendirme metotlarındaki farklılık zayıf bir hadise mutlak manada merdud hükmü verilmesi noktasında kendini göstermektedir. Bu sebeple zayıf hadisle amel konusunda muhaddislerin ve âlimlerin farklı yaklaşımları göz önünde bulundurularak onların ölçüleri dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirilmelerde bulunulmalıdır.⁴⁴⁵

Zayıf haberlerin bütün türlerinin merdud rivayetler olarak değerlendirilip itibara alınmaması isabetli bir yaklaşım tarzı değildir. Bir hadisin isnadı zayıf olduğu halde mana yönünden sahih bir haber olabilir. Ayrıca haberin isnadındaki ve râvîlerindeki zaafın da mahiyeti ve rütbesinin tespit edilmesi, zayıf kabul edilen haberlerin başka isnadlarının araştırılması da hadisle amel konusunda bir hükme varılmasında takip edilmesi gereken usullerdendir. Daha önce zikredildiği üzere hadislerin değerlendirilmesi hususunun ictheadî olduğu da göz önünde bulundurulması gereken önemli bir mevzûdur.⁴⁴⁶ Genel itibariyle bu kısımda merdud hadis kapsamına dâhil edilen zayıf hadis türlerinin taşıdığı zaaf bağlamında kendisiyle amel edilebilir olanların durumu izah edilmeye çalışılacaktır. Ancak bundan önce genel olarak zayıf hadisle amel hususunda ortaya konulan görüşlerden bahsetmek gerekmektedir.

⁴⁴³ Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul 2014, s. 135.

⁴⁴⁴ Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 137.

⁴⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 141-143.

⁴⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 135-139.

Leknevî bu görüşlerin genel olarak üç kısım olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁷ Birincisinde o konuda başka bir hadis bulunamadığında zayıf hadisle mutlak manada amel edileceği, ikincisinde onunla mutlak manada amel edilemeyeceği ve son olarak bazı şartlarda amel edilebileceği şeklinde beyan edilmiştir.⁴⁴⁸ Zayıf hadisle amel edilebileceği hususunda cumhura göre belirli şartlarla fezâil ve müstehaplık konularında bunun geçerli olduğunu belirtilmiştir.⁴⁴⁹ Bu şartlar da ittifakla şu şekilde sıralanmıştır: Hadisteki zayıflığın şiddetli olmaması, dinin genel esaslarına uygun olması ve amel ederken sübutuna inanılmamasıdır.⁴⁵⁰

Bazı âlimler ise ahkâm-ı şeriyye konusunda da zayıf hadisle amel edilebileceği görüşündedirler. Nitekim onlar zayıf hadisi şerî kaynaklardan biri olan kıyasın önüne geçirmişlerdir. Zayıf hadisle bu alanda amel edilebileceğini fakihlerden Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik, Ahmed b. Hanbel muhaddislerden de Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Ebî Hâtim gibi âlimler kabul etmektedirler.⁴⁵¹

Netice itibariyle zayıf hadisle amel edilemeyeceği görüşünün mevcudiyetiyle birlikte belirli şartlarla amel edilmesi durumunun da söz konusu olduğu sonucuna varılmaktadır. Buna ek olarak bu konu ile alakalı hadis âlimlerinin ve fukahâdan birçok kişinin tafsilatlı görüşleri bulunmaktadır.⁴⁵²

Seneddeki inkıtâ sebebiyle zayıf kabul edilen hadislerin ilki olarak ele alınan muallak hadis söz konusu olduğunda akla ilk gelen isim İmam Buhârî olmaktadır. Bilindiği üzere Buhârî'nin *Sahîh*'i içerisinde 1341 adet muallak rivayet bulunmaktadır. Buhârî'ye nispetle daha az sayıda olmakla birlikte Müslim'in *Sahîh*'inde de muallak rivayetler yer almaktadır. Bu sebeple muallak hadis isnadı munkatı' olduğu için bir zayıf hadis çeşidi gibi görünse de çoğu zaman zayıf hadisler arasında ele alınamamıştır. Daha önce de bahsi geçtiği üzere muallak hadis, sahih hadis bahsi içerisinde ele alınmakla birlikte mu'dal hadis konusuyla beraber işlendiği de görülmüş olup⁴⁵³

⁴⁴⁷ Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdıla li'l-es'ileti'l-aşeretü'l-kâmile*, Beyrut 2005, s. 43.

⁴⁴⁸ Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdıla*, s. 50.

⁴⁴⁹ Muhammed Avvâme, *Eserü'l-hadîsi's-şerîf fi ihtilâfi'l-eimmeti'l-fukahâ*, Kahire 1987, s. 26.

⁴⁵⁰ Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdıla*, s. 43, 44.

⁴⁵¹ Muhammed Avvâme, *Eserü'l-hadîsi's-şerîf*, s. 26, 27.

⁴⁵² Ayrıntılı bilgi için bk. Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdıla*, s. 43-65.

⁴⁵³ Misal için bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 24; Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 29.

müstakil başlık halinde zayıf hadisin bir türü olarak⁴⁵⁴ veya sahih, hasen ve zayıf hadis arasında müşterek olan rivayetler⁴⁵⁵ başlığı altında da zikredildiği vâkidir.

Muallak hadis genel itibariyle isnadının muttasıl olmaması sebebiyle munkatı‘ rivayet olarak değerlendirilerek reddedilir. Zira hazf olunan râvînin durumu bilinmemektedir. Fakat muallak hadis *Sahîhayn* gibi sıhhatine hükmedilmiş olan eserlerde yer alıyorsa bunun için özel bir hüküm söz konusu olmaktadır.⁴⁵⁶ Genel olarak ta‘lîk, sıhhati iltizam olunmuş bir kitapta yer alıyorsa o hadislerin sıhhatine hükmedilmiştir.⁴⁵⁷ Buhârî’deki muallak rivayetler iki türlü değerlendirilmiştir. İlki, kitabın başka bir yerinde mevsûl olarak yer alan ve Buhârî’nin fazla uzatmak endişesiyle hadisin tekrarı halinde kısaltma amacıyla muallak olarak rivayet ettiği hadislerdir.⁴⁵⁸ Böyle rivayetlerin sıhhati tartışılmamakla birlikte bu durum, musannifin hadislerin isnadını tekrar etmemek adına tercih ettiği bir yöntem olarak görülür.⁴⁵⁹

Diğer bir tür ise eserin herhangi bir yerinde müsned şekli yer almayan muallak rivayetlerdir.⁴⁶⁰ Buhârî’nin *Sahîh*’i içerisinde böyle rivayetlerin sayısının 160 olduğu beyan edilmiştir.⁴⁶¹ Bu tür rivayetler Buhârî’nin eserinde cezm sigasıyla rivayet edilenler ve temrîz sigasıyla rivayet edilenler olmak üzere iki şekilde ele alınarak hükmü hakkında yorumlar yapılmıştır. İbnü’s-Salâh ve Nevevî gibi bazı muhaddisler ta‘lîkin yalnızca cezm sigası ile olduğunu beyan ederek cezm sigası ile rivayet edilen hadislerin sıhhatine hükmetmişlerdir.⁴⁶² Bununla birlikte İbnü’s-Salâh temrîz sigasıyla rivayet edilen hadislerin zayıf hadislerde kullanıldığını zikrederek temrîz sigası ile rivayet edilen muallak rivayetleri sahih kabul etmemiştir.⁴⁶³ Buna mukabil Buhârî’nin temrîz sigasıyla hadis rivayet etmesinin sebeplerinden bahsedilmiş ve bu sebeplere bağlı olarak temrîz sigasıyla sahih hadis rivayet ettiği de nakledilmiştir.⁴⁶⁴ Ayrıca *Sahîhayn*’da yer alan ve temrîz sigası ile rivayet edilen hadislerin de sıhhatine

⁴⁵⁴ Misal için bk. İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 58.

⁴⁵⁵ Misal için bk. Cemâleddîn el-Kâsimî, *Kavâidü’t-tahdîs*, Beyrut 2012, s. 180.

⁴⁵⁶ Nûrettin İtr, *Menhecü’n-nakd*, s. 375.

⁴⁵⁷ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 184.

⁴⁵⁸ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 89; Subhî es-Sâlih, *‘Ulûmü’l-hadîs ve mustalahuh*, s. 225.

⁴⁵⁹ Irâkî, *Fethu’l-mugîs*, s. 31.

⁴⁶⁰ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 89; Subhî es-Sâlih, *‘Ulûmü’l-hadîs ve mustalahuh*, s. 225.

⁴⁶¹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 89.

⁴⁶² İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 24; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 89.

⁴⁶³ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 25.

⁴⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 92, 93.

hükmedilmesi görüşünü savunanlar da bulunmaktadır.⁴⁶⁵ Netice itibariyle muttasıl tarîkine yer verilmeyen muallak rivayetler ile ihticâc için ricâlinin ve senedinin tetkik edilmesi hükmün salâhiyeti için gerekli görülmüştür.⁴⁶⁶ Böylece zayıf hadisler arasında zikredilmekle birlikte muallak hadise sahih hükmünün verilebileceği durumların varlığından söz edilmiş olup kendisiyle amel edilebilen zayıf hadislerden addedilmiştir.

Mürsel hadis hakkında ise mütekaddimûn müelliflerinden İmam Şâfiî mürsel hadisin belirli şartlarla kabul edileceğini öne sürerken⁴⁶⁷ Müslim onun dinde hüccet olamayacağını zikretmiştir.⁴⁶⁸ Müteahhirûn dönemi müellifleri ise mürsel hadisle ihticâc hususunda âlimler arasında ihtilaf olduğunu beyan etmişlerdir.⁴⁶⁹ Mürsel hadis rivayeti ile ilgili hükümlere bakıldığında zaman içerisinde bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Bu açıdan mürsel hadis hakkındaki görüşler üç başlık altında özetlenebilir. Birincisi, hadis ehlinin çoğunluğuna göre mürsel hadisin zayıf olduğu ve onunla amel edilemeyeceği görüşüdür. İkincisi ise mürsel hadisin sahih kabul edilmesi ve onunla ihticâc edileceği görüşüdür ki Mâlik b. Enes, Ebû Hanîfe gibi bazı imamlar bunu savunmaktadırlar.⁴⁷⁰ Üçüncüsü ise mürsel hadisin bazı şartlarla kabul edileceği görüşüdür. İmam Şâfiî'nin öncülük ettiği bu görüşü savunan bazı âlimler bulunmaktadır. Şâfiî, mürsel hadisin kabulü için tâbiînin büyükleri tarafından nakledilmesi, güvenilir râvîlerin rivayeti ile uyuşması, mürsel hadisin sahâbi görüşüyle veya güvenilir râvîlerce rivayet edilen başka bir mürsel hadisle desteklenmesi gibi şartlar ileri sürmüştür.⁴⁷¹

Sonuç olarak mürsel hadis sıhhat şartlarından biri olan senedin muttasıl olması şartını kaybetmesi ve böylece düşen râvînin halinin bilinmemesi ya da düşen râvînin sahâbi râvî dışında birisi olma ihtimali gibi sebeplerle merdud hadisler arasında zikredilse de bazı âlimlerin görüşlerine dayanarak belirli şartların vuku bulmasıyla ma'mûlün bih olabilecek bir zayıf hadis türüdür.

⁴⁶⁵ Leknevî, *Zaferû'l-emânî*, s. 133.

⁴⁶⁶ Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, s. 392; Cemâleddin el-Kâsmî, *Kavâidü't-tahdis*, Beyrut 2012, s.180.

⁴⁶⁷ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 235.

⁴⁶⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 18.

⁴⁶⁹ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 59.

⁴⁷⁰ Irâkî, *Fethu'l-mugîs*, s. 59.

⁴⁷¹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 235-239.

Bir diğerk zayıf hadis türü olan müdelles hadisin ma‘mûlün bih olup olmaması mevzûunu izah ederken onun çeşitlerini ayrı ayrı ele alarak hükümlerinden bahsetmek gerekmektedir. Âlimlerin çoğtu tedlîsü’l-isnâdı mekrûh görmüşlerdir. Zira ihticâca layık olmayan bir şeyi ihticâca layıkmiş görüntüsü verdiği gibi müdelles sika olduğu halde aldatmaya benzeyen bu fiil bizzat kendi rivayetiyle de amel edilmemesine sebep olmaktadır. Bu sebeple bazı âlimler bu müdellesi cerhederek hiçbir rivayetini kabul etmemişlerdir. Diğerk bir görüşe göre de mürsel hadisi hüccet kabul eden âlimler tedlîsü’l-isnâdı da kabul etmekle birlikte yaygın kanaate göre mürsel hadis ile ihticâc etmeyi caiz görenler müdellesin rivayetini de caiz görmüşlerdir, mürsel ile ihticâc etmeyenler ise müdelles ravinin rivayetlerini de reddetmişlerdir.⁴⁷²

Tedlîsü’ş-şüyûh tedlîsü’l-isnâddan daha hafiftir ve bunun kerahiyeti râvînin amacına göre değişmektedir.⁴⁷³ Râvî tedlîsi zayıf şeyhinden rivayetinin belli olmaması için yapıyorsa bu tedlîsü’ş-şüyûhun en fenasıdır. Bazılarına göre bu mecrûh sayılsa da sahih olan bunun cerh derecesine varmamasıdır.⁴⁷⁴ Tedlîsü’t-tesviye de tedlîsin kısımlarının en şerlisi olarak değerlendirilmiştir. Zira müdellesin yaptığı bu tedlîs sebebiyle tedlîse başvurmeyen şeyhi itham altında kalmış olmakla birlikte tesviyeden sonra bu hadisle karşılaşan kimsenin hadisin sıhhatine hükmetmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle bunda büyük bir aldatmaca vardır.⁴⁷⁵

Mürsel hadisten daha zayıf kabul edilen munkatı‘ hadis ise âlimler indinde ittifakla zayıf ve merdud kabul edilmiştir. Zira senetten düşen râvînin hali bilinmemektedir.⁴⁷⁶

Mu‘dal hadis ise merdud hadislerin mertebesi işlenirken zikredildiği üzere inkıtâ sebebiyle zayıf kabul edilen hadis çeşitlerinin en şiddetli olarak değerlendirildiği için kendisiyle amel edilen zayıf hadisler grubuna girmemektedir.

Râvîde cerhi gerektiren haller sebebiyle zayıf kabul edilen hadislerin durumuna gelince onlarda bulunan zaafın şiddetine göre kendisiyle amel edilebilirlik açısından

⁴⁷² Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 168.

⁴⁷³ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 76.

⁴⁷⁴ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 193; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 170.

⁴⁷⁵ Irâkî, *Fethu’l-mugîs*, s. 73; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 189.

⁴⁷⁶ Mahmûd Tahhân, *Teysîru mustalahi’l-hadîs*, s. 95.

faklılık arz ettiği bilinmektedir. Bu minvalde zaafî en hafif olanlardan başlamak suretiyle bu hadis türleriyle amel edilip edilmediği aşağıda incelenecektir.

Ta‘n noktalarından olan muhalefet sebebiyle zayıf kabul edilen hadislerden olan muztarib hadis⁴⁷⁷ râvînin zabtının kusurlu olması sebebiyle zayıf hadis türlerine dâhil edilmiştir.⁴⁷⁸ Ancak bazen bir hadiste ıztırab olsa da hadis zayıf olmaz. Zira buradaki ıztırab bazen bir râvî hakkındaki ihtilafın kaynaklanmaktadır. Bu râvî sika ise ismindeki ve nesebindeki bu ihtilafın sıhhatine zarar vermez. Bunun sahih hadislerde örnekleri bulunmaktadır. Râvî sika olmaz ise buradaki zayıflık ıztırab sebebiyle değil râvînin durumu sebebiyledir. Bu ıztırab yalnızca râvî sebebiyle ortaya çıkan zaafînin şiddetini artırır.⁴⁷⁹ Sonuç olarak muztarib hadisin sika bir râvînin isminde, babasının isminde veya nesebinde meydana gelen ihtilaf sebebiyle sıhhatine hükmedilirken senedde ve metinde vuku bulan ıztırabın zayıflığına hükmedilmiştir.⁴⁸⁰

Muhalefet sebebiyle zayıf olan hadis çeşitlerinden bir diğeri olan maklûb hadisin hükmü, hadisi kalbedenin sebebine göre değişmektedir. Kalb kasıtlı yahut dikkat ve ilgi çekmek veya imtihan maksadıyla yapılabildiği gibi bazen de vehim sebebiyle vuku bulmaktadır. Bunu dikkat çekmek maksadıyla kasıtlı bir şekilde yapan kimse yalancılıkla cerh edilir.⁴⁸¹ İmtihan maksadıyla yapılan kalbde bir beis görülmemiştir.⁴⁸² Vehimden dolayı meydana gelen kalb ise illetli hadis kapsamında değerlendirilmiştir.⁴⁸³

Müddrec hadis⁴⁸⁴ ise muhaddis, fukaha ve diğeri âlimlerin icmâi ile kasten yapıldığında idrâc caiz değildir.⁴⁸⁵ Ancak hadiste bulunan garip kelimeleri tefsir etmek için idrâc yapılırsa bu bir cerh sebebi olarak değerlendirilmez.⁴⁸⁶

⁴⁷⁷ Muztarib hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ali Karacelil, *Hadis Usûlü'nde Muztarib Hadis ve Değeri*, (yüksek lisans tezi, 2008), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴⁷⁸ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 94.

⁴⁷⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 229.

⁴⁸⁰ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, I, 221.

⁴⁸¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 322.

⁴⁸² Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 309.

⁴⁸³ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 329.

⁴⁸⁴ Müddrec hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Aydın, *el-Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Faslu li'l-vasli'l müddrec fi'n-nakl adlı eseri bağlamında müddrec hadisler ve değeri*, (yüksek lisans tezi, 2007), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴⁸⁵ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 98; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 309; Mahmûd Tahhân, *Teyssîru mustalahi'l-hadîs*, s. 133.

⁴⁸⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 238.

Muhalefet sebebiyle zayıf sayılan hadis türlerinden olan musahhaf ve muharref hadisin hükmü hususunda tashîf yapan râvîlerin durumundan bahsetmek gerekmektedir. Zira tashîf yapanlar sahih, hasen ve zayıf hadisler olmak üzere bütün hadis nev'ilerini tahrîfe yeltenmişlerdir.⁴⁸⁷ Binaenaleyh burada tashîfte bulunmanın râvîyi yaralayıp yaralamadığı mevzûuna değinmek gerekmektedir. Tashîf muhaddisten nadiren sadır oluyorsa onunla ayıplanmaz, ta'n edilmez fakat bunu çok yapıyorsa onun zayıflığına delalet eder. Zira bu işin ehli olmadığı bir göstergesidir. Sonuç olarak bir hadiste zâhiren tashîf bulunduğu o merdud olmasına rağmen bu durum hadisin aslının sahih olmasına engel teşkil etmez.⁴⁸⁸

Râvîdeki vehim kusuru sebebiyle zayıf olan hadis türlerinde biri de muallel hadistir. Buradaki illet hadisin sıhhatine zarar veren gizli, kapalı ve yaralayıcı bir sebeptir ki bu sıfatları hâiz bir hadis ile amel edilmesine engel teşkil etmektedir. Fakat bazıları, hadisin sıhhatini yaralayıcı türden olmayan bir ihtilaf sebebiyle hadisin illetli olduğunu söylemişlerdir. Sikanın müsned olarak rivayet ettiği bir hadisi mürsel olarak rivayet eden kimsenin irsâli böyledir. Bazıları bunu sahih mâlûl hadis olarak sahih hadisin kısımlarından saymışlardır.⁴⁸⁹

Buraya kadar anlatılanlardan râvînin ta'n edilmesi sebebiyle zayıf hadis grubuna dâhil olan hadis türlerinden bazılarının belirli şart ve durumlarda ma'mûlün bih olduğu görülmüştür. Ancak râvîdeki bazı kusurlar da vardır ki bunları kendisinde taşıyan kişinin rivayetiyle amel edilebilirlik söz konusu olamaz. Bu kusurlardan en ağır olan yalancılık bu kusura sahip kimsenin rivayetini mevzû kılmaktadır. Mevzû hadis daha önce zikredildiği gibi zayıf hadislerin en şerlisi olup onun rivayetinin helal olmadığı görüşü üzerinde âlimler ittifak etmişlerdir.⁴⁹⁰ Râvîsi yalanla itham edilen rivayete metrûk hadis denilmiş ve bu rivayet de sahih olan görüşe göre reddedilmiştir.⁴⁹¹

Münker hadis de şiddetli zayıflık derecesinde mevzû ve metrûk hadisin hemen ardından gelmekte olup ittifakla zayıf kabul edilen ve kendisiyle hiçbir şartta amel edilemeyen zayıf hadis türlerindedir.⁴⁹² Şâz hadis de yine hüküm olarak merdud

⁴⁸⁷ Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 261.

⁴⁸⁸ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 446.

⁴⁸⁹ Nûrettin Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 453,454.

⁴⁹⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 98.

⁴⁹¹ Tâhir el-Cezâirî, *Tevcîhü'n-nazar*, s. 574.

⁴⁹² Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 227.

sayılan ve kendisiyle amel edilemeyen zayıf hadis türlerinden biri olarak kabul edilmiştir.⁴⁹³

Buraya kadar anlatılanlarda merdud hadis başlığı altında ele alınan zayıf hadis türlerinin ve mevzû hadisin amele konu olabilirliliği mevzûu, zayıf hadis çeşitlerinin derece ve hükmü bağlamında ele alınarak hangilerinin tam anlamıyla merdud kapsamına dâhil edildiği ve hangileriyle de amel edilebileceği beyan edilmiştir. Sonuçta zayıf hadis türlerinden bazılarının belirli durum ve şartlarda ma'mûlün bih oldukları görülmüştür. Ayrıca bu çalışmanın konusunu teşkil eden merdud hadis kapsamına hangi türlerin mutlak manada dâhil edileceği ve hangilerinin de bazı durumlarda merdud olduğu tespit edilmiştir.

⁴⁹³ Nûrettin İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 428.

SONUÇ

Bu çalışma neticesinde merdud hadis kavramının ilk dönemlerde bir cerh lafzı olarak eserlerde yer aldığı yahut lügat manasıyla kullanıldığı ve merdud hadis kapsamına giren hadis çeşitlerinin ise zayıf hadis türleri olarak ele alındığı görülmüştür. Merdud kavramına makbul hadisin mukabili olarak reddedilmesi gereken hadisleri ifade etmek üzere bir hadis çeşidi olarak ilk defa İbn Hacer Askalânî tarafından *Nüzhetü'n-nazar* isimli eserinde yer verilmiştir. Müellif burada mütevatir dışında kalan hadisleri makbul ve merdud hadis olmak üzere iki başlık altında incelemiş merdud hadisleri de senedde meydana gelen inkıtâ ve râvîlerin cerhedilmeleri sebebiyle çeşitli isimlerle kısımlara ayırmıştır. İbn Hacer'in bu taksimi daha sonra yaygınlık kazanarak bazı müellifler tarafından kullanılmıştır. Bazıları ise merdud hadisin türlerini zayıf hadis başlığı altında ele alarak türlerin hükümlerini işlerken merdud olma durumundan bahsetmişlerdir.

İbn Hacer, merdud hadis kapsamına giren ve mahiyeti konusunda ihtilafın bulunduğu kavramların birçoğunu da nihâî tanımına kavuşturmuştur. Buna ek olarak İbn Hacer'in daha önceki müelliflerin dağınık bir şekilde işledikleri ta'n noktalarını sistemli bir şekilde ele alan ilk müellif olduğu tespit edilmiştir. Zira beşi râvînin adaletine, beşi de zabtına yönelik râvînin cerhedilmesine sebep olan on ta'n noktasından bahsetmiştir. Mütেকaddimûn döneminde merdud hadis ve türlerinin ilk nüveleri görülmesine rağmen kavramların mahiyetleri üzerine ayrıntılı ve net açıklamaların yapılmadığı ve kavramlar için doğuş devri olarak değerlendirilebilecek bir dönem olduğu görülmüştür. Mütעהhirûn döneminde de bazı kavramların ilk defa zikredildiği tespit edilmekle birlikte genel olarak bu dönemde kavramlar hakkına âlimlerin farklı tarif ve tasniflerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu dönemdeki müelliflerin konuların işlenişinde İbnü's-Salâh'ın ya da İbn Hacer'in usulünü takip ettikleri tespit edilmiştir. Dönem içerisinde kavramlar hakkında âlimler arasında bazı ihtilaflar bulunmakla birlikte kavramların mahiyeti ve anlam çerçevesi üzerinde genellikle net sonuçlara varıldığı da görülmüştür.

Son dönemde ise müellifler kendilerinden öncekilerin görüş ve yorumları üzerinde durmuş, değerlendirmelerde bulunarak çözümler yapmışlardır. Bu dönemde İbnü's-Salâh ve İbn Hacer'in tarzından farklı tasniflere yer verildiği tespit

edilmiştir. Müelliflerden merdud hadis çeşitlerinin bazılarında sahih, hasen ve zayıf hadis arasında müşterek olan hadis türleri içerisinde yer verenler bulunmaktadır.

Sonuç olarak merdud hadis türleri mâhud dönemler dikkate alınarak hadis usulü eserleri içerisinde incelenmiş kavramların mütekâmil tarifine ulaşmasındaki süreç ortaya konularak bu kavramların birbirleri ile benzer ve farklı yönlerine temas edilmiştir. Bunlar neticesinde de kavramların hangilerinin mutlak manada merdud hükmü kapsamına dâhil edileceği hangilerinin de amele konu olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Netice itibariyle bu çalışma merdud hadis ve türlerinin mahiyeti hakkında bir bilgi manzûmesi sunmakla birlikte zayıf hadislerin hepsinin merdud olduğu kanaatinden hareketle itibara alınmaması gerektiği fikrinin isabetli bir yaklaşım olmadığını ve zayıf hadislerin zaaf bakımından derecelerinin farklılık arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma merdud hadis ve türleri hakkında genel nitelikli mâlumatların yanında her bir merdud hadis teşekkül sürecinin tespiti ve tahlilini ortaya konulup bu bilgiler ışığında türlerin mertebe ve hükümlerine ulaşma imkânı sağlamıştır. Ayrıca söz konusu kavramları birlikte çalışmak kavramlar arasında mukayese ve değerlendirme yapabilme imkânı da sunmuştur. Bu verilerin hadis usulü eserlerinin kronolojik sırası takip edilerek ortaya konulması ise eserlerin metoduna ve konuları işleyiş tarzındaki benzerlik ve farklılıklarına ittila etmeyi sağlamıştır. Bunlara ek olarak teze konu olan kavramların biri veya birkaçının müstakil olarak aynı usul takip edilmekle birlikte daha fazla kaynaktan yararlanılarak ayrıntılı bir şekilde çalışılması mümkündür.

Gayret bizden başarı Allah Teâlâ'dandır.

KAYNAKÇA

ACAR, Yusuf, “Zayıf Hadisin Amel Karinesiyle Desteklenmesi ve Tirmizî’nin Sünen’i”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014, sayı: 37.

AĞIRAKÇA ŞAHYAR, Ayşe Esra, *Kütüb-i Sitte’den Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti*, Akdem Yayınları, İstanbul 2011.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013, IV. baskı.

ALİ EL-KÂRÎ, Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker*, (thk. Muhammed Nizâr Temîm), Dâru’l-Erkam, Beyrut ts.

BABANZÂDE AHMED NAÎM, *Tecrîd Mukaddimesi (Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tegrîd-i Sarîh Tercemesi I. Cilt)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, VII. baskı.

COŞKUN, Cüneyt, *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, (yüksek lisans tezi, 2006) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.

İBN FÂRİS, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-lüga*, Mısır 1969, IV.

EMÎR ES-SAN’ÂNÎ, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl, *Tavzîhu’l-efkâr li me’âni Tenkîhi’l-enzâr*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Medine ts., I-II.

ERUL, Bünyamin, “Ta’n”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XXXIX.

HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî, *Ma’rifetu ulûmi’l-hadîs*, (thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm), Mektebetü’l-meârif, Riyad 1431/2010, II. baskı.

HATÎB, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1430/2009.

İRÂKÎ, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn, *Fethu'l-mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, el-Mektebetü'l-asliyye, Beyrut 1429/2008.

ITR, Nüreddin, *Menhecü'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadîs*, Dârü'l-fikr, Dimaşk 1430/2009.

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-fiker*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1434/2012, IV. baskı.

-----, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, (thk. Rabi' b. Hâvî Umeyr el-Medhalî), Mektebetü'l-Furkân, Kahire 1429/2008, I-II, III. baskı.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, Kahire ts., I.

İBNÜ'S-SALÂH, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-hadîs*, (thk. Nüreddîn Itr), Dârü'l-fikr, Dimaşk 1433/2012.

KARACELİL, Ali, *Hadis Usûlü'nde Muztarib Hadis ve Değeri*, (yüksek lisans tezi, 2008), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÂSİMÎ, Muhammed Cemâlüddîn, *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*, (thk. Mustafa Şeyh Mustafa), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1433/2012.

KOÇYİĞİT, Talât, *Hadis Istılahları*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1985.

-----, *Hadis Tarihi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.

-----, *Hadis Usûlü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.

LEKNEVÎ, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed, *el-Ecvibetü'l-fâdila li'l-esl'ileti'l-aşereti'l-kâmile*, (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut 1426/2005, VI. baskı.

-----, *Zaferü'l-emânî bi Şerhi Muhtasari'l-Seyyid Şerif el-Cürcânî*, (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut 1429/2008, IV. baskı.

MUHAMMED AVVÂME, *Eserü'l-hadîsi's-şerîf fî ihtilâfi'l-eimmeti'l-fukahâ*, Dârü's-selâm, Kahire 1407/1987, II. baskı.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dârü'l-Kurtuba, Beyrut 1430/2009.

NEVEVÎ, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr* (Tedrîbu'r-râvî ile birlikte), (thk. Muhammed Eymen b. Abdullah), Dârü'l-hadîs, Kâhire 1425/2004.

ÖNER, Necati, *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986, V. baskı.

POLAT, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, V. baskı.

RÂMHÜRMÜZÎ, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, (thk. Muhammed Accâc el-Hatîb), Dârü'l-fikr, Beyrut 1391/1771.

SÂLİH, Subhî es-Sâlih, *Ulümü'l-hadîs ve mustalahuh*, Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut ts.

SEHÂVÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Fethu'l-mugîs şerhu Elfiyyeti'l-hadîs*, (thk. Salah Muhammed Muhammed Uveydâ) I-III, Beyrut 1430/2009, III. baskı.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Tedrîbu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, (thk. Muhammed Eymen b. Abdullah), Dârü'l-hadîs, Kâhire 1425/2004.

ŞÂFİ'Î, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, (thk. Abdulfettâh b. Zâfir), Dârü'n-nefâis, Beyrut 1999.

ŞÂKİR, Ebü'l-Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdilkadir, *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, (Ali b. Hasen b. Abdilhumeyd) Mektebetü'l-meârif, Riyad 1417/1996, I-II.

TAHHÂN, Mahmûd, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, Mektebetü'l-meârif, Riyad 1425/2004, X. baskı.

TÂHİR EL-CEZÂİRÎ, Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Semûnî el-Hasenî, *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), Dârü'l-beşeri'l-İslâmiyye, Beyrut 1430/2009, II. baskı.

TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed el-Osmânî, *Kavâid fî ulûmi'l-hadis*, (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1428/2007, X. baskı.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1433/2011, IV. baskı.

YAMANUS, Ayşe Nur, *Hadis Usûlünde Mu'allak Kavramı*, (yüksek lisans tezi, 2013), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YÜCEL, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.

ZEMAŞERÎ, Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-belâğa*, Beyrut 1998, I.

ÖZGEÇMİŞ

09. 09. 1990 tarihinde Çorum-Alaca'da doğdu. Alaca İmam Hatip Lisesinden 2008 yılında birincilikle mezun olarak aynı yıl Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesine başladı. 2012 yılında İlahiyat Fakültesinden mezun olup aynı yılın Eylül ayında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri yüksek lisans programına yerleşti. 2013 yılının Mart ayından 2015 yılı Mart ayına kadar Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Hadis anabilim dalında araştırma görevlisi olarak görev yaptı.